

ความคิดสักรณของ ปรีดี พนมยงค์
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา



ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์
สถาบันธนาคารไทย

สันติสุข โสภณสิริ

ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์
และ
ปรีดี พนมยงค์
กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย



www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th



เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทั้งหมดไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สถาบันชุมชนอย่างไทย
สันติสุข โสภณศิริ



สำนักพิมพ์อักษรสาน

ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์
ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย

สำนักพิมพ์อักษรสาส์น
สถาบันปรีดี พนมยงค์
กองทุนประดิษฐ์มนูธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ มีนาคม ๒๕๓๐

ISBN 974-7228-24-6

ปก อัครพล งามโกมุต

จัดจำหน่ายทั่วประเทศ
สายส่งสิทธิบัตร บริษัทเคสดีไทย จำกัด
๓๐๓/๓ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ กทม. ๑๐๕๐๐
โทร. ๒๓๓๓๒๓๘๒

คำนำสำนักพิมพ์

ในปีที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ มีอายุได้ ๘๒ ปี บรรดา
Stanislaus และนักวิชาการรุ่นใหม่ ซึ่งประจักษ์ในคุณูปการที่รัฐบาล
สยามชนผู้นี้มีต่อสังคมไทย ได้ร่วมกันก่อตั้ง โครงการปรีดี
พนมยงค์ กับสังคมไทย มีอาจารย์สุภา ศิริमानนท์ เป็นประธาน
โดยมีวัตถุประสงค์ประการหนึ่ง เพื่อจัดทำหนังสือชุด ปรีดี
พนมยงค์ เนื่องในโอกาสที่ท่านจะมีอายุครบ ๗ รอบนักษัตร
และวางแผนกันว่าหนังสือชุดนี้ จะแบ่งงานศึกษาเกี่ยวกับปรีดี
พนมยงค์ ออกเป็น ๓ ภาค คือ ภาคชีวประวัติ ภาคความคิด
ปรีดี พนมยงค์ และภาคพรมแดนความรู้ที่อยู่ในขอบข่ายความ
สนใจของปรีดีฯ อาทิเช่น ด้านเศรษฐกิจ การคลัง การต่างประเทศ
เทศ กฎหมาย ฯลฯ

ครั้นรุ่งขึ้นปี ๒๕๒๖ ท่านรัฐบาลอาวุโสก็วายชนม์ โครงการ
การข้างต้นจึงล้มเลิกลงกลางคันโดยปริยาย เรื่องทั้งสองซึ่งตี
พิมพ์ในเล่มนี้ เดิมทีก็เป็นงานศึกษาค้นคว้าในโครงการหนังสือ
ชุดดังกล่าว โดย ความคิดสภรณ์ของปรีดี พนมยงค์ ของ ดร.
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นงานที่อยู่ในภาคที่ ๒ และ ปรีดี พนมยงค์

กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย ของ นายสันติสุข โสภณ
สิริ สังกัดอยู่ในภาคแรก

ทางสำนักพิมพ์ของเราพิจารณาว่า แม้งานทั้ง ๒ ชิ้นนี้เขียน
ขึ้นเมื่อ ๓ ปี ล่วงมาแล้ว แต่ยังมีเนื้อหาบางส่วน ที่พ้องกับความ
สนใจของนักวิชาการและนักพัฒนารุ่นใหม่ โดยเฉพาะในประ
เด็นที่เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้เขียนงานทั้งสองพยายาม
เชื่อมโยงประเด็นดังกล่าว เข้ากับแนวความคิดของท่านผู้เป็น
เจ้าของ แก้วโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งนับว่ายังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่
ในแวดวงวิชาการบ้านเรา เพราะที่ผ่านมาเรามักมองความคิดของ
ท่านในกรอบที่เป็นผลผลิตทางสติปัญญาตะวันตกเพียงด้านเดียว
สำหรับการเสนอมุมมองใหม่อย่างเป็นวิชาการในงานเล็กๆ ๒ ชิ้น
นี้ จะเป็นส่วนผสมระหว่างอัตวิสัยของผู้เขียนเอง กับที่เป็นข้อ
เท็จจริงทางความคิดของ ปรีดี พนมยงค์ มากน้อยเพียงใดนั้น
ย่อมเป็นสิ่งที่ท้าทายให้นักคิด นักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้สำรวจ
ตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างจริงจัง เพื่อเปิดมิติการมอง
ปรีดี พนมยงค์ ในแง่นี้ ให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ทั้งนี้และทั้งนั้น
ทางสำนักพิมพ์ของเรายินดีเป็นเวทีปรีดีปริทัศน์ให้อย่างเต็มที่

คำนำ

ความสำคัญประการหนึ่ง ในโครงสร้างความคิดของท่าน
อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ คือพยายามปรับประสานวัฒนธรรม
ตะวันตกให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยจนเป็นเนื้อเดียวกัน เพื่อเปลี่ยน
แปลงเมืองไทยให้ก้าวหน้า ทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านอุตสาหกรรม
ท่านประสานความคิดโซลิตารีสม ระบบสหกรณ์ครอบครัว และการปกครองท้องถิ่นแบบกระจายอำนาจของตะวันตก ให้เข้ากับ
ระบบเศรษฐกิจแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่บ้านของไทย
ระบบประชาธิปไตยปฐมสหการ และศาสนาพุทธของชาวบ้าน
ทางด้านเศรษฐกิจท่านเสนอให้ขยายขนาดของหน่วยการผลิตของ
ไทยให้ใหญ่ขึ้น จากหมู่บ้านสหกรณ์ สร้างเครือข่ายระหว่าง
สหกรณ์ และมีการสนับสนุนจากรัฐ ทางด้านอุตสาหกรรมขยาย
จากการจัดระเบียบสังคมแบบ สามัคคีธรรม ในระบบปฐมสหการ
และศาสนาพุทธ สู่การก่อตั้งระบบการปกครองประเทศแบบ
ประชาธิปไตย การให้สิทธิการปกครองตนเองของท้องถิ่นและ
ของชนชาติส่วนน้อย และการเน้นหลักภราดรภาพและสันติภาพ
ในประเทศและระหว่างประเทศ ฯลฯ

ข้าพเจ้าเชื่อว่า การปรับประสานวัฒนธรรมตะวันตกให้เข้าเป็นเนื้อเดียว เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งสำคัญมาก จะทำให้วัฒนธรรมตะวันตกมีลักษณะเป็นไทย กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจิตใจของคนไทย และเมื่อรวมกับวัฒนธรรมไทยเดิมส่วนก้าวหน้าที่ได้รับการฟื้นฟู จะมีพลังสูงมาก สามารถผลักดันสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงมาล่าช้า ให้ก้าวรุดไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว และมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้าง ขณะเดียวกันรักษาน้ำใจคุณธรรมที่ดั้งเดิมของชาวไทย ในเวลาปัจจุบันที่เราปัญญาชนกำลังแสวงหา การสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเป็นหลักนำในการพัฒนา เราสามารถจะได้แนวทางที่ดีเยี่ยมจากความคิดของท่านอาจารย์ปรีดี ท่านเริ่มคิดเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งนำทางเรามาแล้ว ขณะที่เรากำลังค้นหาส่วนที่ดีดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทย เราสมควรจะปรับประสานส่วนที่ก้าวหน้าของวัฒนธรรมตะวันตก ให้เข้าเป็นส่วนเป็นเนื้อเดียวกับวัฒนธรรมไทยด้วย และกระจายวัฒนธรรมนี้ในจิตใจของคนไทยทั่วประเทศ

เมื่อกลับมาเขียนคำนำสำหรับบทความ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเขียนไว้เมื่อ ๓ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าคิดถึงถึงท่านอาจารย์ที่ข้าพเจ้าพบที่ซานเมืองปารีส เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๑๐

(๕)

เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ ข้าพเจ้าพบด้วยตัวเองว่าท่านเป็น
คนน่ารัก ให้ความอบอุ่น มีน้ำใจ มีหลักการ เป็นนักวิชาการที่
รอบรู้ลึกซึ้งเรื่องไทยและเรื่องตะวันตก รักเมืองไทยและต้องการ
ผลักดันให้เมืองไทยก้าวหน้าทุกขณะจิต ท่านเป็นปัญญาชนที่เป็น
นักมนุษยนิยม และเป็นปัญญาชนไทย ข้าพเจ้าประทับใจ ชื่นชม
และภูมิใจในตัวท่านมาก และขณะนี้ข้าพเจ้าคิดถึงท่านมาก

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

ชิโรกาเนไต, โตเกียว

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์	(๑)
คำนำ	(๓)
ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์	๑
ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์	
สติปัญญาอย่างไทย	๒๔
ภาคผนวก	๑๓๑

ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์

จักรทิพย์ นาดสุภา

เมื่ออ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจครั้งแรก มีความรู้สึกเหมือนกับว่าท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ให้ความสำคัญกับการวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลาง เมื่ออ่านครั้งต่อ ๆ ไปก็เริ่มเห็นความสำคัญของส่วนของชาวบ้าน ส่วนของท้องถิ่นในเค้าโครงการ ฯ คือในตอนที่ว่าด้วยสหกรณ์ เมื่อได้ไปสัมภาษณ์ท่านอาจารย์ ปรีดี ที่ปารีส เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ก็มีความรู้สึกชัดเจนว่า ท่านอาจารย์ให้ความสนใจมากต่อชีวิตธรรมดา ๆ ของชาวบ้าน และเข้าใจปัญหาของชาวบ้านอย่างดี ปรากฏชัดในงานชีวิตและการงานของปรีดี-พูนศุข (ยังไม่ได้พิมพ์) ซึ่งท่านอาจารย์กรุณาขอให้ท่านผู้หญิงอ่านบางตอนให้ทราบ เมื่ออาจารย์กนกศักดิ์ แก้วเทพ แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ร่วมสัมภาษณ์ในวันนั้น ถามท่านอาจารย์ว่า ระบบเศรษฐกิจในอุดมคติของท่านอาจารย์คืออะไร ? ท่านอาจารย์ตอบว่า “สหกรณ์สังคมนิยม (socialist cooperative)” หมายความว่าท่านอาจารย์

๔ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์

ให้ความสำคัญสูงมากกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการเศรษฐกิจ เมื่อสะดวกใจขั้นนี้และกลับมาอ่านคำอธิบายกฎหมายปกครองของท่านอาจารย์เอง ที่บรรยายและเขียนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (๒๔๗๕) และรายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้ความชัดว่า ในกระบวนการคิดหาระบบเศรษฐกิจสังคมที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ท่านอาจารย์ปรีดี เน้นระบบสหกรณ์และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน มิใช่เน้นแต่ด้านการวางแผนของรัฐ อีกทั้งข้อเขียนของท่านหลายชิ้น ในช่วงที่ท่านปลุ่ภัยการเมือง ก็ยืนยันว่าท่านอาจารย์สนใจชาวบ้านธรรมดา และการปกครองกันเองของพวกเขาเหล่านั้นภายในหมู่บ้าน สนใจความเป็นอยู่ และฐานะทางการเมืองของชนชาติส่วนน้อย และเสนอให้รัฐไทย เคารพพระบิเียบประเพณีอันดีงามของชนชาติส่วนน้อยด้วย

คุณวรพุทธิ ชัยนาม ในบทความ เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ (สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับที่ ๑ ปีที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๓) ได้อธิบายความคิดของท่านอาจารย์ปรีดีในเรื่องสหกรณ์ว่าการแบ่งหน้าที่ระหว่างรัฐและสหกรณ์ในเค้าโครงการฯ อยู่ที่ว่ารัฐทำหน้าที่วางแผนทางเศรษฐกิจ แต่สหกรณ์ควบคุมการ

ปฏิบัติงานทุกชั้นทุกส่วน อีกทั้งสหกรณ์ยังเป็นหน่วยสังคม (นอกเหนือจากเป็นหน่วยเศรษฐกิจ) การที่ตั้งเป็นสัดส่วนย่อมสะดวกแก่การปกครองแบบเทศบาลท้องถิ่น และการจัดบริการที่จำเป็นต่างๆ ให้ทั่วถึง เช่น การอนามัย สาธารณสุข การศึกษา คุณสมชาย สุวรรณศรี บรรณาธิการ *ปารยสาร* ก็เสนอในจดหมายลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๖ ถึงข้าพเจ้าว่า “กล่าวอย่างถึงที่สุด การแก้ปัญหาชาวนาต้องเป็นจิตสำนึกของชาวนาด้วยกันเอง ส่วนการจัดระบบบางอย่าง เป็นเพียง ‘เครื่องมือ’ ที่จะเอื้อให้เกิดภาวะการรวมตัวของจิตสำนึกเหล่านี้ ผมคิดว่านี่คือสิ่งที่ท่านปรีดี พยายามที่จะกระทำตั้งแต่สมัยนั้น” การให้ความคิดในแง่เดียวกันของมิตรสนิททั้งสอง ทำให้ข้าพเจ้ามีแรงใจมากขึ้น ที่จะเขียนบทความว่าด้วยความคิดซึ่งเน้นความสำคัญของประชาชนธรรมดา ของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ โดยเฉพาะองค์กรประชาชนที่จัดตั้งทางเศรษฐกิจกันขึ้นในรูปสหกรณ์ ความคิดสหกรณ์ เป็นอุดมคติสูงสุดของท่านอาจารย์ แต่บางครั้งถูกกลบเกลื่อนความสำคัญด้วยปัญหาเฉพาะหน้า ที่ท่านอาจารย์ต้องเผชิญ หรือถูกกลบเกลื่อนด้วยการที่คนรุ่นหลังพิจารณาความคิดของท่านอาจารย์ไม่ละเอียดเต็มที่

ในบทความนี้ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะสะท้อนความคิดทาง

๖ ความคิดสทกรณของปรีดี พนมยงค์

เศรษฐกิจของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ เรื่องสทกรณ โดยจะนำเสนอความคิดของท่านอาจารย์ในเรื่องนี้ โดยแบ่งเป็น ๓ ช่วงเวลาด้วยกัน คือ

- ๑) ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
- ๒) ช่วงระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ
- ๓) ช่วงสมัยการเมือง

ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ความคิดของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ เรื่องสทกรณปรากฏในคำอธิบายกฎหมายปกครอง (๒๔๗๔) ที่ท่านสอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมในภาคที่ ๑ หมวดที่ ๒ ส่วนที่ ๓ แห่งคำอธิบาย ท่านอาจารย์กล่าวถึงรัฐบาลที่ถือลัทธิผสมระหว่างลิเบรลลิสม์และโซเชี่ยลลิสม์ คือลัทธิโซลิดาริสต์ ท่านอาจารย์กล่าวว่า “ลัทธิโซลิดาริสต์ผู้คิดลัทธินี้มีชื่อเสียง คือศาสตราจารย์ ซาลส์ จิต แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ตามลัทธินี้มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีสทกรณต่างๆ เช่น ในการประชันรู้ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น (ในเบื้องต้นเมื่อการศึกษายังเจริญไม่ถึงขีด การนี้ก็ต้องมีวิธีการบังคับก่อน)” และในคำอธิบายกฎหมายปกครองนั้น ภาคที่ ๑ หมวดเพิ่มเติม ท่านอาจารย์ได้เขียนเกี่ยวกับ “ระเบียบการปกครองโดยสามัคคีธรรม

ในสมัยพุทธกาล” ท่านอาจารย์อธิบายว่าในสมัยพุทธกาล การปกครองอาณาจักรในชมพูทวีปมีลัทธิต่างๆ เป็นมหาราชาบ้าง ราชาบ้าง แต่ “บางอาณาจักรไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน คือ ปกครองอย่างที่เราเรียกว่า โดยสามัคคีธรรม” คืออาณาจักรสักกชนบทซึ่งเป็นชาติภูมิและพระวงศ์ของพระพุทธเจ้า “ปกครองโดยสามัคคีธรรม คือไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อมีกิจการแผ่นดินที่จะต้องวินิจฉัย ผู้เป็นหัวหน้าราษฎร ก็ประชุมกันปรึกษาแล้วช่วยกันจัดทำตามสมควร”

ในทัศนะของข้าพเจ้าสิ่งที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เสนอในคำอธิบายกฎหมายปกครองคือ ลัทธิสหกรณ์ที่จัดตั้งเป็นชุมชนขนาดย่อม มีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกของชุมชนไม่ต้องมีการปกครองมาก ใช้หลักความช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยสมัครใจในกิจการต่างๆ ที่ท่านอาจารย์เรียกว่า “สามัคคีธรรม” หลักสามัคคีธรรมนี้ จะปรากฏอีกในข้อเขียนของท่านอาจารย์ในช่วงสมัยทางการเมือง รวมทั้งการโยงหลักนี้เข้ากับลักษณะประชาธิปไตยแบบปฐมสหการในชุมชนหมู่บ้านไทย ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เช่นเดียวกัน ลักษณะที่ว่าในเบื้องต้นแรกอาจจะต้องมีการบังคับก่อนบ้าง ก็จะปรากฏอีกในข้อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๔๗๖ และปรากฏในลักษณะที่เข้มข้นลดลง (นำ สัณทอน ช

๘ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์

แจ้ง) ในคำให้สัมภาษณ์ของท่านอาจารย์ วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ข้าพเจ้าเข้าใจเช่นเดียวกับคุณวรพุทธิ ชัยนาม ว่าสิ่งที่ท่านอาจารย์มีอยู่ในใจคือคุณภาพระหว่างการวางแผนของรัฐกับการปฏิบัติงานโดยอิสระตัวเองของสหกรณ์ และข้าพเจ้ามีความเห็นเพิ่มเติมจากคุณวรพุทธิว่า ในทัศนะของท่านอาจารย์ เป้าหมายคือความเป็นอิสระของสหกรณ์ แต่ทว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสหกรณ์ภายหลังการ อภิวัฒน์ แล้ว เป็นกระบวนการที่กินเวลานาน จากขั้นต้นที่รัฐเป็นผู้จัดค่อนข้างมาก จนไปถึงขั้นต่อไปที่สหกรณ์มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และเป็นระบบ สหกรณ์สังคมนิยม ในท้ายที่สุด เช่นเดียวกับในด้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่ท่านอาจารย์เสนอระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ (มาตรา ๑๖ และ มาตรา ๖๕) ว่าประชาชนเลือกผู้แทนแทนผู้แทนจากการแต่งตั้งจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนผู้แทนทั้งหมดมาจากการเลือกตั้ง คือจากประชาธิปไตยแบบมีพี่เลี้ยงเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ในเวลา ๑๐ ปี

ช่วงระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ข้อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ แม้จะมีแนวโน้มเน้นการวางแผนเศรษฐกิจโดยรัฐ แต่ทว่าก็มีข้อเสนอให้สหกรณ์เป็นผู้จัดการเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วยกัน กล่าวได้

ว่าทุกครั้งในเค้าโครงการ ฯ ที่ท่านอาจารย์เอ่ยถึงรัฐ ท่านอาจารย์ก็จะต้องเอ่ยถึงสหกรณ์มาคานกันเอาไว้ จึงเป็นการไม่ยุติธรรมถ้าเรากล่าวถึงความคิดของท่านอาจารย์โดยระบุแต่เพียงว่าท่านเน้นการวางแผนเศรษฐกิจโดยรัฐ ใน “คำชี้แจง ข้อที่ควรระลึกในการอ่านคำชี้แจง” ที่ปรากฏเค้าโครงการ ฯ ท่านอาจารย์ระบุว่า “การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์นั้น ก็มีอยู่ทางเดียว ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ” และในหมวดที่ ๑ ของเค้าโครงการ ฯ

ว่าด้วยประกาศของคณะราษฎร ท่านอาจารย์ก็ชี้ชัดว่าท่านทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่่อมุ่งต่อการ “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” ในหมวดที่ ๘ ว่าด้วยการแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์ ท่านอาจารย์ระบุว่า จะให้รัฐบาลกลางจัดการเศรษฐกิจทุกประการนั้นไม่ถูกต้อง เพราะจะควบคุมไม่ทั่วถึง ท่านอาจารย์กล่าวว่า

แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองก็ดี แต่ในประเทศที่กว้างขวางมีพลเมืองกว่า ๑๑ ล้าน ดังประเทศสยามนี้ การประกอบเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งนั้นแล้ว การควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปได้ทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้น จะต้องแบ่งการประกอบเศรษฐกิจขึ้นเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

สหกรณ์ของท่านอาจารย์ ต่างจากสหกรณ์ที่จัดตั้งในสมัยสม

บูรณาญาสิทธิ เพราะสหกรณ์ในเค้าโครงการ ฯ เป็นสหกรณ์ “ครบรูป” กล่าวคือ ๑) ร่วมกันในการประดิษฐ์ โดยรัฐบาล ออกที่ดินและเงินทุน สมาชิกสหกรณ์เป็นผู้ออกแรง ๒) ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง ๓) ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภค และบริโภค และ ๔) ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ นอกจากนี้ สหกรณ์ครบรูปจะเป็นฐานของการจัดการปกครองแบบกระจายอำนาจ คือเทศบาล และมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณสุข และการศึกษาด้วยตนเอง จัดระดับปราบปรามโจรผู้ร้าย และ รัฐบาลอาจอาศัยสหกรณ์เป็นหน่วยมูลฐานของการฝึกการทหารแก่ประชาชนทั่วไปอีกด้วย

และเมื่อคำนึงถึงว่าเค้าโครงการ ฯ ไม่ได้เสนอให้ริบทุนและที่ดินเป็นของรัฐ แต่ใช้วิธีซื้อ อีกทั้งมีข้อยกเว้นให้กิจการบางประเภทดำเนินการแบบเอกชนได้ด้วย จึงน่าพิจารณาว่าเค้าโครงการ ฯ มิได้เน้นการบังคับโดยรัฐ จนมิได้พิจารณาส่วนอื่น ๆ ของสังคม อีกทั้งในการจะประกาศใช้เป็นโครงการจริง ๆ นั้น ก็ย่อมมีการต่อรองปรับปรุงเค้าโครงการ ฯ ได้ และในหมวดที่ ๕ แห่งเค้าโครงการ ฯ ว่าด้วยวิธีซึ่งรัฐบาลจะหาที่ดิน แรงงานและทุน ท่านอาจารย์ก็ได้กำหนดปรัชญาหลักของเค้าโครงการ ฯ ในเรื่องวิธีการปฏิบัติไว้ว่า

หลักสำคัญที่ควรคำนึงถึงก็คือ รัฐบาลจะต้องดำเนินวิธีละม่อม คือ ต้องอาศัยการร่วมมือระหว่างคนมีกับคนจน รัฐบาลต้องไม่ประหัดประหารคนมี

คำแถลงของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ ในการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ณ วังปารุสกวัน ยืนยันชัดแจ้งว่าท่านอาจารย์เห็นความสำคัญของชาวบ้าน เป็นห่วงว่าในอนาคตจะมีการต่อสู้ขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากความทุกข์ยากของพวกเขาเหล่านี้ และเสนอระบบโซลิตาริสต์ เป็นแกนกลางของระบบเศรษฐกิจใหม่ของสยาม ผสมด้วยข้อดีจากระบบอื่นๆ

ท่านอาจารย์แถลงอย่างจับใจในตอนหนึ่งของการประชุมอันเป็นประวัติศาสตร์ครั้งนั้น (เป็นการประชุมกรองข้อเสนอเค้าโครงการก่อนเสนอเข้าคณะรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรีพระยามโนปกรณนิติธาดาที่เข้าร่วมประชุมด้วย) ว่า “ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ จึงรู้หัวอกของคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากจากเพื่อนในหัวเมืองยิ่งยากจนอีกมาก” และอีกตอนหนึ่งท่านกล่าวว่า “มีผู้ทำนายว่า การต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้น จะต้องเกิดมีขึ้นเมื่อมีความปั่นป่วนมากขึ้น คือมียากจน แร้นแค้น เราควรป้องกันเสียในชั้นต้น” ท่านอาจารย์ประกาศในการประชุมครั้งนั้นว่า

๑๒ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์

ตามหลักของข้าพเจ้านั้น เป็นลัทธิผสมหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอา
ที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศสยาม แต่เหตุสำคัญอาศัย
หลักโซลิดาริสต์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือถือว่ามนุษย์ที่เกิดมา ย่อมต้อง
เป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ต่อกัน เช่น คนจนนั้นเพราะผู้ชนทำให้จนก็ได้
คนเศษทองผ้าด้วยมือ ครนมือเครื่องจักรแข่งขัน คนที่ทอดด้วยมือต้องเลิก
หรือคนที่รวยเวลานไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผัสมที่ดิน
มากคนหนึ่ง ในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพง
สร้างตึกสูง ๆ ดังนั้น ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากผู้ชน ไม่ใช่เพราะการ
กระทำของคนนั้น ฉะนั้นจึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมชาติต่อกัน
จึงต้องร่วมกันประกันภัยต่อกันและร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ

ความคิดของท่านอาจารย์ที่นิยมหลักโซลิดาริสต์ที่เคยสอนไว้ใน
คำอธิบายกฎหมายปกครองก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง มา
ปรากฏอีกครั้งในคำแถลงในการประชุมสำคัญยิ่งครั้งนี้ และในคำ
สอนกฎหมายปกครองบรรยายที่โรงเรียนกฎหมาย ๒๔ กุมภาพันธ์
ถึง ๓๑ มีนาคม ๒๔๗๕ (หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง)
ท่านอาจารย์ก็ได้กล่าวถึงหลักภราดรภาพว่า

มนุษย์ที่เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกัน... มนุษย์จำต้องช่วยเหลือซึ่งกัน
และกัน ในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่น
ก็รับทุกข์ด้วย... เหตุฉะนั้น เพียงแต่มนุษย์มีความเสรีภาพและต่างก็มี
ความเสมอภาค จึงยังไม่เพียงพอที่จะรวมกันอยู่ได้ ก็จำต้องมีการ
ช่วยเหลือกันโดยตรง...

เนื่องจากในระหว่างที่ท่านอาจารย์เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ
 จะมีเสียงกล่าวว่าท่านอาจารย์เป็นคอมมิวนิสต์ ในการแถลง
 ต่อคณะกรรมการดังกล่าว ท่านอาจารย์จึงต้องปฏิเสธครั้งแล้วครั้ง
 เล่าว่า ท่านไม่ได้ยึดหลักคอมมิวนิสต์ในการร่างเค้าโครงการ ฯ
 ท่านกล่าวแถลงแต่เริ่มเปิดการประชุมในตอนเช้าวันที่ ๑๒ มีนาคม
 นั้นว่า :

โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรายังแคบแคบแต่ลิสต์และ
 โซเชี่ยลลิสต์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะดีเดียนมาก ว่า
 ยังรับรองพวกมั่งมีให้มั่งมีอยู่

และอีกตอนหนึ่งท่านแถลงว่า :

โปลิชของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเชี่ยลลิสต์ผสมลิเบรล

และอีกตอนหนึ่งข้าพเจ้าว่า :

หลักโครงการของข้าพเจ้านั้นไม่ขัดกับแคบแคบแต่ลิสต์เลย เดินคู่กัน
 ไปแท้ๆ เราต้องการให้เงินทุนของพวกมั่งมีนั้นและต่างประเทศ

กล่าวโดยสรุปความคิดทางเศรษฐกิจของท่านอาจารย์ ปรีดี
 พนมยงค์ ในช่วงระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครองคือลัทธิ
 โซลิดาริสต์ ของ ศาสตราจารย์ ชาลส์ จิด (Charles Gide 1847-
 1932) ดูกิต (L. Duguit 1859-1928) และ เดอไคม์ (E.
 Durkheim 1858-1917) ซึ่งจัดเป็นสำนักหนึ่งของความคิดสังคมนิยม
 มุคคคติ (Utopian socialism) หรือสังคมนิยมเสรี (Liberal

socialism) หรือบางครั้งเรียกว่าสังคมนิยมแบบสมาคม (Associative socialism) คือถือการร่วมมือช่วยเหลือกันโดยสมัครใจระหว่างชนชั้นต่างๆ แทนการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและการล้มล้างชนชั้น ให้ผู้ใช้แรงงานมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการ ใช้รูปแบบสหกรณ์ในการบริหารเศรษฐกิจ และให้รัฐใช้มาตรการกระจายรายได้และทรัพย์สินเพื่อชนชั้นผู้เสียเปรียบ และท่านอาจารย์นำเอาลัทธิรวมส่วนกลาง (Collectivism) มาผสมเข้าด้วยเฉพาะในเรื่องที่ดิน ดังที่ท่านกล่าวว่าเค้าโครงการฯ “เป็นลัทธิผสมหลายอย่างที่ได้เลือกคัด เอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับสถานะของประเทศสยาม” เพราะเค้าโครงการฯ เสนอให้รัฐบังคับซื้อที่ดินส่วนใหญ่เป็นของรัฐ นอกจากที่ดินซึ่งเอกชนได้รับสัมปทานพิเศษอย่างใดก็ตามในเรื่องนี้ ท่านอาจารย์ได้แถลงต่อคณะกรรมการชุดดังกล่าวว่า “การออกกฎหมายบังคับซื้อนั้น เพื่อป้องกันคนเกเรและหน้าไม้ขาย หรือเกี่ยงเอาราคาแพงเท่านั้น” เข้าใจว่าหากคณะรัฐบาลรับหลักเค้าโครงการฯ ในทางปฏิบัติคงสามารถต่อรองให้มีกรณียกเว้นได้มาก ดังที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้แล้วในเค้าโครงการฯ ว่า “รัฐบาลต้องไม่ประหัตประหารคนมี” ท่านมิได้หันเหจากแนวทางลัทธิโซลิการิสม์ (Solidarism) แม้คณะของท่านเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จแล้ว ท่านอาจารย์คงคำนึงถึงคุณภาพของการใช้

อำนาจบังคับของรัฐ และการร่วมกระทำการของปัจเจกชนในรูป
สหกรณ์ ยึดหลักความช่วยเหลือระหว่างเพื่อนมนุษย์โดยสมัครใจ
ไม่ว่าจะสังกัดชนชั้นไหน

ความคิดของท่านอาจารย์ เรื่องความร่วมมือระหว่างชนชั้น
ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดอีกครั้งหนึ่งในขบวนการเสรีไทย ที่ท่าน
อาจารย์เป็นหัวหน้า เป็นข้อพิสูจน์ในทางปฏิบัติว่า ท่านอาจารย์
สามารถประนีประนอมได้กับคนไทยทุกชนชั้น เพื่อผลประโยชน์
ร่วมกันของสังคม และเป็นข้อพิสูจน์ด้วยว่าท่านอาจารย์ได้รับ
การสนับสนุนอย่างดีมากจากผู้นำระดับท้องถิ่น และจากชาวบ้าน
ธรรมดา

และภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง พรรคสหชีพซึ่งสนับสนุน
ท่านอาจารย์ก็ยึดนโยบายเศรษฐกิจสหกรณ์เป็นหลักของพรรครวม
คนทุกอาชีพ

๕.๖ ช่วงลภัยการเมือง

ข้อเขียนของท่านอาจารย์ในช่วงลภัยการเมือง (พ.ศ. ๒๔๙๐
- ๒๔๙๖) ชัดชัดที่สุดว่าท่านอาจารย์ให้ความสำคัญกับชาวบ้าน
และการจัดตั้งกันขึ้นเองของพวกเขา อย่างน้อยองค์การของชุมชน
ชาวบ้านเอง จะเรียกว่าสหกรณ์หรือสิ่งใดก็แล้วแต่ จะต้องเป็น
หัวใจ เป็นแกนของสังคมไทยที่ก้าวหน้า รัฐเป็นเพียงผู้ชี้แนะ

ฟื้นฟูองค์การชุมชนและช่วยเหลือ มากกว่าบังคับจัดการ ลัทธิรวมส่วนกลาง (Collectivism) จางหายไปจากความคิดของท่านอาจารย์ ลักษณะ “สามัคคีธรรม” และ “สหกรณ์” ซึ่งท่านอาจารย์มีอยู่แล้วก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เติ้นชัดขึ้นมาอย่างเต็มที่

ในหนังสือเล่มเล็ก ความเป็นอนิจจังของสังคม ที่ท่านอาจารย์เขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านอาจารย์ได้เริ่มต้นหนังสือโดยอ้างคำพังเพยไทยโบราณที่ว่า

กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย

น้ำเต้าน้อยจะถอยจม

ผุดจะเดินตรอก

ขครอกจะเดินถนน

ท่านอาจารย์อธิบายว่า คำพังเพยนี้หมายความว่าในอนาคต พวกที่ถูกเบียดเบียนคือ “กระเบื้อง” จะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ขณะที่พวกเบียดเบียน คือ “น้ำเต้าน้อย” จะตกลงมา ในยุคอนาคตศรีอารยเมตไตรย มนุษยชาติจะอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปราณีระหว่างกัน ระบบของปฤชนจะไม่สามารถต้านทานระบบใหม่ของสาธุชนได้ “ความเดือดร้อนอันเกิดจากการเบียดเบียนกันนั้นจะต้องเสื่อมสลายไปในที่สุดโดยชัยชนะของมวลราษฎร” ท่านอาจารย์

กล่าวว่าระบบแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของราษฎรนั้น เคยมีมาแล้วในสังคมไทยชนบทและตกทอดมาถึงปัจจุบัน ดังที่ท่านอาจารย์ระบุไว้ตอนหนึ่งว่า “ความเป็นอยู่ชนิคร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในสังคมน้อยๆ นั้น... ยังเป็นประเพณีตกทอดมาถึงชาวชนบทในปัจจุบันที่มีการร่วมมือกันในการทำนา เช่น การลงแขกไถนา, คำนว, เกี่ยวข้าว ฯลฯ” ในหนังสือ ความเป็นอนิจจังของสังคม ท่านอาจารย์เรียกสังคมหมู่บ้านรูปแบบนี้ว่าระบบ “สามัคคีธรรม”

ในบทความ จะมีทางได้ประชาธิปไตย โดยสันติวิธีหรือไม่ (๒๕๑๖) ท่านอาจารย์แสดงความเลื่อมใสในระบบประชาธิปไตยแบบพุทธศาสนา ท่านอาจารย์กล่าวว่า “พระพุทธองค์... ทรงบรรพชาเทศนาสั่งสอนให้มนุษย์ปกครองกันโดยสามัคคีธรรมและทรงปกครองคณะสงฆ์ของพระองค์ให้เป็นตัวอย่างแก่ระบบประชาธิปไตย... วินัยสงฆ์ที่ปกครองกันในวัด... ‘ตามฉบับแท้’... เป็นระบบประชาธิปไตยเปรียบพร้อมด้วยสามัคคีธรรมโดยแท้” เช่นเดียวกันในบทความ ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ (๒๕๑๗) ท่านอาจารย์ก็เสนอไว้ว่า สังคมไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่ก่อนมานานแล้ว ณ ระดับชนบท ท่านกล่าวไว้ในบทความนั้นว่า “ซากแห่งการปกครองแบบประชาธิปไตยก็ยังเหลืออยู่บ้างในชนบทก่อนรัฐประหาร ๙ พ.ย. ๒๔๙๐ ก็ยัง

๑๘ ความคิดสทหกรณของปรีดี พนมยงค์

มีธรรมเนียมประเพณี ซึ่งบทกฏหมายที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร รับรองว่าผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านนั้น เป็นผู้ที่ราษฎรในหมู่บ้านเลือกตั้งขึ้น ถ้าตำแหน่งเจ้าอาวาสของวัดส่วนมากในชนบทว่างลง ทางคณะสงฆ์ก็ปรึกษาพระภิกษุในวัดกับชาวบ้านคัดเลือกเจ้าอาวาสองค์ใหม่ การทำนาในหลายท้องที่ที่มีการลงแขกช่วยกันไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว และต่างก็ช่วยกันในการ ปลูกที่พักอาศัยหลายแห่ง ฯลฯ อาการกิริยาที่ราษฎรในชนบทแสดงออกนั้น เป็นส่วนหนึ่งแห่งประชาธิปไตยปฐมกาลที่ยังมีซากตกค้างอยู่” ในบทความเดียวกันนี้ท่านอาจารย์ก็ได้อ้างถึงผลงานของรัฐบาลคณะราษฎร ที่ได้เสนอพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อให้ราษฎรปกครองตนเองโดยถือมติปวงชนเป็นใหญ่ “จากชั้นท้องถิ่น” ขึ้นมาเลยทีเดียว

สุดท้ายในคำให้สัมภาษณ์ของท่านอาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ พิมพ์เป็นเล่มชื่อ ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลราษฎรอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ท่านอาจารย์ได้เล่าประวัติของตัวท่านเองที่ถือกำเนิดมาในตระกูลชาวนาที่อยุธยา ตัวท่านเคยทำนา และท่านเข้าใจปัญหาที่ชาวนาเผชิญอยู่อย่างลึกซึ้ง ทั้งปัญหาธรรมชาติ ล่วย ค่าเช่า และดอกเบี้ย ท่านคิดว่า “ชาวนามีการต่อสู้ ต่อสู้โดยการต่อสู้แพ่ง เช่น ข้าวได้มาก็ไม่อยากให้เจ้าของที่ดิน เป็นต้น แต่จะมารวมเป็นขบวนการอย่างนิยายจีนก็ไม่”

เมื่อคณะราษฎรยึดอำนาจรัฐได้ก็ได้ออกสภาผู้แทนราษฎรให้ลงมติใช้พระราชบัญญัติห้ามยึดทรัพย์สินกร ท่านอาจารย์อธิบายว่า คณะราษฎรทำการเพื่อชาวนาได้มากเสียยิ่งกว่าคณะก๊กมินตั๋งของซุนยัตเซ็น “ในประเทศจีนนั้น ซุนยัตเซ็นหาได้แต่ต้องอะไรไม่ แต่ส่วนของเรา เราได้เปลี่ยนอาณัติสิทธิ์ของเจ้าของที่ดินซึ่งจะยึดทรัพย์สินสมบัติของชาวนา มาจนกระทั่งควาย จนกระทั่งลูกเมียอะไรต่ออะไรนี้ในเมืองจีนสมัยก๊กมินตั๋งยังมีอยู่ แต่ของเราได้เลิกทันที” ท่านอาจารย์กรุณาให้คำอธิบายความคิดของท่านเรื่องสหกรณ์ว่า สหกรณ์ที่ท่านปรารถนาสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น “ราษฎรเขาจัดตั้งและปกครองของเขาเอง แต่เรามีที่เรียกว่าที่ปรึกษาเทศบาล” และสหกรณ์ของท่านต่างกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นเพียงสหกรณ์เครดิตรวมกันไปกู้เงิน “ของเรามีสหกรณ์ ทั้งสหกรณ์การผลิต (production) และทุกรูปเศรษฐกิจ ราษฎรก่อตั้งเองโดยรัฐบาลเข้าไปช่วย คือช่วยนำ เพราะเหตุว่าที่แรกก็ไปสั่งสอน หรือชี้แจงต่อราษฎรเสียก่อน ไม่ใช่ไปถึงก็ไปบังคับให้ทำ... คือรัฐก็ต้องช่วยชี้แจงที่จะให้ชาวนาเข้าร่วมกันเป็นสหกรณ์ ไม่ใช่ไปชี้สั่งก็เปล่า” และท่านต้องการ “เปลี่ยนสภาพการปกครองของตำบลให้เป็นสหกรณ์หมด”

ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ เคยสรุปไว้ในปาฐกถา เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๖ ปรีดีกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ที่มหา

๒๐ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์

วิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า “อาจะมี การเปลี่ยนแนวความคิดทางเศรษฐกิจของอาจารย์ปรีดี จากสังคมนิยมโดยรัฐ มาสู่สังคมนิยมแบบสหกรณ์ในช่วง ๕๐ ปีที่ผ่านมา...หลังจากที่ได้มองความล้มเหลวต่างๆ ของการเข้าสู่สังคมนิยมโดยทันทีทันใด ของประเทศที่เป็นสังคมนิยมแล้ว” ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับ ดร. ปรีชา ที่ว่าท่านอาจารย์ไม่เน้น ส่วนของรัฐในระบบสังคมนิยม เท่าที่ปรากฏในเค้าโครงการฯ แต่ทว่าข้าพเจ้าเห็นว่าความคิดสังคมนิยมแบบสหกรณ์ เป็นแนวคิดที่ท่านอาจารย์มีมาก่อนแล้วตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมัยช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่มาระยะหลังเมื่อส่วน ลักษณะสังคมนิยมโดยรัฐ หรือลัทธิรวมส่วนกลางของท่านอาจารย์จางลงไป ลักษณะสหกรณ์ในความคิดของท่านอาจารย์ก็เด่น และพัฒนายิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่ท่านอาจารย์โยงความคิดนี้กลับไปสู่ลักษณะพื้นฐานประชาธิปไตยปฐมสหการ และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิตในชุมชนหมู่บ้านไทยเดิม

ในหนังสือ ประสพการณ์และความเห็นบางประการของ รัฐบาลบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ท่านอาจารย์ยังให้คำชี้แจงเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะของสหกรณ์ โดยย้ำว่าสหกรณ์ที่ท่านคิด เป็น สหกรณ์สังคมนิยม ไม่ใช่ สหกรณ์ทุนนิยม ท่านได้อ้างถึงเลนินที่ได้เขียนแสดง ความแตกต่างของสหกรณ์ทั้ง ๒ ลักษณะ “เลนินได้

อธิบายไว้ในบทความเกี่ยวกับเรื่องที่โซเวียตจำเป็นต้องเปลี่ยน จากการ
เร่งเข้าสู่สังคมนิยมเร็วเกินไปอันทำให้ผลผลิตโซเวียตตกต่ำนั้น มาใช้
นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy) ซึ่งต้องเริ่มต้น
จากสหกรณ์นั้น เลนินก็ได้อธิบายถึงสหกรณ์ ๒ ลักษณะดังกล่าว”
เมื่อไปตรวจสอบข้อเขียนของเลนิน (On Cooperation เขียน
๑๙๒๓) ข้าพเจ้าได้ความเพิ่มเติมว่า สหกรณ์สังคมนิยม ต้องทำใน
ขอบเขตกว้างขวางทั่วประเทศ ไม่ใช่ทำเป็นหย่อมๆ รัฐต้อง
ช่วยเหลือเต็มที่ทั้งด้านเงินทุนและการเงิน และต้องถือว่าเป็นที่ให้
การศึกษาและดำเนินงานวัฒนธรรมไปด้วย ในทัศนะของเลนิน
สหกรณ์สังคมนิยม จะตั้งขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออำนาจรัฐเป็น ของพรรค
ฝ่ายสังคมนิยม และในกรณีเช่นนั้นวิธีการสหกรณ์จะเป็นวิธีที่ง่าย
ที่สุดและชาวนายอมรับมากที่สุด

ข้าพเจ้าขอจบบทความนี้โดยตั้งเป็นคำถามว่า ความคิดของ
ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์เป็นตัวแทนของชนชั้นไหนในสังคมไทย?
ข้าพเจ้าขอฝากปัญหาให้กับท่านผู้อ่าน ที่จะตอบให้ชัดแจ้งลงไป
สำหรับข้าพเจ้าเห็นว่าความคิดของท่านอาจารย์ เป็นองค์ประกอบ
ของหลายชนชั้น เป็นตัวแทนแนวร่วมของราษฎรฝ่ายก้าวหน้า
ทั้งมวล

บรรณานุกรม

๑. ปรีดี พนมยงค์ ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโครงการ “ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย” ๒๕๒๖)
๒. ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๖)
๓. ประสพการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลอวสุ ปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : โครงการ “ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย” ๒๕๒๖)
๔. อนุสรณ์ นายปาล พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ ๒๕๒๕)
๕. ปรีชา อารยะ “เค้าโครงการเศรษฐกิจของ นายปรีดี พนมยงค์” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับที่ ๑ ปีที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๓
๖. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ “ปรีดีกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์” ไทยแลนด์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕๔๗ ๕-๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๖
๗. “ซื้อสหชีพแลกข้าวหน้า” ไทยใหม่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๙
๘. ปรีดี พนมยงค์ “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับเอกภาพของชาติ และประชาธิปไตย” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๖
๙. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕
๑๐. นิติสารสิน แผนกสามัญ ปีที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๗๔
๑๑. V.I. Lenin, “On Cooperation” *Selected Works*, Vol. 3 (Moscow : Progress Publishers, 1975)

ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์
สติปัญญาอย่างไทย

สันติสุข โสภณศิริ

นำ

อุปสรรคของการศึกษาเรื่องราวของปรีดี พนมยงค์

แม้ปรีดี พนมยงค์ จะเป็นบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับยุคสมัยของเรา
นี้เอง แต่เรื่องราวของคนที่กลับได้รับการปั้นแต่งให้กลายเป็นทั้งหนึ่งเรื่อง
ราวของตัวละครลึกลับในนิยายประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคหลัง “ซึ่งคำ
พลอกลวงอย่างตบตาที่สุดนั้นถกกันว่าเชื่อได้ และคำบอกเล่าที่บาเถื่อนที่สุด
นั้นถกกันว่าไม่เป็นความจริง”^๑ สำหรับผู้ที่สามัญสำนึกอยู่ก็คงไม่ลืมว่า คนผู้
นี้เคยเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสรรค์ระบอบการปกครองใหม่อย่างข้นแข็งติด
ต่อกันเป็นเวลาร่วมทศวรรษครึ่ง เขาเคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
และเป็นถึงผู้นำขบวนการกู้ชาติในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งความซื่อสัตย์
สุจริตและความจงรักภักดีที่เขามีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐ
ธรรมนูญ ก็ได้รับการรับรองโดยพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องเขาไว้
ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสของชาติ จนอาจกล่าวได้ว่าในรอบครึ่งศตวรรษมานี้ยาก
จะหาสามัญชนคนใด อุทิศตนทำให้รัฐได้เทียมคนผู้หนึ่งอีก แต่ที่น่าแปลก
ประหลาดชวนเศร้าสลดสำหรับแผ่นดินนี้ก็คือ ประวัติศาสตร์กลับมิได้จารึก
เกียรติประวัติและคุณูปการของลูกที่ดีที่สุดของปิตุภูมิคนนี้อะไรมากนัก หลังจาก
รัฐบุรุษอาวุโสคนนี้จะกระเด็นจากศูนย์กลางอำนาจในปี ๒๔๙๐ ปรากฏว่าเอกสาร

๒๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

หลักฐาน (Authentic Document) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ กิติ ติคุณราชวรกกิติ และ “มันสมอง” ของผู้ก่อการกิติ หากไม่ถูกกลบเกลื่อนทำลาย ก็ถูกบีบเบียนอย่างแนบเนียนโดยน้ำมือของกลุ่มปฏิบัตกิ์ทางการเมืองของเขาที่ทรงอำนาจในแต่ละยุคสมัย^๒ ด้วยเหตุนี้จึงเป็น การยากลำบากสำหรับอนุชนที่ต้องการศึกษาเรื่องราวอันต้องแท้ของปรีดีและ ประวัติศาสตร์การเมืองในยุคใกล้นี้ เพราะแม้แต่ตัวปรีดี ผู้เป็นเจ้าของชีว ประวัตกิ์และเป็นพยานสำคัญที่ประจักษ์ความเป็นไปของบ้านเมืองช่วง ๒๔๗๕- ๒๔๙๐ เอง ก็ไม่อาจจะบอกกล่าวความจริงตามที่ตนรู้เห็นได้ทุกประการ ดังคำ ปรากรณของเขาที่ว่า “และก็อาจมีบางเรื่องที่ผมรู้ แต่เผชิญเข้าลักษณะของคำ พังเพยโบราณว่าเป็นเรื่องที่พูดไม่ออกบอกไม่ได้ ผมก็ต้องผลัดไปในโอกาส ที่สถานการณ์อำนวยให้พูดออกบอกได้ ถ้าหากโอกาสนั้นยังไม่เกิดขึ้นในอายุ ขัยของผม แต่ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมิได้หยุดชะงักลงภายในอายุขัย ของคนใดหรือเหล่าชนใด คือประวัติศาสตร์จะต้องดำเนินต่อไปในอนาคต โดยไม่มีสันสด ดังนั้นผมขอฝากไว้แก่ท่านและชนรุ่นหลังที่ต้องการสัจจะ ช่วยตอบให้ด้วย”^๓

ในเมื่อเพียงข้อเท็จจริงเบื้องต้น เกี่ยวกับประวัติบุคคลและเหตุการณ์ใน เวลานั้น เรายังไม่สามารถสืบสวนได้อย่างถูกต้องแม่นยำแล้ว การที่จะล้วงไป ถึงรากฐานทางความคิดและอุดมคติของคน ๆ นั้น กับทั้งการวิเคราะห์ภูมิหลัง ของเหตุการณ์และผู้คนต่าง ๆ มากมายที่คน ๆ นั้นได้เข้าไปพัวพันอยู่ ก็ย่อมไม่ อาจหวังความถูกต้องแม่นยำได้มากนัก เพราะการศึกษาอย่างหลังจำต้องอาศัย องค์ประกอบอย่างแรกเป็นแกนอ้างอิงอย่างแยกออกจากกันไม่ได้^๔

อุปสรรคในการศึกษาเรื่องราวของปรีดีอีกประการหนึ่งก็คือ ตัวบุคคล

ผู้เองก็เป็นคนประเภท Controversial ก็จะเห็นได้ว่าเมื่อเอ่ยถึงบุคคลต้องห้ามผู้ใคร่ไร ผู้ฟังก็มักมีทัศนคติแตกแยกออกเป็นสองฝ่ายสองฝ่าย หากไม่บวกกลับ ไม่ชาวก็คำอย่างเห็นได้ชัด คน ๆ เดียวกันนี้แหละที่ได้รับความเห็นว่าเป็นวีรบุรุษชาติบ้านเมือง ในขณะที่เกี่ยวกับที่ถูกประณามว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทำลายชาติและราชบัลลังก์ เราจะหาคนร่วมสมัยคนใดที่ตกเป็นเป้าแห่งการวิพากษ์วิจารณ์เท่าคนผู้เป็นไม่มีอีกแล้ว ยิ่งสังคมไทยทุกวันนี้มีเกณฑ์การแบ่งเป็นฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา ด้วยอุดมการณ์อันตื่นขึ้น และทราบโดยที่สังคมยังมีความอยุติธรรมและอสังคยเป็นพื้นฐานด้วยแล้ว ทราบนั้นเรายังไม่มีวันเข้าใจคนผู้ใดเลย สถานะของเขาจึงเสมือนอยู่ระหว่างแรงที่กระหน่ำของก้อนกับทั้งตลอดกาล

ตามข้อสังเกตของคนทั่วไปซึ่งได้รับการโน้มน้าวจากอิทธิพลโฆษณาชวนเชื่อในยุคสฤษดิ์ มักเห็นว่าปรีดี พนมยงค์ และผู้ก่อการคณะราษฎรเป็นกลุ่มที่น่าเอาความคิดทางการเมืองที่แปลกปลอมจากตะวันตกเข้ามาใช้อย่างไม่สอดคล้องกับประเพณีอนุรักษนิยมและกระแสพัฒนาการทางการเมืองของสังคมไทย ด้วยเหตุผลเพียงว่า “ขณะที่บุคคลชั้นนำส่วนใหญ่ในการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับการศึกษาอบรมมาจากต่างประเทศ คณะรัฐประหาร ๒๕๐๑ นั้น ส่วนใหญ่เป็น ‘ผลผลิตภายในประเทศ’ คนรุ่นสฤษดิ์ไม่มีโอกาสได้ไปศึกษาต่างประเทศ เพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเมื่อทศวรรษ ๒๔๗๐”^๕ จากนั้นก็สรุปเองง่าย ๆ ว่า “ความคิดความเห็นทางการเมือง ของบุคคลเหล่านี้ (กลุ่มสฤษดิ์ - ผู้เขียน) จึงเกือบจะเรียกได้ว่ามาจากสิ่งที่เกิดขึ้น ในประเทศไทย”^๖ และในทางกลับกันก็เหมาเอาว่า “หลักประชาธิปไตยที่ได้สถาปนาขึ้นหลัง ๒๔๗๕ เป็นสิ่งที่ได้หยิบยืมมาจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะ

๒๘ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และถึงแม้ว่าการนี้ต่อมาจะได้มีการปรับปรุง แต่ก็ได้ทำไปภายในขอบเขตของประชาธิปไตยแบบตะวันตก ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายจึงจะถือไม่ได้ว่าเป็นการทำการปฏิวัติ”^๑ และ “คณะปฏิวัติมีความมุ่งหมายที่จะทำประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตย จึงทำการปฏิวัติวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ ยกเลิกระบอบประชาธิปไตย ที่นำมาจากต่างประเทศทั้งคุ่นเสีย และเสนอว่าจะสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับลักษณะพิเศษและสภาวะการณ์ของไทย”^๒ การวินิจฉัยอย่างกำปั้นทุบดินว่า บุคคลที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกย่อมมีพื้นฐานทางความคิดที่เข้ากันไม่ได้กับวัฒนธรรมแม่ของตนนั้นยังพอฟังได้เป็นบางกรณี แต่จะเอาข้อวินิจฉัยนี้ไปกลับหัวกลับหางให้กลายเป็นตรรกะทำนองว่า ดังนั้นบุคคลที่ไม่เคยได้รับการศึกษาจากต่างประเทศมาเลย ย่อมมีแนวความคิดสอดคล้องต้องกันกับเอกลักษณ์และความเป็นมาของชาติอย่างแท้จริง นี้ออกจะเป็นข้อสมมติฐานทางวิชาการที่ห้ามไปสักหน่อย โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กระแสอิทธิพลของจักรวรรดินิยมได้แผ่ขยายเข้ามาครอบงำจิตสำนึกของชนชั้นปกครองในภูมิภาคที่ล้าหลังกว่าอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าชนชั้นปกครองนั้นจะได้รับการศึกษาจากตะวันตกหรือไม่ก็ตาม และลึกลงไปภายใต้หน้าฉากการเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์ของสฤษดิ์นั้น ที่แท้ก็คือระบอบเผด็จการมาเฟียที่ดำเนินนโยบายตามกันอภิมหาอำนาจ ทั้งอุดมการณ์พัฒนา ก็เจริญรอยตามแบบสังคมนิยมโคกระดับสูงเช่นอเมริกัน ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับแก่นแท้ทางคุณค่าของไทยอย่างสิ้นเชิง จะเหลืออยู่ก็แต่ซากเอกลักษณ์ไทยที่เป็นเปลือกกะพี้ไว้ประดับตาเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตามเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า เวลาการศึกษาเกือบ ๗ ปีในฝรั่ง

เศสของปรีดีซึ่งเป็นคนไทยคนแรกที่สามารถสอบได้ปริญญาเอกของรัฐ (Docteur de l'Etat)^๕ เกียรตินิยมดีมาก (Très bien) นั้น คงทำให้เขารับอิทธิพลความคิดจากตะวันตก โดยเฉพาะแนวความคิดสังคมนิยมหลากหลายทฤษฎีจากฝรั่งเศสสมัยนั้นมาไม่น้อยทีเดียว ถึงกับมีผู้กล่าวว่าปรีดีเป็น “ถิ่นกำเนิดทางปัญญา” ของปรีดีทั้ง “ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สองใหม่ ๆ เขา (ปรีดี-ผู้เขียน) อาจเป็นคนเดียวในหมู่ผู้นำทางการเมืองของไทยที่ศึกษาลัทธิมาร์กซิสต์อย่างจริงจัง”^๖ และเขาผู้นั้นเองที่เป็นคนไทยคนแรกซึ่งถูกตั้งข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทั้งที่ต่อมจะมีข้อพิสูจน์ทางวิชาการว่าเขามิได้สมานานลัทธินั้นเลย แต่ความหวาดระแวงที่ยังคงติดค้างอยู่ในความรู้สึกของพวกอนุรักษนิยมในสังคมไทยจนบัดนี้ยังเชื่อว่า ปรีดีต้องเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ก็เป็นผู้สนับสนุนลัทธินี้ โดยคอมมิวนิสต์ในความหมายของพวกอนุรักษนิยมก็ยังคงไม่แตกต่างจากพระมหากษัตริย์กาลที่ ๕ เมื่อคำตัดสินลัทธินี้อย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกเมื่อเกือบร้อยปีแล้ว (ราว พ.ศ. ๒๔๓๔) ๖

“His Majesty thinks that the time would come when Providence will open a measure to secure all rulers of this world from the hands of those based classes Socialist, Nihilist, Communists etc.”^๗

ถึงแม้ว่าบุคคลลักษณะทางความคิดของปรีดีที่ปรากฏแสดงออกมาจะส่อไปในแนวตะวันตก แต่เราจะพิจารณาสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดของเขาจากแหล่งการศึกษาในฝรั่งเศสอย่างเดียวนั้น โดยมองข้ามความสำคัญของภูมิกำเนิดสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ที่เขาสัมผัสในช่วงต้นของชีวิตก่อนไปศึกษาต่างประเทศหาได้ไม่ เข้าใจว่าอิทธิพลจากปัจจัยประการหลังนี้แหละ ที่ทำให้ปรีดีมีความคิดสร้างสรรค์ทางการเมือง แตกต่างจากชนชั้นปกครองรุ่นเดียวกันที่เห่อ

๓๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

เหิมไปตามลัทธิชาตินิยมแบบฟาสซิสต์-นาซี ซึ่งได้พัฒนาต่อมาเป็นระบอบการปกครองเผด็จการที่ผสมผสานกันได้ดีกับพื้นความคิดอนุรักษนิยมที่ตกค้างมาจากระบอบศักดินาไทยซึ่งถูกเสริมให้แข็งแกร่งด้วยแนวคิดทุนนิยม แต่ในขณะเดียวกันทัศนคติทางปรัชญาการเมืองของเขา ก็ผิดแผกไปจากทัศนคติของนักคิดประชาธิปไตย สังคมนิยม และมาร์กซิสต์ ของไทยในยุคหลัง ซึ่งเป็นแบบคัมภีร์นิยม (Dogmatic) สังกัดสำนักต่างๆ เสียโดยมาก โศกนาฏกรรมทางการเมืองของไทยที่ผ่านมาอยู่ตรงที่ว่า จนบัดนี้นับได้ครึ่งศตวรรษแล้วเรายังขาดนักคิดประชาธิปไตย สังคมนิยม หรือกระทั่งมาร์กซิสต์ที่อดสาเหอย่างจริงจังที่จะประสานความคิดนอกวัฒนธรรมเหล่านี้ให้เข้ากันได้กับคุณค่าและสติปัญญาในแนวสร้างสรรค์ที่มีอยู่แล้วในพื้นวัฒนธรรมดั้งเดิม ปรีดีก็เป็นเช่นคนหัวก้าวหน้าทั้งหลาย ที่ไม่ประสบผลสำเร็จในความพยายามดังกล่าว แต่เขาก็แตกต่างจากคนอื่นๆ ตรงที่เห็นได้ชัดว่า เขาได้เริ่มต้นพยายามทำในสิ่งที่ยากลำบากนี้ ในขณะที่คนอื่นมักเพเลิดเพลินกับกิจกรรมคัลลอกตามตำราและยังเพื่อฝันที่จะเปลี่ยนโครงสร้างในระบอบเก่าทั้งหมด โดยไม่คำนึงถึงความ เป็นจริงทางประวัติศาสตร์การเมืองที่มีลักษณะเฉพาะของไทยเราเอง

จากการสำรวจงานพูด งานเขียนโดยทั่วๆ ไปของปรีดี เราจะสัมผัสได้ถึงภูมิปัญญาชนิดหนึ่ง ซึ่งแม้แสดงออกมาอย่างประปรายไม่เป็นระบบพอที่จะสรุปออกมาได้ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาโยงไปถึงบทบาทอันโดดเด่นในฐานะรัฐบุรุษของเขาในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่ออันวิกฤตของชีวิตการเมืองของประเทศสมัยนั้นแล้ว เราจะเห็นว่าปรีดีมิใช่เป็นเพียงนักทฤษฎีที่เข้าใจแต่ความคิดทฤษฎีอันน่าตื่นเต้นของโลกตะวันตกสมัยใหม่เป็นอย่างที่เท่านั้น หากยังนับได้ว่าเป็นปราชญ์ที่ไม่หลงลืมกำเนิดในวัฒนธรรมแม่ของตน ทั้งเห็นได้ชัดว่า

เขาพยายามที่จะประสานคุณค่าที่ดีที่สุดจากสองสิ่งที่มีภูมิหลังต่างกันนี้ ให้เป็นทางออกที่เหมาะสมที่สุดของประชาชาติในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีแต่ทางเลือกที่ล่อแหลมต่อหายนะ

ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจในขั้นต้นว่า การศึกษาปริติจากแง่มุมนี้เป็นเพียงแง่มุมเล็กๆ ซึ่งไม่อาจถือได้ว่าเป็นประเด็นทางความคิดซึ่งตัวปริติเองให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะเขาคิดไม่เคยกล่าวถึงการสร้างสรรค์เอกลักษณ์หรือการค้นหาดุลยภาพแห่งชาติ อันเป็นแพ้นที่ผู้นำทางการเมืองมักพร่ำเอ่ยอ้างเอามาเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ สะกดมหาชนให้สยบอยู่ภายใต้การปกครองของตนโดยไม่มีการตั้งคำถาม ทั้งเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบอบการปกครองอันฉ้อฉลของตน ฉะนั้นเมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินโดยเปรียบเทียบกับชนชั้นนำคนอื่น ๆ อย่าง เช่น หลวงพิบูล หลวงวิจิตร และสฤษดิ์แล้ว บุคลิกของปริติในแง่หนึ่งก็ดูไม่สู้เด่นนัก แต่อย่างไรก็ตาม งานสร้างเอกลักษณ์ไทยของชนชั้นนำดังกล่าว ไม่อาจเป็นอะไรได้มากกว่ากิจกรรมโฆษณาชวนเชื่อที่เน้นเอกลักษณ์ในด้านรูปแบบมากกว่าเนื้อหาสาระ ในแง่หนึ่งเองที่ทำให้ปริติโดดเด่นขึ้นมาเหนือชนชั้นนำของไทยในยุคหลัง ๒๔๗๕ ทั้งหมก ตรึงที่ความคิดและกิจกรรมของเขามุ่งลงลึกสู่การสร้างสรรค์ทางสติปัญญาอย่างที่เป็นของไทยเราเอง ชนิดที่เป็นคำตอบให้กับความอยุ่รอดของประชาชาติอย่างมีศักดิ์ศรีด้วย หากเป็นเพียงแต่การอนุรักษ์เปลือกผิวหรือรูปแบบทางขนบธรรมเนียมประเพณีที่พื้นสมัยไปแล้ว แต่ในทางสติปัญญาและในเนื้อหาทุกด้านกลับตกเป็นทาสของประเทศอภิมหาอำนาจอย่างน่าอัปยศ

อะไรคือการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

อะไรเล่าคือความเป็นไทย การเปลี่ยนนามประเทศจาก “สยาม” เป็น

๓๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

“ไทย(แลนด์)” เพื่อให้ตรงตามชื่อเชื้อชาติและการประกาศ “รธนียม” ในสมัย
เชื่อนำชาติพันธุ์กระนั้นหรือ มิฉะนั้นความเป็นไทยก็คือการยืนเฝ้าพลี
สัญญาลักษณ ๓ สีทุกเข้าเย็นไข่มุข หรือว่ามันคือการหันกลับมาสู่การหมอบ
กลานและการฟื้นฟูราชประเพณีในยุคสมัยนี้ หรือการใส่ชุดพระราชทาน
ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบกระมัง

ดินแดนที่เคยชื่อว่าสยามแห่งนี้ ก็เหมือนกับเช่นอาณาจักรที่มีชีวิตทาง
ประวัติศาสตร์อันยาวนานทั้งหลาย กล่าวคือ มีสิ่งหนึ่งที่ได้รับการพุ่มพักหล่อ
หลอมขึ้นจนกลายเป็นลักษณะแห่งประชาชาติดังที่เรียกกันว่า เอกลักษณ เดิม
ทีเดียวชาวสยามเราคงไม่เคยตามหาเอกลักษณ์ของตนเอง จนกระทั่งเมื่อถูกทำ
หายจากนักล่าอาณานิคมตะวันตกในรัชกาลที่ ๔ โดยที่จักรวรรดินิยมที่เข้ามา
ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ นี้แตกต่างจากจักรวรรดินิยมเมื่อคราวศตวรรษที่ ๑๕ -
๑๖ ตรงที่มีใช้มาช่วยด้วยกำลังทหารและการเมืองเท่านั้น หากมาพร้อมกับ
อารยธรรมและวิทยาการสมัยใหม่อันน่าพิสมัยด้วย การรุกรานจากลัทธิอาณานิคม
นี้เอง ทำให้ชนชั้นนำของสยามเกิดความรู้สึกตื่นเป็นครั้งแรกที่จะหัก
ถามถึงปัญหาเอกลักษณ์ประชาชาติของตนเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นเกราะสำหรับคุ้ม
ครองอิสริยยศไทยประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งถ้าหากจำเป็นจะต้องรับ
เอาคุณค่าใหม่เข้ามาตามโลกสันนิบาตอย่างหลีกเลี่ยงมิได้แล้ว การเข้าใจราก
ฐานเดิมของเรานับเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับเป็นเกณฑ์ตัดสินวินิจฉัยในการ
เลือกรับและปฏิเสธสิ่งที่มาจากรากวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม ปัญหาเอก
ลักษณประชาชาติในช่วงรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ เกิดขึ้นจากความตื่นเพื่อ
ความอยู่รอดของชาติบ้านเมือง แต่กาลสมัยต่อมาจนปัจจุบันปัญหาเอกลักษณ์
นี้คงจะไม่มีใครกล้าคิด กล้าถามกันให้ลึกซึ้งไปกว่าการหลงอดีตของพวกเขา

รักษานิยม และการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง โดยมิได้มีการโยนปัญหาเข้ากับประเด็นความอยู่รอดของบ้านเมืองกันอย่างแท้จริงเลย ดังนั้นปัญหาเอกลักษณ์ประชาชาติจึงทวีความสับสนขึ้นทุกทีกระทั่งกลายเป็นวิกฤตการณ์เหมือนดังที่เกิดขึ้นในสังคมประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหรือประเทศที่เพิ่งเกิดใหม่

ในที่นี้ไม่ว่าความหมายทางรูปธรรมและนามธรรมของเอกลักษณ์และการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทยจะเป็นอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่สามารถประกาศได้อย่างไม่มีวันผิดพลาด ไม่ว่ากาลสถานของยุคสมัยใด นั่นคือความเป็นไทย และการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทยเป็นประเด็นที่ไม่อาจแยกออกจากปัญหาความเป็นมนุษย์ การบรรลุถึงคุณภาพแห่งความดี ความงาม และความจริงของมนุษย์นี้เองที่เป็นเป้าหมายใจกลางในการสร้างสรรค์สังคมไทย และเป็นหลักที่ใช้พัฒนาความสัมพันธ์กับประชาชาติเพื่อนบ้านในสังคมโลกอีกด้วย เพื่อที่จะไม่ให้ความหมายของการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทยเป็นแบบกำบังนบทิน เราก็ต้องถามกันสืบไปว่า อะไรเล่าคือความเป็นมนุษย์ ปัญหาที่นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ยากขึ้นไปอีก แต่อย่างน้อยก็ทำให้นิยามเกี่ยวกับเอกลักษณ์ไทยมีลักษณะเป็นสากลยิ่งขึ้น แน่หนอนว่าเอกลักษณ์ไทยตามความหมายนี้ยังไม่มีคนรุ่นใหม่ให้คำอธิบายที่น่าพอใจได้ นี่แสดงว่าคนรุ่นนี้กำลังล้าหลังไปอย่างน้อยกว่าห้าทศวรรษ เพราะเมื่อวันที่ ๗ พ.ค. ๒๔๗๕ อันเป็นเวลาหนึ่งเดือนก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ^๒ ได้ทรงประกาศลักษณะประชาชาติไทยไว้ ๓ ประการคือ

๑. รักอิสรภาพเป็นชีวิตจิตใจ

๒. ปราศจากวิหิงสา

๓๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

๓. ฉลาดในการประสานประโยชน์จากอิทธิพลทางกระแสวัฒนธรรมอื่น หากเราตัดอคติที่มีต่อฐานะทางชนชั้นของเจ้านายพระองค์นี้ แล้วพิจารณาท่านในฐานะของปราชญ์นักประวัติศาสตร์ และรัฐบุรุษคนสำคัญที่ได้นำรัฐนาวาฟันฝ่ากระแสคลื่นจักรวรรดินิยมตะวันตกอย่างสามารถ เราก็จะเห็นว่าทัศนะในเรื่องเอกลักษณ์ประจำชาติของท่านนั้น ใกล้เคียงกับนิยามของความ เป็นมนุษย์ที่สุด ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงคุณค่าพุทธศาสนาด้วยอย่างไม่ต้องสงสัยแน่นอนพระมติของท่านคงจะมีจุดอ่อน ด้วยข้อจำกัดทางพระสถานะของพระองค์ท่านและเงื่อนไขเวลาที่ผ่านมา ๕๐ ปีเข้านี้แล้ว แต่ในเมื่อคนรุ่นใหม่ยังไม่มีข้อสรุปอะไรเกี่ยวกับเอกลักษณ์ไทยในทศวรรษปัจจุบันนี้ เราก็ควรใช้พระมติดังกล่าวเป็นแกนอ้างอิงเกี่ยวกับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย ไปพลาวก่อน จนกว่าเราจะหามติที่มีคุณภาพในการอธิบายสูงกวั้น และถ้าเป็นไปได้ น่าจะเป็นมติที่มาจากสามัญชนคนชั้นล่างบ้าง

ภูมิหลังของปรีดี พนมยงค์ช่วงก่อนเดินทางไปศึกษาต่างประเทศ และที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ปฐมวัย โดยเฉพาะช่วงเมื่อเริ่มแรกจำความได้จนกระทั่งเข้าเกณฑ์บรรลุนิติภาวะ นับได้ว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญที่สุดของชีวิตบุคคล ผัสสะการเรียนรู้และประสบการณ์ในวัยนี้ จะส่งผลในระดับลึกและยาวนานต่อจิตสำนึกและพฤติกรรมของบุคคลผู้นั้นในช่วงหลังของชีวิต

ประวัติชีวิตปฐมวัยของปรีดี นับตั้งแต่ภูมิกำเนิด เทือกเขาเหล้ากอ พื้นเพทางครอบครัว และสิ่งแวดล้อมในชนบทภาคกลางเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้ว ตลอดจนพื้นฐานการศึกษาภายในประเทศของเขา ล้วนเป็นข้อมูลที่น่าจะนำมาพิจารณาประกอบการศึกษาให้ละเอียดถี่ถ้วน จากนั้นอาจจะทำให้เรากระจ่างชัด

ถึงสาเหตุที่ทำให้สามัญชนอย่างปรีดี กลายเป็นตัวต่งตัวตีหาญกล้าท้าทายระบอบ
อำนาจรัฐเก่า และช่วยอธิบายได้ว่าทำไมเขาจึงสนใจแนวคิดสังคมนิยม แทนที่
จะพอใจเพียงระบอบเสรีประชาธิปไตยตะวันตก ดังเช่นเพื่อนนักเรียนนอกร่วม
สมัยอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้พอเข้าใจได้ว่า เหตุใดจึงมักปรากฏปรัชญาและ
ความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานอยู่ในแนวคิดสังคมนิยมของเขา ปรีดีเอง
ก็เคยปรารภถึงชีวประวัติในช่วงนี้ของเขาว่ามีนัยสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าการรับรู้
ในช่วงแห่งการเรียนรู้ ๗ ปีในฝรั่งเศสว่า “ถ้าไม่รู้ประวัติความเป็นมาของ
ผมก็เท่ากับว่า ผมเป็นผู้วิเศษ หรือว่า พอได้เรียน ได้อ่านตำราฝรั่งเศส
ตุมมา ผมก็ไป (ทำการอภิวัฒน์) ไม่ใช่เช่นนั้น”^{๑๓}

ปรีดีถือกำเนิดในเรือนแพริมคลองเมือง ตรงข้ามกับวัดราชวรเล็ก ๆ
แห่งหนึ่ง และคงจะไม่ผิดพลาดหากจะกล่าวว่า สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการ
หล่อหลอมจิตสำนึกในวัยเริ่มแรกชีวิตของปรีดี เช่นเดียวกับของเด็กชนบททั้ง
หลายก็คือ วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชีวิตในชุมชนเกษตรดั้งเดิม แต่ปรีดี
ก็มีความรู้สึกผูกพันกับวัดเป็นพิเศษกว่าเด็กอื่นๆ ในวัยเดียวกัน คงไม่ใช่
เพียงเพราะนายเสียงบิดาของเขาเอาชื่อวัดเล็กๆ ข้างบ้านมาตั้งเป็นนามสกุล
เท่านั้น หากวัดพนมยงค์นั่นเองเป็นวัดที่บรรพบุรุษของเขาเป็นผู้สร้างขึ้น และ
เป็นองค์พยานทางวัตถุที่ทำให้เขาสามารถสืบสวนความเป็นมาของเถือกเถาเหล่า
กอของตนเองได้ ปรีดีคงเกิดความภาคภูมิใจไม่น้อยที่พบว่าประวัติความเป็น
มาของบรรพบุรุษของเขานั้น ไม่เพียงแต่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับพุทธ
ศาสนาโดยตลอด^{๑๔} หากยังเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของประเทศ อย่าง
น้อยก็นับย้อนไปถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้รู้ว่าบรรพบุรุษของ
ตน ไม่ว่าเชื้อสายทางจีนหรือทางไทยล้วนเคยเป็นวีรบุรุษกษัตริย์นาม เมื่อ

๓๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ครึ่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย^{๑๕} ไม่มีผู้ใดประเมินได้ว่าวัดบ้านนอกที่ดูไม่
สลักสำคัญอันใดในตัวเอง แท้ที่จริงเป็นสัญลักษณ์ที่ไต่ถ้อยจิตสำนึกทางพุทธ
ศาสนาและทางประวัติศาสตร์ให้แก่ปรีดีเพียงใด และประวัติความเป็นมาของ
วัดที่สัมพันธ์กับประวัติการตั้งรกรากถิ่นฐานของบรรพบุรุษของเขานั้นเอง อาจ
เป็นเหตุการณ์สำคัญที่กระตุ้นให้เขาเกิดความรู้สึกรักมาตุภูมิอย่างฝังจิตฝังใจก็เป็น
ได้^{๑๖} ประเด็นที่น่าสนใจในที่นี้ก็คือ จิตสำนึกในทางศาสนา และจิตสำนึก
อภิวัดณ์ของปรีดีที่ก่อตัวขึ้นในวัยเด็กมีการคลี่คลายขยายตัวไปในหาร ชัดแจ้ง
กันหรือผสมผสานกันอย่างไร

เล่ากันว่าปรีดีเป็นเด็กแก้ววัด โดยชอบติดสอยห้อยตามยายไปทำบุญฟัง
เทศน์ที่วัดเป็นนิจสิน เขาเลื่อมใสบรรยากาศที่วัดมากถึงกับชอบบรรพชาเป็นสาม
เณร แต่กับบรรพชาได้ไม่กี่วันก็ต้องสึกออกมาเพราะเหตุว่ายังเล็กเกินไป ทน
การบวชของเหลือบรณอันชุกชุมในวัดไม่ไหว หลังจากนั้นเขาไม่มีโอกาสได้
บวชอีกเลย เพราะต้องเรียนหนังสือ แม้จะบวชอยู่เพียงไม่กี่วัน ปรีดีก็เอา
ใจใส่ในการท่องบ่นสวดมนต์ จนปรากฏว่าแม้เข้าสู่วัยชราเขายังสามารถสวด
เจ็ดตำนานได้แคล่วคล่องเหมือนพระ

อิทธิพลของวัดชนบทนี้เองที่ทำให้ปรีดีมีความเชื่อบาปบุญฝังใจมาตั้งแต่
เล็ก^{๑๗} ปรีดีเชื่อว่า “พุทธศาสนาสอนให้รู้ว่า ความดี ความชั่ว ที่บุคคลได้
มีได้เป็นชน ก็เพราะอาศัยการกระทำของตนไม่ใช่เพราะบังจัญภายนอก”^{๑๘}
และ “ผู้ใดถือธรรมที่ดีกรรมที่ดีย่อมตามสนอง ขอนกใดเห็นชดอยู่แล้ว”^{๑๙}
ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมตามนัยพุทธศาสนานี้แสดงออกอย่างแจ่มชัดใน
ลักษณะ “อินทภาษ” ซึ่งปรีดีถือว่า “ศักดิ์สิทธิ์นักเพราะปรากฏว่าผู้ที่ละเมิด
ลักษณะ ‘อินทภาษ’ ได้รับผลทันตาเห็นไปแล้วหลายราย อาทิ ผู้ที่นอนตองตาย

ด้วยความวิบาก”^{๒๐}

เด็กข้างคิตคนนั้น ไม่เพียงแต่เข้าใจถึงบทบาทในตำแหน่งบริการชุมชนของวัดเท่านั้น แต่เขายังสำนึกถึงบทบาททางด้านศาสนธรรมของวัดยิ่งกว่าด้วย^{๒๑} ใครเลยจะคาดคิดว่า เทศนาอันว่าด้วยโลกพระศรีอารียซึ่งเป็นโลกสมมุติอุตมคติ ปรม์ปราโมทย์ในพุทธศาสนาจะมีเสน่ห์ดึงดูดใจให้ลูกชาวนากรุงเก่าผู้เกิดจินตนาการใฝ่ฝันถึงสังคมอุตมคติและชีวิตที่ดีกว่า ปฏิบัติได้ทบทวนความทรงจำในวัยเด็กของเขาว่า “จึงทำให้ข้าพเจ้าหวนรำลึกว่า เรื่อง ‘มิกสัณญ์’ นั้นนับตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กมีความจำได้ ก็ได้ยินพระภิกษุสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังและอ้างถึงบ่อย ๆ ว่า มี ‘พุทธทำนาย’ ไว้ว่า ในปลายพุทธศาสนายุคสมัยมนุษยชาติจะเข้าสู่ยุคมิกสัณญ์ เพราะศีลธรรมเสื่อมทรามลง จึงมีแต่การบรรเทาโทษและเบียดเบียนกัน สังคมที่สัจจะจะเกิดขึ้น... ไฟบรรลัยกัลป์จะล้างโลกที่โสมน กรันแล้วยุคใหม่คือ ‘ยุคศรีอารยเมตไตรย’ ก็จะอุบัติขึ้น ในยุคใหม่มนุษยชาติจะอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีระหว่างกัน บุคคลจะเสมอเหมือนกัน... ความสะดวกสบายในการคมนาคมและความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตปัจจัยทั้งหลายเหลือคณานับ ประคองว่ามั่นคงปลอดภัยทุกมุมเมืองซึ่งมนุษยชาติจะได้ตามต้องการ”^{๒๒}

และจากนิทานชาดกเรื่องนี้ได้นำเขาเข้าสู่ความเข้าใจความหมายของกฎอนิจจังในพุทธศาสนาซึ่งแตกต่างไปจากความเข้าใจของชาววัฒนธรรมสมัยของท่านโดยสิ้นเชิง เขาให้ความเห็นว่า “โดยสติปัญญาอันน้อยของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่าแก่นธรรมของพระอรหันตเจ้า (ในพุทธทำนาย) ก็คือกฎแห่งอนิจจังของพระพุทธศาสนา คือ สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีได้หยาบขี้ ชาติย่อมมีดับ บวกับดับ มีส่วนใหญ่ที่กำลังเจริญออกงามกับส่วนเก่าที่เสื่อมชงกำลังดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ” แล้วเขาก็โยงพุทธปรัชญานี้จำกัดลงใน

๓๘ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

เรื่องมนุษย์และสังคมว่า “มนุษย์และสังคมก็ดำเนินไปตามกฎอนิจจัง คือมีสถานะเก่าที่ดำเนินไปสู่ความเสื่อมสลายและสถานะใหม่ที่กำลังเจริญ ระบบสังคมใดๆ ไม่นิ่งงออยู่กับที่ชั่วกัลปาวสาน คือ ระบบเก่าย่อมดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลายเช่นเดียวกับสังขารทั้งหลาย... เงื่อนไขเวลาของพระอรรถกถาจารย์เป็นการแสดงถึงว่าเมื่อระบบสังคมใดเก่าแก่ถึงปานนั้นแล้ว ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงโดยมีระบบที่ใหม่ดียิ่งกว่า ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงจากกฎแห่งอนิจจังไปไม่พ้น”^{๒๓}

ถึงแม้ข้อความที่ยกมานี้ ปรีดีได้เขียนขึ้นเมื่อมีอายุมากแล้ว^{๒๔} แต่อย่างน้อยก็ได้สะท้อนถึงทัศนะของเขาในวัยเด็กที่ได้พัฒนาการขึ้นมาจนสูงส่งได้เป็นอย่างดี กล่าวสำหรับความหมายของกฎอนิจจังนี้ ชาวพุทธแบบเก่ามักเข้าใจโน้มเอียงไปในทางความเสื่อม ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนตามพรหมลิขิต อันก่อให้เกิดความรู้สึกไปในทางสิ้นหวัง ยอมจำนนต่อชะตากรรมและสภาพที่เป็นอยู่โดยไม่คิดปรับปรุงแก้ไขอะไรให้ดีขึ้น แต่สำหรับปรีดีแล้ว กฎอนิจจังที่สะท้อนออกมาในรูปพุทธทำนายของพระอรรถกถาจารย์ กลับก่อให้เกิดจินตภาพที่แตกต่างออกไปเลยทีเดียว เขาเห็นว่ากฎนี้เป็นกฎธรรมชาติที่มหัศจรรย์และลบลบในตัวเอง แต่ถ้าเอามาประยุกต์ใช้ในทางจริยธรรมของมนุษย์และสังคมแล้ว เขาเห็นว่าน่าที่จะนำมาอธิบายในเชิงสร้างสรรค์และก่อให้เกิดความหวัง ดังที่เขาเชื่อแน่ว่าพระอรรถกถาจารย์แต่โบราณก็คงมีมติเช่นนั้น ถึงแม้ไม่อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีเป็นพุทธศาสนิกที่เข้าใจพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ก็ตาม แต่ทัศนะของเขาต่อกฎอนิจจังในแง่จริยธรรมนี้^{๒๕} ใกล้เคียงกับทัศนะของนักคิดฝ่ายพุทธคนสำคัญ^{๒๖} ท่านหนึ่ง ที่ได้วิวิธนาหลักธรรมข้อนี้ไว้โดยพิสดารว่า

ในทางจริยธรรม นำหลักอนิจจตามาสอนอนโลมตามความเข้าใจในเรื่องความเสื่อมและความเจริญได้ว่า สิ่งที่เกิดแล้วย่อมเสื่อมได้ สิ่งเสื่อม

แล้วยอมเจริญได้ และสิ่งที่เจริญแล้วยอมเจริญยิ่งขึ้นไปได้ ทั้งนี้แล้วแต่เหตุ
ปัจจัยต่าง ๆ และในบรรดาเหตุปัจจัยทั้งหลายนั้น มนุษย์ยอมเป็นเหตุปัจจัยที่
สำคัญและสามารถบันดาลเหตุปัจจัยอื่น ๆ ได้อย่างมาก โดยนัยนี้ความเจริญ
และความเสื่อมจึงมิใช่เรื่องที่จะเป็นไปได้ตามลม ๆ แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์เข้าไป
เกี่ยวข้องทำและสร้างสรรค์ได้ ... ก่อแล้วแต่มนุษย์จะทำเอา โดยไม่ต้องคอย
ระแวงการแทรกแซงจากตัวการอย่างอื่นนอกเหนือธรรมชาติ เพราะตัวการ
นอกเหนือธรรมชาติไม่มี ดังนั้นในทางจริยธรรม ความเป็นอนิจจังหรือแม้จะ
เรียกว่า ความเปลี่ยนแปลง จึงเป็นกฎธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีความหวัง
เพราะกฎธรรมชาติย่อมเป็นกลาง ๆ จะให้เป็นอย่างไรแล้วแต่จะทำเหตุปัจจัย
ที่จะให้เป็นอย่างนั้นขึ้น การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้คนจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ ไม่
ว่าจะเป็นการสร้างความเจริญทางวัตถุหรือทางนามธรรม ... ๒๖

สันนิษฐานต่อไปว่า การที่ปรีดีมีความมั่นใจในการตีความหมายของกฎ
อนิจจังในแนวดังกล่าว คงมิใช่อิทธิพลจากชาดกธรรม๒๘ เรื่องพุทธทำนาย
เพียงส่วนเดียว แต่เขาคงมองเห็นตัวอย่างรูปธรรมที่อธิบายแนวคิดนี้โดยตรง
จากความเป็นนักต่อสู้ กล้าสร้างสรรค์ตามวิสัยอิสระชนของนายเสียนผู้เป็นบิดา
แม่นายเสียนจะกำหนดมาในครอบครัว “กฤษณทัต”๒๙ เป็นผู้มีความรู้ทาง
หนังสือพอสมควร สามารถแต่งโคลงกาพย์กลอนได้ดี มีความสามารถพิเศษ
ทางดนตรี ตามเยี่ยงอย่างของปัญญาชนคนชั้นกลางในสมัยนั้น แต่แทนที่นาย
เสียนจะทำมาหากินทางการค้าและรับราชการตามพื้นฐานของตระกูล เขากลับ
ชอบผจญภัย รักการใช้ชีวิตอย่างอิสระ คือครั้งแรกไปบุกเบิกทำป่าไม้ในบริเวณ
พุทธบาทซึ่งชุกชุมด้วยไข้จับสั่น จึงต้องเลิกกิจการป่าไม้และขาดทุนย่อยยับ
ต่อมาก็ไปทำหน้าที่ตำบลท่าหลวง สระบุรี แต่ฝนแล้งติดต่อกัน ๒ ปี เป็นเหตุ
ให้เริ่มมีหนี้สิน จนต้องเลิกราดอนตัวออกมา แต่นายเสียนก็ยังมิย่อท้อต่อ

๕๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

อุปสรรค ย้ายไปทำการบุกเบิกหักล้างทางพงที่ตำบลอุตะเภ (บริเวณที่ต่อมา
ทางการจัดตั้งขึ้นเป็นอำเภออุทัยน้อย และปัจจุบันกลายเป็นอำเภอวังน้อย) ตอน
แรกก็ทำท่าว่าจะไปไม่รอด นายเสียงต้องต่อสู้กับอุปสรรคและความอึดอัดเป็น
เวลานานกว่าจะตั้งเนื้อตั้งตัวเป็น “ชาวนานายทุนน้อยแห่งชนบท”^{๓๐} ชีวิต
การต่อสู้อย่างโศกโชนไม่ยอมจำนนต่อพรหมลิขิตของบิดา^{๓๑} คงเป็นที่ประทับใจ
ปรีดีมาก ถึงที่เขามักเอ่ยถึงประวัติบิดาในแง่^{๓๒}น้อยอยู่เนือง ๆ และสิ่งที่เขากลุ่ม
ใจมากที่สุด ก็ตรงที่บิดาเป็นคนไทยรุ่นแรกที่ได้เข้าร่วมรณรงค์ต่อต้านใช้ทร
พิชตามหมู่บ้านต่าง ๆ เล่ากันว่าปรีดีตอนเด็ก ๆ ชอบเล่นสมมุติตัวเองเป็น
หมอเลียนแบบบิดา ยิ่งกว่านั้นความสนใจของนายเสียงมิใช่มุ่งเฉพาะแต่การทำ
นาและการบริการสาธารณสุขเท่านั้น เขายังสนใจกิจการของบ้านเมืองและความ
คิดใหม่ ๆ ทั้งยังถ่ายทอดความคิดนั้นแก่ลูกชาย นอกเหนือไปจากการปลูกฝัง
ศรัทธาปสาทะในพุทธศาสนาซึ่งเขาได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว ถึง
ที่ปรีดีได้เล่าไว้ว่า “แต่เมื่อท่านหลวงวิเศษสาส์กลับกรุงสยามแล้ว ท่านก็ได้
ชี้แจงให้ลูกหลาน และญาติมิตร ทราบถึงวิธีปกครอง แบบ มีสภาผู้แทนราษฎร
ตามที่ท่านเคยเห็นมาว่าเป็นประโยชน์แก่ราษฎร บิดาก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับคำชี้
แจงจากท่าน จึงได้นำเรื่องที่ท่านผู้นั้นมาอธิบายชี้แจงให้ผมขณะเป็นนักเรียน
ประถมทราบเป็นคราว ๆ”^{๓๓} ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าอิทธิพลจากบิดาในเรื่อง
ความเป็นเสรีชนและการต่อสู้เอาชนะอุปสรรคความยากจน ตลอดไปถึงการ
ช่วยเหลือบริการเพื่อนบ้านเป็นครั้งคราวนี้เองที่ทำให้ปรีดี “เชื่อว่ามีความ
ขัดแย้งแท้จริงใด ๆ ระหว่างมโนภาพเรื่องความเป็นอนิจจังกับการต่อสู้ปรับ
ปรุงคุณภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์”^{๓๔} และเป็นประทีปช่วยเปิดโลกทัศน์
อันเขว้าไวยของเด็กบ้านนอกผู้ให้แจ่มชัดขึ้น ช่วยให้เขาเชื่อมั่นว่า สักวันหนึ่ง

สภาพชีวิต ในหมู่บ้านหรือแม้แต่ชีวิตของประเทศก็สามารถเปลี่ยนแปลงให้หน้า
 อยู่ขึ้นได้ มิใช่จะจมปลักตกตันอยู่กับสภาพความยากไร้ ความไข้ และความ
 เชลา ตลอดจนชาติปี สำหรับปรีดีแล้ว คำสอนอันเก่าแก่ของพุทธศาสนากลับ
 เป็นตัวปลุกจิตสำนึกใหม่ที่มีชีวิตชีวาและมีพลังพอที่จะปรับเปลี่ยนพื้นฐานของ
 สังคมได้เลยทีเดียว ปรีดียังไปไกลกว่านั้น เมื่อเขาเชื่ออย่างไม่มีข้อสงสัยว่า
 พุทธศาสนาเป็น “แหล่งกำเนิดแห่งจิตสำนึก” ของสังคมไทย “โดยเฉพาะ
 จิตสำนึกเห็นใจคนยากจนและคนถูกเบียดเบียนข่มเหง ซึ่งพุทธศาสนาได้
 พะพาให้เกิดแก่บรรพบุรุษไทยที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่โบราณกาลนั้น ยังฝังลึกซึ้ง
 อยู่ในราษฎรไทยส่วนข้างมากสมัยก่อนรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๐”^{๓๓}
 ปรีดีได้ยกตัวอย่างอิทธิพลในทางมนุษยธรรมที่พุทธศาสนามีต่อบรรพบุรุษของ
 เขาไว้ว่า “แม้ยากก็ นางปิ่นจะมีทาสไว้ใช้แรงงานตามสภาพของผู้มีเงินเหลือ
 กินเหลือใช้ในสมัยนั้นก็ดี แต่เนื่องจากเป็นผู้เลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้ปลด
 ปล่อยทาสชายให้เป็นไทหลายคน โดยทำการอุปสมบททาสเหล่านั้นเป็นพระ
 ภิกษุ วิธีการปลดปล่อยทาสเช่นนั้น ได้สืบทอดต่อมา จนถึงบุตรหลานของนาย
 ก๊ก นางปิ่น ในสมัยที่ระบอบทาสยังคงมีอยู่”^{๓๔}

นอกเหนือไปจากวัดและครอบครัวแล้ว ครูโรงเรียนยังมีส่วนอย่างมากใน
 การปลุกจิตสำนึกก่อภักดีให้ปรีดี เข้าใจว่าแม้ครูของเขาจะเป็นครูบ้านนอก แต่
 คงได้รับการจัดตั้งจากคณะ ร.ศ. ๑๓๐^{๓๕} ครูหัวก้าวหน้านั่นเองที่เป็นตัวการ
 ถ่ายทอดความคิดใหม่ ๆ และเหตุการณ์บ้านเมืองภายนอกสังคมชนบท เข้าสู่
 การรับรู้ของนักเรียนอย่างเป็นระบบ ดังที่ปรีดีเล่าไว้ในบันทึกว่า

“ครั้นถึง ร.ศ. ๑๓๐ คือ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีเหตุการณ์สำคัญ ๒ ประการ
 เกิดขึ้นที่ทำให้ปรีดีสนใจเกี่ยวกับเปลี่ยนแปลงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน

๔๒ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย
คืนเห็นอกเห็นใจ

๑. น.ส.พ. ลงข่าวต้นต้นติดต่อกันถึงสงครามในประเทศจีนระหว่างฝ่ายเกกเหม็ง (ลำเนียงแดง) ภายใต้การนำของซุนยัตเซ็นกับฝ่ายกษัตริย์ราชวงศ์แมนจู ครอบงำท่านท้าวหน้าได้ติดตามข่าวและเอามาวิจารณ์ให้นักเรียนฟังว่าวันไหนฝ่ายใดชนะ ฝ่ายใดแพ้ ซึ่งทำให้ปรีดีและนักเรียนที่สนใจเกิดสนทนากับข่าวนั้น... ต่อมาในไม่ช้าความปรากฏว่าฝ่ายกษัตริย์แห่งราชวงศ์แมนจูต้องพ่ายแพ้ ครอบงำท่านท้าวหน้าจึงพูดเปรย ๆ กับปรีดีว่า ระบบสมบูรณาฯ ก็สิ้นไปแล้วในจีน ยิ่งเหลือแต่รัสเซียกับเมืองไทยเท่านั้น ไม่รู้วาระบบสมบูรณาฯ ไฉน ๒ ประเทศนี้ ประเทศใดจะสิ้นสุดก่อนกัน

๒. ต่อมาปลายปี ร.ศ. ๑๓๐ ก็มีข่าวแพร่ไปถึงบ้านปรีดีที่อยุธยาว่า นายทหารจำนวนหนึ่งกับพลเรือนอีกบางคน ได้เตรียมการเปลี่ยนการปกครองระบบสมบูรณาฯ เพื่อให้มีการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมาย แต่ยังไม่วางมือกระทำก็ถูกรัฐบาลจับกุมส่งศาลพิเศษพิจารณาตัดสินลงโทษขนาดหนัก ปรีดีสนใจในข่าวนั้นมาก เพราะเห็นว่าเมืองไทยก็มีคณะ ร.ศ. ๑๓๐ รักชาติกล้าหาญ เตรียมการเลิกระบบสมบูรณาฯ หากแต่มีคนหนึ่งในขณะที่ทรยศนำความไปแจ้งแก่รัฐบาล ปรีดีจึงพยายามสอบถามแกผู้รู้เรื่องเพื่อทราบเรื่องของคุณะ ร.ศ. ๑๓๐ ด้วยความเห็นใจมาก”^{๓๖}

บันทึกข้างต้นบอกให้เราทราบว่า ความตื่นตัวทางการเมืองของปรีดีเริ่มปรากฏชัดจากผลสะท้อนของเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ แม้ในปีนั้นปรีดีอายุเพียง ๑๑ ขวบ หากพิจารณาในแง่จิตวิทยาแล้ว จะเป็นไปได้หรือไม่ ที่เด็กวัยนั้นจะมีความเติบโตทางเหตุผลและอารมณ์ถึงขนาดรู้สึก “สนุก” กับข่าวการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีน และ “เห็นใจ” กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แต่เมื่อพิจารณาต่อไปว่า อีกไม่กี่ปีเด็กคนเดียวกันนั้นก็เป็นตัวตั้งตัวตีในการวางแผนก่อตั้งกลุ่มพลังการเมืองใหม่ชนโค่นล้มอำนาจรัฐเก่าจนสำเร็จ เรื่องราวที่ฟังดู

เหลือเชื่อหนักพอจะเป็นไปได้กระมัง

ความตื่นตัวทางการเมืองดังกล่าว ได้ส่งผลอันแน่นอนของมันในเวลาต่อมา คือเป็นเหตุปลูกเร้าให้ปรีดีปรารถนาที่จะสัมผัสประสบการณ์ในเชิงปฏิบัติ ด้วยการลงไปช่วยบิดาทำนาหลังจากเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว (พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๕๙)^{๓๗} สภาพชนบทไทยแถบลุ่มภาคกลางในสมัยนั้นได้ก่อความสะเทือนใจแก่ปรีดีอย่างลึกซึ้ง นับว่าน่าทึ่งมิใช่น้อยที่เด็กบ้านนอกอายุเพียง ๑๕-๑๖ ปีจะสามารถสะท้อนภาพปัญหาภายในท้องถื่นของเขาว่า “เนื่องจากชาวนาต้องประสบภัยธรรมชาติ เช่น โรคพืช, ฝนแล้ง, น้ำท่วมมากเกินไป บัวยไ้ทำงานไม่ได้ ต้องถูกขโมยลักควาย แต่เจ้าของที่ดินก็ไม่ปราณี คือเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินตามที่ตกลงกันไว้ให้ได้ จึงทำให้ลูกนาอดคักขัดสน เจ้าของนาทำการยึดทรัพย์ ตลอดจนข้าวกิน ข้าวปลูกที่ชาวนาพอมืออยู่บ้างนั้น”^{๓๘} ในความรับรู้ของปรีดี ปัญหาที่เพื่อนชาวชนบทของเขากำลังประสบอยู่นั้นมิใช่มีเหตุมาจากภัยธรรมชาติหรือเวทภัยพิบัติดินบันดาล หากเกิดมาจากการเอารัดเอาเปรียบที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วยกันเอง เขาเห็นต่อไปว่า นอกจากเจ้าของที่ดินแล้ว ผู้ค้าข้าวเปลือกและเจ้าของโรงสีก็เป็นกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นที่มีพิษสงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเลย แต่นั่นยังไม่สำคัญเท่ากับการที่ลูกชวานากรุงเก่าผู้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐในกรุงเทพฯ โดยตรงเป็นครั้งแรก เมื่อเขาพบว่า “ความอดคักขัดสนของชาวนามืออีกมากมายหลายประการที่แสดงว่า ชาวนาไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ แต่ชาวนาก็มีภาระที่ต้องเสียเงินรัชูปการ ถ้าไม่มีเงินเสียก็ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานประมาณปีละ ๑๕-๓๐ วัน และต้องเสียอากรค่า่าน”^{๓๙} ประสบการณ์ในช่วงวัยนี้เองที่ผลักดันให้ปรีดีมีจินตภาพในการอภิวินิจฉัยก้าวไปไกลกว่าผู้ก่อการคนอื่น ๆ ตรง

๔๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ที่ “ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลี่ยนนอกเท่านั้น” แต่

“มุ่งต่อสาระสำคัญคือ ‘บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร’”^{๔๐} และพื้นฐานจากประสบการณ์เดียวกันนั่นเอง ที่ทำให้อธิบายได้ว่าทำไมปรีดีจึงแสวงหาคำตอบทางเศรษฐกิจจากแนวคิดสังคมนิยมแทนที่จะคาดหวังจากระบบทุนนิยมเสรี

หลังจากช่วยบิดาท่านได้ ๒ ปี ปรีดีก็เข้าเป็นนักเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเอื้อให้เขาได้มีโอกาสค้นคว้าศึกษาเอกสารทางธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี รัฐประศาสนศาสตร์ ตลอดกระทั่งกัมภีร์ศาสนาและภาษาบาลี การศึกษาตำรับตำราไทยคดีโบราณนั่นเอง ที่ทำให้พรหมแดนแห่งความรู้ของเขามีมิติลึก เป็นกุญแจช่วยให้ไขไปสู่ขุมนิธิปัญญาของบรรพชนด้วยความรู้ลึกภาคภูมิและมั่นใจในรากฐานของตนเอง การที่ปรีดีแสดงความสามารถในฐานะนายความสมัครเล่น (ทั้งที่ยังเป็นนักเรียนกฎหมายอายุเพียง ๑๙ ปี) จนชนะคดีประทุษร้ายส่วนแบ่งพลาตัสัย^{๔๑} ซึ่งอัยการแผ่นดินเป็นโจทก์นั้น ย่อมฉายให้เห็นแววแห่งปรีชาญาณและความรอบรู้ในบาลีธรรมศาสตร์และราชনীติคดีของปรีดีอย่างยากที่จะพบได้ในคนหนุ่มรุ่นเดียวกัน หรือแม้ในรุ่นอาวุโสกว่า และด้วยรากฐานสติปัญญาอย่างไทยอันเป็นมิติลึกนี้เอง ที่ทำให้หนุ่มสยามเยี่ยงปรีดี มีความกล้าหาญในการตัดสินใจที่จะเลือกรับ เลือกปฏิเสธ อย่างเหมาะสม เมื่อต้องเผชิญหน้ากับกระแสความคิดใหม่ๆ จากวัฒนธรรมอื่น

สิ่งหนึ่งที่มีผลกระทบต่อปรีดีอย่างใหญ่หลวงเกินความคาดหมายคือ แม้เนื้อหาวิชาที่สอนกันในโรงเรียนกฎหมายสมัยนั้น จะมีแต่กฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาซึ่งเป็นประเภทกฎหมายเอกชนเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่น่ามีอะไร

เกี่ยวเนื่องกับเรื่องของรัฐและลักษณะการปกครอง ซึ่งเป็นเนื้อหาของกฎหมายมหาชน แต่ในวิชาธรรมนุศาสลยัทธิธรรมและวิชาพิจารณาความอาญาและความแพ่งนั้น อาจารย์ผู้สอนก็ต้องกล่าวถึงบุคคลที่มีสิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรม ซึ่งเรียกว่า “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” ความรู้เรื่องนี้เองทำให้นักเรียนกฎหมายปริทัศน์รู้ถึงความสัมพันธ์อันไม่เสมอภาคเสมอไหลระหว่างมหาอำนาจตะวันตกกับสยาม นี่เองที่ก่อความขุ่นเคืองและความรู้สึกหวงแหนในศักดิ์ศรีของปิตุภูมิให้แก่ชนบ้านนอกคนน้อยอย่างลึกซึ้ง เขาได้เชื่อมโยงการที่จักรวรรดินิยมละเมิดเอกราชอธิปไตยของสยาม เข้ากับความอ่อนแอที่แผ่ฝังอยู่ในระบอบสมบูรณาฯ ถึงแม้เขาจะตระหนักด้วยความเห็นใจว่า ชนชั้นปกครองในระบอบเก่าได้พยายามอย่างดีที่สุดแล้วในการต่อต้านอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคม นับเป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาการเมืองอันน่าศึกษายิ่ง ที่เด็กซึ่งมีกำเนิดเติบโตมาจากบ้านนอกคนหนึ่ง ได้ค่อย ๆ พัฒนาความนึกคิดของเขาขึ้นมา จนกลายเป็นจิตสำนึกที่รักผิชอบและผูกพัน ต่อชะตากรรมของบ้านเกิดเมืองนอนอย่างเกินกว่าที่จะคาดหมายได้ ทั้งที่ถูกล้อมคั่งอยู่ในกรอบของระบอบการปกครองแบบเก่าที่สอนว่า กิจกรรมของรัฐเป็นเรื่องของชนชั้นสูงเท่านั้น

ฉะนั้น คงไม่ผิดนัก หากจะตั้งสมมติฐานว่า ปรีดี พนมยงค์ มีความเข้าใจสภาพปัญหาโดยองค์รวมของสังคมสยาม และได้หยั่งถึงรากฐานทางสติปัญญาภายในวัฒนธรรมของตนเองได้แล้ว แต่ที่แน่นอนคือจิตสำนึกที่จะทำการปฏิวัติของเขาได้เกิดขึ้นก่อนที่จะไปรับกระแสความคิดจากตะวันตก ดังที่เขายืนยันความข้อนี้ด้วยตนเองว่า “ผมได้กล่าวแล้วถึงสภาพสังคมไทยที่ผมประสบพบเห็นแก่ตาตนเองว่า ราษฎรได้มีความอดกตัญญูในทางเศรษฐกิจ และไม่มีสิทธิเสรีภาพกับเสมอภาคในทางการเมือง อีกทั้งตกอยู่ภายใต้

๔๖ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

อิทธิพล และอำนาจของหลายประเทศชนนิยม ผมมีความคิดก่อนที่จะมาศึกษาในฝรั่งเศสแล้วว่า จะต้องกันกว่าศึกษาเพิ่มเติมว่า มีวิธีใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น”^{๔๒}

ความจำเป็นในการเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

เพื่อปรับสถานะของพระมหากษัตริย์กับรูปแบบการปกครองใหม่

ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ อย่างไม่ต้องสงสัย เพราะเขาเป็นตัวตั้งตัวตีในการก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งต่อมาอีก ๗ ปี ได้กลายเป็นกลุ่มพลังของสามัญชนที่สามารถโค่นล้มระบอบอำนาจรัฐของเจ้าที่มีอายุกว่า ๗๐๐ ปี ให้พังทลายลง หลังจากที่เคยมีความพยายามทำนองเดียวกันนั้นมาแล้วแต่ล้มเหลว ของกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย คณะ ร.ศ. ๑๓๐ เมื่อสองทศวรรษก่อนหน้านั้น

คำถามที่ว่า ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน มีความจำเป็นหรือไม่นั้น มิใช่เป็นเพียงแบบฝึกหัดทางวิชาการของคนรุ่นหลังเท่านั้น หากตัวปรีดีซึ่งถือว่าเป็น “มันสมอง” ของผู้ก่อการฯ เองก็ถามตัวเองในปัญหานี้ด้วย และดูเหมือนว่าเขาได้ให้คำตอบในกรณีนี้แล้วระดับหนึ่งอย่างเป็นทางการ ในฐานะนายกรัฐมนตรีว่า “คณะราษฎรมิได้รู้พระราชประสงค์มาก่อน การเปลี่ยนแปลงได้กระทำโดยบริสุทธิ์ ไม่ได้ช่วงชิงดังที่มีผู้ปลุกเสกข้อเท็จจริงให้เป็นอย่างอื่น”^{๔๓} และอันที่จริงปรีดีรู้สึกกว่าตัวเองได้พลาดพลั้งในเรื่องนี้แล้ว ภายหลังเปลี่ยนแปลงเพียง ๖ วัน ตั้งคำสารภาพของเขาว่า “คณะราษฎรเพิ่งทราบเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ ถึงพระราชดำริที่จะพระราชทานการปกครองตามรัฐธรรมนูญซึ่งพระองค์ปรารถนาให้เป็นไปทีละขั้น ๆ หากถูกอำมาตย์บางคนทัดทานไว้อย่างไม่ถึงเวลา ดังนั้นเมื่อก่อน

วันประกาศพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ สมาชิก
 คณะราษฎรจึงขอพระราชทานเข้าเฝ้าที่ตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อขอพระราชทาน
 อภัยโทษ โดยนำดอกไม้ รูปเทียน ทูลเกล้าฯ ถวายตามประเพณี”^{๔๔} ทั้งนี้
 ย่อมสื่อนัยชัดเจนว่า หากปรีดีรู้พระราชประสงค์แล้ว “คณะราษฎรคงไม่
 มีจิตพินเพื่อนถึงขนาดที่รักก่อนแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะ
 พระราชทานรัฐธรรมนูญ ก็ยังเอาชีวิตไปเสี่ยงทำการเมื่อ ๒๔ มิถุนายน”^{๔๕}
 แต่อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ ก็มีผู้พยายามหักล้างความเชื่อถือในคำพูดของ
 ปรีดี อาทิเช่น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้
 พระราชทานสัมภาษณ์แก่สมาคมนักหนังสือพิมพ์ว่า “....ความจริงเรื่อง
 ปฏิวัตินั้นะในหลวงท่านทรงเดาไว้นานแล้วว่าจะมีการปฏิวัติ แต่จะเดาจาก
 อะไรยังไม่ทราบ อีกอย่างหนึ่งใครต่อใครหลายคนก็รู้ว่า ในหลวงจะพระราช
 ทานรัฐธรรมนูญอยู่เหมือนกัน เพราะท่านได้ทรงร่างไว้แล้ว....พระยาศรี
 วิสารฯ นั้นแหละรู้ดีเพราะเป็นคนติดต่อเอาคนอเมริกัน ดูเหมือนจะซื้อสตี
 เวนสันมาเป็นที่ปรึกษา หลวงประดิษฐ์ฯ เองก็รู้ว่า ในหลวงทรงมีร่างรัฐ
 ธรรมนูญแล้วจะมีการพระราชทานแน่ แต่คงจะไม่ทันใจกัน เวลาร่างรัฐ
 ธรรมนูญฉบับนั้นอยู่ที่ไหน ฉันไม่ทราบเลย ใครเก็บไว้หรือเปล่าก็ไม่รู้”^{๔๖}
 และนอกจากนี้ยังมีบุคคลอื่น ๆ ที่พยายามหาหลักฐานว่าปรีดีรู้พระราชประ
 สัตว์^{๔๗} หรือเคลือบแคลงว่าปรีดีน่าจะรู้^{๔๘} แต่ข้อกล่าวหาและข้อเคลือบแคลง
 ต่างๆ เหล่านี้ปรีดีก็โต้แย้งอย่างมีน้ำหนักน่ารับฟังไว้มากแล้ว^{๔๙} แต่อย่างไรก็
 ตาม ลึกๆ แล้วสมเด็จพระปกเกล้าฯ เองก็ไม่ทรงเชื่อในเจตนาอันบริสุทธิ์ของ
 ปรีดี ถึงที่นายแบกซ์เตอร์บันทึกตามรับสั่งไว้ว่า “พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า การ
 ปฏิวัติ ๒๔ มิถุนาฯ ๒๔๗๕ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มันจะต้องเกิดขึ้น

๔๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ไม่ว่าพระองค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญก่อนหน้านั้นหรือไม่ก็ตาม”^{๕๐} ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ พระองค์เคยรับสั่งต่อหน้าปรีดีว่า “ที่คณะราษฎรทำไปไม่ทรงโกรธกริ้วและเห็นใจเพราะไม่รู้เรื่องกัน”^{๕๑} เป็นอันว่าปรีดีกลับถูกทำให้เสียภาพพจน์ในเรื่องนี้จากฝ่ายต่าง ๆ ทั้งที่ความจริงแล้วเขาไม่จำเป็นต้องอ้างเหตุนี้ขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมในการก่อการของเขาเลยแม้แต่น้อย การที่ปรีดีเอ่ยอ้างเงื่อนไขเช่นนี้ขึ้นมา นั้นจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงอวิหิงสาธรรมในกมลสันดานของเขาที่ไม่ปรารถนาจะทำการเปลี่ยนแปลงระบอบเก่าโดยการใช้กำลังความรุนแรงโดยไม่จำเป็น หากภายในระบบเดิมนี้มีกลไกพอที่จะแก้ปัญหาในระดับพื้นฐานด้วยตัวของมันเองได้อยู่แล้ว^{๕๒}

แม้ปรีดีจะเป็นบุคคลสำคัญที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนาฯ แต่เขาก็เป็นเพียงอนุภาคหนึ่ง ที่อยู่ในกระแสพัฒนาทางการเมืองของไทยอันเป็นมหากาที่หนุนเนื่องให้เกิดความเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนาฯ อย่างแท้จริง ถ้าจะสืบค้นให้แน่ชัดลงไปว่า อะไรเป็นสาเหตุจริง ๆ ที่ก่อให้เกิดความจำเป็นในการเคลื่อนไหวครั้งนั้นแล้ว เราก็คงได้คำตอบที่ไม่ค่อยสวยหรูนักว่า สาเหตุหลักนั้นเกิดจากความไม่พอใจของกลุ่มข้าราชการนักเรียนนอกชั้นผู้น้อย ทั้งทหารและพลเรือนซึ่งไม่พอใจการที่เจ้านายผูกขาดตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ในการบริหารไว้ในมือกลุ่มเดียว โดยไม่กระจายให้ขุนนางและข้าราชการสามัญชนในสัดส่วนที่ยุติธรรม ความรู้สึกดังกล่าวนี้แสดงออกก่อนข้างชัดเจนในบันทึกพระยาทรงสุรเดช (บุคคลสำคัญที่สุดที่ทำให้การยึดอำนาจในชั้นสุดท้ายสัมฤทธิ์ผล) ว่า “เป็นความจริงที่ในหลวงรัชกาลที่ ๗ มิได้แสดงความสามารถที่จะแก้ไขงานของชาติให้รุ่งเรืองขึ้นได้ มุ่งแต่จะฟื้นฟูฐานะของเจ้าที่ตกต่ำมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ ให้รุ่งโรจน์ขึ้น โดยจะเห็นได้ถนัดว่า มีการแต่งตั้งเจ้านกนักษัตร จนน

สุดท้ายตำแหน่งใหญ่ ๆ และสำคัญทั้งหมดต้องอยู่ในมือของเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งการระงับรักษาเอาพระเจ้านั่นคืนในหัว ความจริงไม่เป็นการเสียหายอะไรถ้าตงเจาทเจียบแหลมสามารถขึ้นทำหน้าที่สำคัญ แต่การณ์มิได้เป็นเช่นนั้น คุณสีกแต่ว่าเป็นเจ้าจะกตงโดยไม่จำกัดเลย

ตามที่คนเขาใจว่าที่เกิดปฏิวัติ เนื่องมาจากการเพิ่มภาษีอากรและความยากจนข้นแค้นของราษฎรนั้น ไม่มีมูลความจริงเลย ราษฎรไทยกลัวเจ้าและกลัวนายของเขาทั้งหมดดั่งกับหนูกลัวแมว ลำพังราษฎรจะไม่มีปัญญาคิดปลดแอกได้เลย และจะไม่มีใครกล้าชักชวนกันควมคมเป็นพวกชนได้ แม้จะต้องอดตายเพราะความยากจนก็ทนอดตาย กับที่กล่าวกันว่า การปฏิวัติครั้งนี้ย่อมจะต้องราบรืนอยู่เอง เพราะราษฎรมีความต้องการอยู่พร้อมแล้วนั้นก็ไม่ถูกต้องอีกเหมือนกัน แม้ทุกวันนี้ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ราษฎรก็ไม่กระจ่างแจ้งในเรื่องระเบียบการปกครอง ทั้งที่โฆษณาและมีคนไปชี้แจงให้ฟังเสมอๆ อยู่ว่าแต่ราษฎรชวณาเลย แม้พวกข้าราชการเองก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจวิธีปกครอง”^{๕๓} ฝ่ายสมเด็จพระปกเกล้าฯ เองก็ทรงเชื่อว่าเหตุที่คณะราษฎรก่อการขึ้นไม่ใช่อะไรอื่นนอกจาก “คณะราษฎรมุ่งหมายที่จะผูกขาดตำแหน่งหน้าที่การงานในรัฐบาลไว้เป็นของพวกตน คนพวกนั้นก่อตัวขึ้นมาจากความชิงชังที่มีต่อเจ้า เพราะพวกเขาเห็นว่าเจ้าเป็นคู่แข่งสำคัญในการช่วงชิงการผูกขาดอย่างเดียวกันนั้นนั่นเอง”^{๕๔} อย่างไรก็ตาม ความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจของราษฎรใช้ว่าจะต้อยความสำคัญเสียทีเดียว เพราะนี่ก็เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ก่อการขึ้นนำบางคนอย่างเช่นปรีดี ตัดสินใจเอาชีวิตเข้าแลกในครั้งนั้น แต่ถ้าว่ากันโดยส่วนทั้งหมดแล้ว ผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนา รวมตัวกันด้วยแรงเกาะอย่างหลวมๆ อันเกิดจากเหตุจูงใจประการแรก อันเป็น

๕๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ปฏิกิริยาที่พุ่งเป้าไปยังสถานะของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบอบเก่าโดยตรง ดังนั้นสิ่งแรกที่ผู้นิยมระบอบ republic ของสยามต้องเผชิญก็คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ตัวแทนของพลังเก่าซึ่งจะคุกคามเสียมิได้ โดยในที่นี้จะมุ่งสำรวจทัศนะและท่าทีของปรีดีที่มีต่อสถาบันนี้

ทัศนะและท่าทีของปรีดี พนมยงค์ต่อสถานะของพระมหากษัตริย์ กับรูปแบบการปกครอง

ความล้มลุกคลุกคลานเกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์ นับตั้งแต่หลัง ๒๔ มิถุนา ๒๔๗๕ จนกระทั่งทุกวันนี้จะโยนความรับผิดชอบให้กับคณะราษฎรหาได้ไม่ ควรจะถือว่าเป็นความผิดพลาดอย่างฉกรรจ์ของตัวสถาบันเอง ที่ในระหว่างทรงอำนาจสิทธิขาดอยู่นั้น ก็มีได้มีฐานทัศนะที่จะปรับสถานะแห่งตนให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างทันท่วงที จนเป็นเหตุให้มีไพร่สามัญชนคณะหนึ่งกล้าเสี่ยงต่ออาญาแผ่นดินเข้ามาจัดการแทน นับได้ว่าเป็นการปล้นชิงพระมทิของสมเด็จพระปกเกล้าที่ว่า “ในปัจจุบันฉันไม่เชื่อว่าจะมีชาวสยามคนใดที่จะยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อศรัทธาทางการเมือง”^{๕๕}

ความจริงสัญญาณเตือน ให้มีเปลี่ยนแปลงสถานะของพระมหากษัตริย์กับรูปแบบการปกครอง ได้มีมาแล้วตั้งแต่ครั้งต้นปีที่ ๑๗ แห่งรัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบรมวงศ์ ๔ พระองค์พร้อมด้วยข้าราชการสถานทูตสยาม ประจำกรุงลอนดอนและกรุงปารีส ๗ นาย ได้ร่วมกันลงพระนามและลงชื่อในหนังสือกราบบังคมทูลขอให้ในหลวงรัชกาลที่ ๕ สถาปนาระบอบลิมิเต็ดโมนากี (Limited Monarchy) หรือ กอนสตีวชันนาล โมนากี (Constitutional Monarchy) รัชกาลที่ ๕ ทรงตอบสนองปฏิกิริยานี้โดยทำการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินครั้งใหญ่ในปี ๒๔๓๕ แต่ก็ก็เป็นเพียงการปรับปรุง

ระบบราชการให้มีประสิทธิภาพขึ้น มีการตั้งเสนาบดีทำหน้าที่บริหารกระทรวง
ทบวงกรม รัฐมนตรีสภา (Council of State) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
และสภาองคมนตรี (Privy Council) ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ แต่กระนั้นยัง
ทรงเห็นว่าสยามยังไม่พร้อมสำหรับสิ่งที่เรียกว่าปาลิเมนต์ (Parliament) และ
ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะให้จำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ เพราะ “ถ้า
จะมีปาลิเมนต์เหมือนในยุโรป จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สัก
คน และโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้นเจรจาการได้ก็ไม่ใช่ในราชการทั้ง
ปวงทั่วถึง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็คงจะทำให้
การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้และจะเข้าเป็นท้าวทวนของราษฎร ผู้ซึ่ง
ไม่เข้าใจเรื่องราวอันใดเพราะไม่ได้ฝึก ไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎร
คงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้รักใคร่คิดจะทำ
บำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสนทวนกันเป็นความจริง
เพราะเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่าราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน
ควรจะกำหนดตามแบบเดิม”^{๕๖}

ครั้นตอนปลายรัชกาลก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ความเหลวไหลของระบอบ
สมบูรณาฯ และเรียกร้องให้ไพร่มีส่วนในการปกครองร่วมกับเจ้านาย บัญญา
ชนสามัญชนคนสำคัญในยุคนั้นก็คือเทียนวรรณ ต.ว.ส. วัดณาโก และ ก.ศ.ร.
กุหลาบ^{๕๗} แม้เสียงของนักต่อสู้ประชาธิปไตยเล็ก ๆ ๒ คนนี้ จะไม่ได้รับความ
สนใจจากชนชั้นปกครองเท่าไรนัก แต่เชื่อว่าความคิดของเขาได้มีอิทธิพล
ต่อขบวนการประชาธิปไตยในสมัยหลัง ซึ่งได้แก่ คณะร.ศ. ๑๓๐ และคณะ
ราษฎร^{๕๘} ที่แน่นอนก็คือมีอิทธิพลต่อปรีดีโดยตรง^{๕๙} จนสิ้นรัชกาลที่ ๕ ก็
ไม่มีพระราชดำริเกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์และรูปแบบการปกครอง

๕๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

แต่อย่างใด ชำยังให้ยุบรัฐมนตรีสภาลงเสียอีก เสียงวิพากษ์วิจารณ์พาดพิงไปถึงองค์ประมุขทั้งหนาหูขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อนในยุคต้นราชวงศ์จักรี ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถกราบบังคมทูลสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ว่า “นับตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นต้นมา ความเชื่อมั่นของราษฎรในพระบรมราชโบายตั้งว่ามาข้างต้นดูเบาบางลงมาก เกิดมีความเห็นว่าการทำอย่างนั้นจะดีกว่าทำอย่างนั้นเป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎร ความคิดตั้งนั้นแพร่หลายก็เนื่องจากราษฎรมีความรู้มากขึ้น โดยที่ได้ทรงพระมหากรุณาจัดการศึกษาให้เจริญขึ้นโดยเร็วผิดกว่าแต่ก่อนมาก”๖๐

โดยที่ความไม่พอใจคุกรุ่นมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ แล้ว พอขึ้นต้นรัชกาลใหม่ได้ปีเดียวก็เกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐๖๑ ขึ้น แต่กระนั้นรัชกาลที่ ๖ ก็มีได้ทรงเห็นภัยของสัญญาณเตือนที่ตึงยิ่งขึ้นทุกที แม้พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) สมาชิกสภาองคมนตรี เคยกราบบังคมทูลขอให้ทรงฟื้นฟูรัฐมนตรีสภาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นมาใหม่ โดยออก พ.ร.บ. กำหนดหน้าที่และระเบียบวิธีการให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยมีหน้าที่พิจารณากฎหมายและตั้งกระทู้ถามเสนาบดี เลียนแบบสภาผู้แทนราษฎร รวมทั้งเผยแพร่คำปรึกษาในรัฐมนตรีสภาทางหนังสือพิมพ์ เพื่อให้คนทั่วไปเห็นว่า มิได้ทรงหวงแหนพระราชอำนาจ แต่พระองค์กลับมีปฏิกิริยาตอบสนองไปในทางตรงกันข้าม๖๒ อย่างแข็งกร้าว กล่าวได้ว่าสถานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาฯ ได้ตกต่ำอย่างถึงที่สุดเ็นรัชกาลนี้แล้ว การสิ้นสุดของระบอบดังกล่าวในรัชกาลต่อมาเป็นเพียงผลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ทันทีที่ขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงตระหนักแน่ในพระ

ราชทูตว่า “สถานะของพระมหากษัตริย์กลายเป็นสิ่งหนึ่งที่ตกอยู่ในสภาวะ
 ยากลำบากอย่างใหญ่หลวง . ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศนั้นสิ่ง
 สัญญาณอย่างแน่ชัดว่า วันเวลาของการปกครองแบบอัตตาธิปไตย (Auto-
 cratic Rulership) ใกล้จะสิ้นสุดลงทุกทีแล้ว สถานะของพระมหากษัตริย์
 จะต้องได้รับการเสริมสร้างใหม่มั่นคงขึ้น หากพระราชวงศ์จะดำรงอยู่สืบไป
 จะต้องหา หลักประกัน (GUARANTEE) บางประการขึ้นมาเพื่อป้องกัน
 พระรามธิบดีที่ไร้พระสติปัญญา”^{๖๓} นี่แสดงว่ารัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราช
 ดำริอย่างจริงจังเกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์กับรูปแบบการปกครอง อัน
 ที่จริงก่อนหน้าที่รัชกาลที่ ๖ จะเสด็จสวรรคตเพียง ๑ วัน พระองค์ได้ทรง
 ปรีक्षाพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ถึงพระราชดำริที่จะจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา
 ขึ้นมาเพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ปรากฏว่าได้รับการสนับสนุนอย่าง
 แข็งขันจากสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพและสมเด็จพระนครสวรรค์
 วรพินิต และหลังจากขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๓ วัน ก็ทรงประกาศจัดตั้งอภิ
 รัฐมนตรีสภาขึ้นเพื่อถากถางลู่ทางไปสู่การปรับสถานะของ พระมหากษัตริย์ ใน
 ลักษณะที่เหมาะสม แต่แทนที่จะลดความกดดันของเสียงเรียกร้องในหมู่ผู้นิยม
 ระบอบรัฐสภาลง คนพวกนี้ก็กลับเคลื่อนไหวรวมตัวกันในลักษณะองค์กรจัดตั้ง
 เพื่อโค่นล้มระบอบเก่าอันสนั่นหวั่นั่น ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่เห็นว่าการจัดตั้ง
 สภาจะทำให้บรรยากาศประชาธิปไตยในสยามกระตือรือร้นได้อย่างไร นอกจาก
 เป็นการรวบอำนาจไว้ในมือพวกเจ้านายมากขึ้นเท่านั้น เพราะไม่เพียงอภิรัฐ
 มंत्रीสภาจะประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงทั้งสิ้นเท่านั้น แต่ใน
 เสนาบดีสภาก็ถูกเจ้านายควบคุมไว้เกือบทั้งหมดด้วย^{๖๔} นับว่ารัชกาลที่ ๗ ได้
 ดำเนินพระบรมราชาบายผิดพลาดนับตั้งแต่ก้าวแรก แต่อย่างไรก็ตาม ในก้าว

๕๕ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ต่อไปพระองค์ก็มีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎร แม้พระองค์จะทรงเห็นว่าสิ่งนี้จะเหมาะกับชนชาติที่มีคุณภาพทางการศึกษาสูงอย่างชนชาติแองโกลแซกซอนเท่านั้น^{๖๕} หากไม่เหมาะกับชาวสยามเลย แต่ที่ทรงให้ก็เพราะเกรงพวกฉวยโอกาสทางการเมืองเข้าแทรกแซงเท่านั้น ดังพระราชปรารภว่า “บางที่ประเทศบางประเทศยอมรับประชาธิปไตยมาใช้เพียงเพราะความจำเป็นเท่านั้นเอง โดยที่รู้อยู่เต็มอกว่ามันไม่เหมาะกับลักษณะนิสัยของประชาชน นั่นคือข้ออธิบายว่า เหตุใดจึงมีหลายประเทศที่ เล่น กับกรรมปาเลเมนต์ ข้าพเจ้ารู้สึกที่เราต้อง เล่น ไฟแบบนั้นในสยามในเวลาใดเวลาหนึ่ง ด้วยที่คณะแห่งการพิจารณาในลักษณะดังกล่าวนี้เท่านั้น ที่ทำให้ข้าพเจ้ากำลังตัดสินใจในบัดนี้ว่าจะทำการปฏิรูปในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง”^{๖๖} แต่เมื่อถึงคราวต้องเล่นไฟไปนี้จริง ๆ พระองค์กลับลงเลพระทัยด้วยถูกหักทอนจากพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ แต่ที่ข้าพเจ้านั้นเห็นจะอยู่ที่คำคัดค้านของที่ปรึกษาชาวอเมริกัน ๒ คนคือ พระยากลัยานไมตรี (ฟรานซิส บี แชร์) และนายสตีเวนส์ ก็ดูๆเดียวกับที่ทรงเชื่อเซอร์เอ็ดเวิร์ด คุก ที่เสนอให้ตนเองชำระการออกนั้นเอง แม้แต่การสำคัญสุดของแผ่นดินอันควรสงวนไว้เฉพาะเป็นเรื่องภายในของเราเอง อย่างเช่นสถานะของพระมหากษัตริย์และการสืบสันตติวงศ์^{๖๗} พระองค์ก็นำความไปปรึกษากับฝรั่งมั่งค่านั่น ทั้งยังจะทรงคาดหวังกระมังว่า ฝรั่งมหาประเทศเหล่านั้นจะรับผิดชอบต่อสถานะของพระองค์ และในระหว่างที่ทรงลงเลพระทัยในปัญหาอนาคตอันล่อแหลม ซึ่งต้องได้รับการตัดสินใจอย่างเร่งด่วนและเด็ดขาดนี้เอง คณะราษฎรซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเป็นข้าราชการสามัญชนผู้น้อย ก็ได้ยื่นมือเข้ามาจัดการกับสถานะของพระมหากษัตริย์กับรูปการปกครองเสียเอง นับว่ากระแสพัฒนาทางการเมืองไทยได้แปร

เปลี่ยนไปมาจากพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงประทานไว้ก่อนหน้านี้
เพียง ๔ ทศวรรษว่า “พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหมายเอาประเทศยุโรป
ซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระราชานุญาตต่าง ๆ กัน ด้วยอาศัยเหตุการณ์
ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสั
กนเป็นชั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณ์ทั้ง
ปวงนั้นก็ยังไม่มี ไม่เป็นไต่ท้วงถึงกัน เพราะฉะนั้นแบบอย่างจึงยังไม่ลงเป็น
แบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ยังไม่มีเหตุการณ์อันใด
ซึ่งเป็นการจำเป็นแล้วจึงเป็นเช่นเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ ราษฎร
เป็นผู้ขอให้ทำ เจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมื่อเราขึ้นเป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิด
เห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองและเป็นความสุขแก่
ราษฎรทั่วไปจึงได้คิดทำ เป็นการผิดกันตรงกันข้าม” ๖๘

มีคำถามว่าก่อนหน้าและวันที่เข้ายึดอำนาจการปกครองนั้น คณะราษฎร
โดยเฉพาะผู้ที่เป็น “มันสมอง” ของผู้ก่อการเอง มีแผนการณ์ที่จะโค่นล้ม
สถาบันพระมหากษัตริย์ลงและสถาปนาสาธารณรัฐขึ้นหรือไม่ ถ้าไม่ คณะผู้
ปกครองใหม่ดำรงสถานะของพระมหากษัตริย์ไว้เพื่อจุดประสงค์อันใด หาก
พิจารณาจากเอกสารหลักฐานคำประกาศคณะราษฎรฉบับที่ ๑ ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่าง
เองแล้ว จะเห็นว่ามิใช่อำนาจที่อ่อนแอของแนวโน้มนั้นโดยตลอดทุกถ้อยกระ
หวนความ เช่นเปรียบเทียบความเหลวแหลกของพระมหากษัตริย์สยามกับกษัตริย์
ยุโรปที่สิ้นอำนาจแล้วว่า “ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนั้น นอก
จากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์
เสียแล้ว” เช่นนี้คงหนึ่งจะบอกว่า ในไม่ช้ารัชกาลที่ ๗ อาจจะประสบชะตา
กรรมอย่างเดียวกันก็เป็นได้ ทั้งได้ระบุชัดเจจนถึงเงื่อนไขที่จะสถาปนาสาธารณ

๕๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

รู้ไว้ว่า

“คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขออัญเชิญให้กษัตริย์^๕ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในเวลา^๕กำหนด โดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นกรณ^๕จำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือประมุขของประเทศต้องเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนเลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา” แม้การณ^๕ได้ปรากฏภายหลังว่าคณะราษฎรมีท่าทีใกล้เคียงมากกว่านั้นก็ตาม แต่คำประกาศอันหึงการของไพร่ฉบับนั้นยังคงเป็นที่หวาดหวั่นพระทัยของสมเด็จพระปกเกล้าฯ อยู่มิรู้หาย จนถึงกับมีพระราชปรารภก่อนสละราชสมบัติเพียงไม่กี่เดือนว่า “ตัวอย่างในพงศาวดารของโลกย่อมมีอยู่มากหลาย และจะเห็นได้โดยชัดว่า ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดที่ทรงอำนาจสมบูรณ์ตามฐานะแล้วถูกลดอำนาจลงโดยการกบฏ ที่จะทรงดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์อยู่ได้ตลอดไป”^{๖๕} และบุคคลในคณะราษฎรที่พระองค์ทรงเคลือบแคลงพระทัยมากที่สุดก็คือ ปรีดี พนมยงค์ หรือ อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม ข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ทรงจับตามาตลอดนั่นเอง

ก่อนที่จะกล่าวถึงสัมพันธภาพระหว่างรัชกาลที่ ๗ กับปรีดี เราน่าจะสำรวจความนึกคิดที่เขามีต่อราชวงศ์จักรี เราจะพบว่าปรีดีมิใช่เป็นแต่เพียงนักกฎหมายและนักเศรษฐศาสตร์ ที่สนใจแต่ความคิดทฤษฎีสมัยใหม่ตามแบบฉบับของนักเรียนนอกทั่ว ๆ ไปเท่านั้น แต่เขาเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับอดีตและประวัติศาสตร์ของชาติตนอย่างลึกซึ้ง เกินกว่าที่คนทั่วไปจะคาดหมายว่ามีอยู่ในสำนัก

ของนักคิดฝ่ายซ้าย เขาเคยกล่าวไว้ว่า “การที่จะสนใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง ก็ต้องสนใจประวัติศาสตร์ของไทยและประวัติศาสตร์ของประเทศทั้งหลายที่มีความเกี่ยวพันกัน”^{๗๐} ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ถึงแม้เขาจะเชื่ออย่างนักเศรษฐศาสตร์ว่าเศรษฐกิจเป็นรากฐานที่จะพัฒนาจิตสำนึกของมนุษย์ก็ตาม แต่เขาก็มิได้มีโลกทัศน์แบบมองเห็นสิ่งต่าง ๆ แบบแยกออกเป็นส่วน ๆ โดยเลไม่เห็นว่ามันสัมพันธ์อยู่ภายใต้โครงร่างอันเดียวกันอย่างไร เขาจะไม่ใช้ทัศนะทางเศรษฐศาสตร์การเมืองมามองมนุษย์และสังคมในปัจจุบัน โดยแยกออกจากกรอบเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ที่หล่อหลอมสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาเป็นชีวิต ปรีดีเป็นนักศึกษาค้นคว้าที่ซื่อตรงต่อความจริงที่เขาค้นพบ เขาไม่อาจมองชนชั้นปกครองศักดินาโดยเฉพาะราชวงศ์จักรีว่ามีแต่ส่วนเลวร้ายทั้งหมด ดังที่มาร์กซิสต์อ่อนประวัติศาสตร์ไทยรุ่นหลัง ๆ มักมองกันเช่นนั้น แต่เขาก็รังเกียจพวกที่เกินกว่าราชา (Ultra Royalist) ซึ่งยกสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ประหนึ่งเทวราชอันแตะต้องไม่ได้ ดูแต่ภายนอกคล้ายกับว่าคนพวกนี้จงรักภักดี แต่แท้ที่จริงพวกเขาต้องการเชิดสถาบันไว้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของเขามากกว่า ถึงปรีดีจะเคารพสถาบันพระมหากษัตริย์เพียงใด แต่เขาก็รู้เท่าทันเกินกว่าจะแสดงตนจงรักภักดีแบบพวก Ultras ได้ การที่คนอายุ ๘๐ อย่างเขา ยังมีหนังสือขอพระราชทานทูลเกล้าถวายเอกสารและเสนอความเห็นต่อรัฐบาลเรื่อง “ไม่สมควรลดพระเกียรติของพระมหाराชาธิราชของพระสยามมินทรธิราช และของพระมหาพุทธรางทรงลงมาเป็นเพียง ‘มหาราช’ และขอให้สอบสวนหลักฐานประวัติศาสตร์แท้จริงว่า ช่อกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งขึ้นเมื่อใด เพื่อฉลองวันครบรอบ ๒๐๐ ปีให้ถูกต้อง” นั้นย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า เขามีความเคารพอย่างปราศจากการเสแสร้งและรู้จักเท่าทัน

๕๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

สถาบันพระมหากษัตริย์ของเขาเพียงใด และด้วยท่าทีเช่นนั้นแหละที่ทำให้สามัญชนอย่างเขาคิดหาทางจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้บังเกิดคุณมากกว่าโทษ คนไทยเมื่อสมัย ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว แม้จะค่อนข้างวิพากษ์วิจารณ์เจ้านายและพระมหากษัตริย์รุนแรงเพียงใด ก็ยังไม่คิดไปถึงขั้นรื้อถอนสถาบันกษัตริย์บ้านคูเมืองนี้ลงโดยสิ้นเชิง เทียนวรรณทั้งที่ถูกกลั่นแกล้ง จำขังเป็นเวลาราวถึง ๑๘ ปี และวิพากษ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้มาก แต่เขาก็เรียกร้องให้ราษฎร “รักษากษัตริย์บ้านเมืองเราช่วยเจ้านาย”

ปรีดีเองก็ตระหนักโดยปราศจากอคติใด ๆ ว่า พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ล้วนประกอบพระราชกรณียกิจที่เป็นคุณูปการแก่บ้านเมืองมากกว่าโทษ พระสยามินทรราชวรมิได้ใช้อำนาจอธิปไตยของพระองค์โดยอำเภอพระทัย ดังคำอธิบายกฎหมายปกครองที่ปรีดีใช้บรรยายแก่นักเรียนกฎหมาย เมื่อก่อนปี ๒๔๗๕ ว่า

“แม้พระราชนาภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะไม่มีกฎหมายจำกัดไว้ก็ดี พระองค์ก็ยังทรงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรและราชจรรยาอื่น ๆ จะเห็นได้ว่า ในการราชาภิเษกและปฐมบรมราชโองการซึ่งพระองค์ได้พระราชทานเมื่อทรงรับราชภาระแล้ว ก็คือพระองค์จะทรงครองแผ่นดินโดยธรรมสม่ำเสมอและทรงตั้งสัตยาธิษฐาน ตั้งพระราชหฤทัยดำรงทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรจรรยาและอื่น ๆ”^{๑๑} และข้าแผ่นดินอย่างปรีดียังตระหนักดีด้วยว่า “พระราชนาภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในประเทศสยามนี้ ได้มีคติมาจากไทยในครั้งเดิมซึ่งต่างกับการปกครองของขอม การปกครองของขอมคล้ายกับกษัตริย์ในประเทศยุโรปสมัยโบราณ เช่น ในประเทศฝรั่งเศสสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน

ซึ่งถือว่าพระราชานุญาตของกษัตริย์นั้นได้มาจากพระเจ้า”^{๑๒} ยิ่งไปกว่านั้น เขายังเห็นด้วยกับพระมติของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ปราชญ์นักปกครองชนชั้นศักดินาผู้ที่เขาเชื่อถือในพระสติปัญญาอย่างปราศจากความกินแหนงแคลงใจว่า

“ก็แต่ ประเพณีการ ปกครอง ของขอม กับของไทย เหมือน กันอย่างหนึ่ง ซึ่งต่อเอาอาณัติของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง มาฝึกกันที่ พวกชอบถือลัทธิตามชาวอินเดียสมมติว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นพระอริสวร พระนารายณ์แบ่งภากลางมาเลี้ยงโลก และอาศัยพราหมณ์ เป็นเจ้าดำรการปกครอง ลักษณะการที่พวกขอมปกครองราษฎรจึงคล้ายกับ นายปกครองบ้านตรงกับคำภาษาอังกฤษซึ่งเรียกว่า Autocratic Government ส่วนวิธีการปกครองของไทยนั้น นับถือพระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดาของประชาชนทั้งปวง . . . ดังนั้น จึงเห็นว่าวิธีการปกครองของไทยเป็นอย่างบิดาปกครองบุตรหรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า Paternal Government ยังใช้เป็นหลักวิธีปกครองประเทศสยามสืบมาจนทุกวันนี้”

แต่ในกาลต่อมาการปกครองของประเทศสยามได้มีลัทธิขอมมาเจือปนอยู่บ้าง เช่น เรื่องทาส ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงได้ทรงกล่าวไว้ว่า พวกไทย ที่ลงมาอยู่ข้างใต้ มารับประเพณีการณ้ใช้ทาสตามประเพณีขอม

ดังนี้ธรรมะตามที่กล่าวมาแล้วจึงสืบเนื่องมาแต่ทางพระพุทธศาสนา”^{๑๓}

จะเห็นได้ว่าปรีดีไม่เพียงแต่เข้าใจในระบอบราชาธิปไตยที่มีลักษณะเฉพาะของไทยเท่านั้น เขายังรู้ซึ่งถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนามากกว่าด้วย ในฐานะที่เป็นธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ (Constitutional Customs) และเป็นตัวคานมิให้พระมหากษัตริย์ใช้พระราชอำนาจไปในทางผิดทำนองคลองธรรม เขาเชื่อว่าพุทธศาสนาได้ช่วยให้สถาบันนี้มีความเป็นประชาธิปไตย ทั้งที่เขากล่าวอ้างถึงความเชื่ออย่างไม่เปลี่ยนแปลงในกาลเวลาต่อมาว่า

๖๐ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สถาบันอย่างไทย

“เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สยามแล้ว ได้มีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ได้ออกร่งครัดในทศพิธราชธรรม และปกครองสยามตามคติประชาธิปไตย โดยขจัดอิทธิพลไสยศาสตร์แห่งคติพราหมณ์ อาทิ พ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ก็ได้ทรงบำเพ็ญเป็นตัวอย่าง ที่รับทั้งความเคียดแค้นของราษฎร ผู้ใดทักขี้เกลียดกลัววายฎีกา ซึ่งพระองค์ได้ทรงช่วยแก้ไขทำให้ชาวไทยได้รับความผาสุกสมดังที่ทรงจารึกไว้ในหลักศิลาจารึกว่า ‘ในน้ำมีปลาในนามีข้าว’

ต่อมาในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ก็มีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ ได้เจริญรอยตามพ่อขุนรามคำแหง แต่อิทธิพลไสยศาสตร์ได้แทรกเข้ามาจึงทำให้บางพระองค์สนับสนุนวิชานี้ของลัทธิพราหมณ์ อันเป็นลัทธิที่ขัดแย้งต่อกติประชาธิปไตยทางพุทธศาสนา ผลก็คือ ในระหว่างเวลา ๔๑๗ ปี แห่งสมัยอยุธยา... มีพระมหากษัตริย์ถึง ๓๔ พระองค์ ถูกละเลยองค์ละ ๑๒.๓ ปี เท่านั้น”๑๔

และด้วยความเข้าใจลึกซึ้งในประเพณีการปกครองของไทยนี้เอง คณะราษฎรได้อัญเชิญพระที่นั่งมนังคศิลามาประดิษฐานบนพระที่นั่งอนันตสมาคม ให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในการพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ เพราะนี่ถือว่าเป็นชัยชนะทางการปกครองที่สามารถสืบทอดประเพณีประชาธิปไตยของไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน๑๕

พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีที่ปรีดีชื่นชมเป็นพิเศษ เห็นจะได้แก่ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ปรีดีเชื่อว่าแท้ที่จริง พระมหากษัตริย์พระองค์นี้มีพระบรมราชปณิธาน ที่จะจัดตั้งปาลิเมนต์ขึ้นในสยามโดยทรงริเริ่ม เคนซีล ออฟ สเตต หรือรัฐมนตรีสภา เพื่อปรึกษาราชการแผ่นดิน เป็นการปูทางไปสู่ปาลิเมนต์ หากแต่สภาพการณ์ไม่เหมาะสมในรัชสมัยของพระองค์ ปรีดีเองก็แสดงความเห็นใจในพระองค์ท่านว่า “การจะจัดตั้งสภานิติบัญญัติ

หรือปาเลียเมนต์ในประเทศสยามให้อำนาจเต็มทันที คงจะได้ทรงพระ
วิจารณ์โดยสุขุมแล้ว” และยังเห็นต่อไปว่า “ประเทศสยามในครั้งกระนั้น
(รัชกาลที่ ๕ - ผู้เขียน) ดูเหมือนจะเกินหน้าประเทศรัสเซียในทางสภากา
แผ่นดินเสียอีก” ๗๖

นอกจากรัฐมนตรีสถานแล้ว ปรีดียังเชื่อว่า รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระดำริ
อย่างอื่น ๆ ที่ถือว่าพระองค์มีพระราชปณิธานเช่นนี้แน่นอน

“ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แห่งพระราชวงศ์จักรีนั้น พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสละพระราชอำนาจ
หลายประการของพระองค์ เพื่อเปิดทางสู่ประชาธิปไตยแบบตะวันตก โดย
วิธี ‘Evolution’ หรือ ‘วิวัฒน์’ อย่างสันติ อาทิ ได้ทรงแก้ไขระบบทาส
ต่อจากที่กษัตริย์สมัยอยุธยาได้แก้ไขไว้บ้างในการให้ทาสได้มีมนุษยภาพมาก
ขึ้นโดยวิธีสันติที่ละขั้น ๆ ครั้นแล้วใน ค.ศ. ๑๘๐๕ ก็ได้ทรงประกาศยกเลิก
ระบบทาสทั้งหลาย พระองค์ได้ทรงเริ่มปรับปรุงระบบสังคมและประเพณีที่
ล้าสมัยหลายอย่าง ... อาทิ เมื่อได้เป็นพระมหากษัตริย์แล้วได้โปรดเกล้าฯ
ให้ข้าราชการเลิกวิธีหมอบคลานกราบในการเข้าเฝ้าโดยให้ใช้วิธียืนถวายคำ
นับ ดังนั้น รัชกาลที่ ๕ จึงทรงวางเบิกทางการมีระบบประชาธิปไตย
แบบตะวันตกโดยทาง ‘Evolution’ หรือ ‘วิวัฒน์’

การบำเพ็ญพระองค์ของรัชกาลที่ ๕ จึงต่างกับพระเจ้าซาร์นิโกลาสที่ ๒
ที่ได้ทรงฟื้นฟูไสยศาสตร์ที่พระเจ้าซาร์องค์ก่อน ๆ ได้สละไปบ้างแล้ว...” ๗๗

จากภูมิหลังทางความคิดโดยสังเขปนี้เอง ทำให้พอเชื่อได้ว่า ปรีดีคงไม่
คิดทำการตัดอำนาจรัชกาลที่ ๗ หากแน่ใจว่าพระองค์จะทรงลดพระสถานะลงมา
อยู่ใต้กฎหมายเองอย่างสันติ และอันที่จริงในเช้าตรู่วันที่ ๒๔ มิถุนา นั้นเอง

๖๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

แม้จะมีคำประกาศออกไปอย่างรุนแรง ในลักษณะที่ว่าอาจมีการล้มระบอบราชาธิปไตยแล้วสถาปนาสาธารณรัฐขึ้น แต่นั่น “ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีที่เห็นเป็นใหญ่”^{๗๘} ในกรณีนั้นเลนินตอนใต้ซึ่งข้อสังเกตไว้ว่า

“การแสดงออกอย่างเกรี้ยวกราดของคณะราษฎรได้ผ่อนเบาลงเล็กน้อยภายในวันแรก (๒๔ มิถุนา - ผู้เขียน) นั่นเอง ทั้งนัยของการได้ปรากฏแล้วว่าคณะพรรคได้สามารถยึดอำนาจการปกครองได้อย่างแท้จริงแล้ว แม้ว่าในคำประกาศข้างต้น บรรดาผู้นำคณะฯ จะได้ประกาศว่าหากพระมหากษัตริย์ไม่เต็มพระทัยยอมตามคำเรียกร้องของพวกเขาแล้วละก็ พวกเขาจะสถาปนาสาธารณรัฐขึ้น โดยมีสามัญชนที่ได้รับการเลือกตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ประมุขประเทศตามระยะเวลาที่กำหนด แต่ในจดหมายที่มถึงพระมหากษัตริย์พวกเขาเพียงแต่กล่าวว่า จะทำการคัดเลือกเชอพระวงศ์พระองค์อนคนมาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ”^{๗๙}

จะเห็นได้ว่าคณะราษฎร ไม่มีเจตนาที่จะสถาปนาสาธารณรัฐตั้งแต่แรกซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของปรีดีและผู้นำก่อการบางคนซึ่งบันทึกขึ้นภายหลัง^{๘๐} ยิ่งได้รับการตอบสนองจากสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นอย่างดี โดยที่ทรงยอมรับเป็น “ตัวเชิด” ด้วยแล้ว ท่าทีของคณะราษฎรก็เป็นไปในทางใกล้เคียงกับสถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น ทั้งนี้การยึดอำนาจการปกครองจึงกลายเป็นการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และต่อมาก็ทำพิธีขอพระราชทานอภัยโทษเพื่อเป็นการสมานรอยร้าวกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เจตนาที่จะประสานรอยร้าวของคณะราษฎรเป็นไปด้วยความจริงใจมากขึ้นเมื่อได้แต่งตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดา ขึ้นมาเป็นหัวหน้าคณะกรรมการราษฎร (นายกรัฐมนตรี) เพื่อเป็นตัวประสานระหว่างรัชกาลที่ ๗ กับคณะราษฎรและบุคคลที่เป็นตัวตึงตัวตื่อในการสนับสนุนขุนนางขุนนางชนมาก็คือปรีดีนั่นเอง^{๘๑}

การใกล้เคียงในจุดนี้เองกลับนำมาซึ่งความร้าวฉานชนิดที่ไม่มีทางประสานกัน
ได้ในภายหลัง เมื่อพระยามโนฯ ได้กลับกลายเป็นหยวนซีไชของเมืองไทยที่
พยายามโค่นล้มคณะราษฎรและชักกระบอบการปกครองใหม่ซึ่งมีอายุไม่ทันสอง
ขวบปีให้ถอยหลังเข้าคลอง แต่การที่พระยามโนฯ เกือบทำการเช่นนั้นได้สำ
เร็จก็เพราะความแตกแยกและความไร้อุดมการณ์อันแน่นอนภายในคณะราษฎร
ด้วยกันเองเป็นเหตุสำคัญ ในการศึกษาเรื่องความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ ๗
กับคณะราษฎรนี้ จุดที่ควรสนใจเป็นพิเศษก็คือ ความขัดแย้งที่พระมหากษัตริย์
พระองค์นี้ทรงมีต่อปรีดีหลังจากที่ถูกตัดอำนาจลงอย่างไม่คาดฝัน ความรู้สึกที่
รัชกาลที่ ๗ มีต่อปรีดีก็เป็นไปในด้านลบอย่างถึงที่สุด ในขณะที่พระองค์ยัง
ทรงวางพระทัยในผู้นำก่อนการคนอื่น ๆ อาทิเช่น พันเอกพระยาพหลพลพยุห
เสนา (พจน์ พหลโยธิน) ว่าเป็น “Convinced monarchists” ๘๒ แต่
สำหรับปรีดีแล้วกลับทรงเห็นว่า

“The section of the People's Party which stand by Luang
Pradit is the only section which has a policy and leadership.
Pradit has some idea of Political manoeuvring and party organisation.
His followers worship him and follow blindly. His aim is a Socialist
republic. He realises that a Republic is not possible at the moment
but wants it as soon as possible” ๘๓

รัชกาลที่ ๗ ทรงเข้าพระทัยถูกต้องที่ว่ากลุ่มของหลวงประดิษฐไพเราะเป็นกลุ่มที่มี
มีแนวนโยบายแจ่มชัดเพียงกลุ่มเดียว แต่พระองค์ทรงวิพากษ์ใน “leadership”
ของปรีดีมากเกินไป เหตุ เพราะปรีดีไม่เคยมีฐานอำนาจในคณะรัฐมนตรีหรือ
ในกองทัพอย่างแท้จริงเลย นอกจากมีเสียงข้างมากในสภาซึ่งสำหรับในวงการ
เมืองไทยแล้วไม่สามารถถือได้ว่าเป็นฐานอำนาจที่แน่นอนได้ แต่อย่างไรก็ตาม

๖๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ข้อกล่าวหาเหล่านี้ก็ยังไม่ฉกรรจ์เท่ากับที่ทรงบอกพระทัยว่า ปรีดีต้องการ
สาธารณรัฐสังคมนิยม ทรงหวังดีกว่าไม่วันใดวันหนึ่งเมื่อโอกาสเหมาะสม
ปรีดีคงฉวยโอกาสโค่นราชบัลลังก์แล้วสถาปนาระบอบการปกครองอย่างเดียว
กับที่เคยเกิดขึ้นในรัสเซียหลังเดือนตุลาค.ศ. ๑๙๑๗ ทัศนูปาทานเช่นนั้นเองที่ทำให้
รัชกาลที่ ๗ ทรงมีความรู้สึกเป็นเส้นขนานกับแนวทางของปรีดีที่ราบจนสละราช
สมบัติแล้วทางฝ่ายปรีดีเองเล้ามีเจตนาแอบแฝงตั้งที่ทรงกล่าวหาหรือไม่ ปรีดี
เคยชี้แจงอย่างเปิดเผยในการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ
แห่งชาติว่า เค้าโครงการที่เขาเสนอเป็นแบบ “แคปปิตอลลิสต์ และโซเชี่ยล
ลิสต์ผสมกัน”^{๘๔} หรือหากจะกล่าวตามบันทึกของเขาในภายหลังว่า “สมควร
ที่สยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ โดย
สมานกับสภาพท้องถิ่นกาลสมัยของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็น และที่ได้
เปลี่ยนแปลงต่อ ๆ มาในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่นั้น

ฉะนั้นผมจึงได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอที่ประชุมเพื่อนที่ร่วมก่อ
ตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีส”^{๘๕}

อย่างไรก็ตาม ความคิดสังคมนิยมของปรีดีจำกัอยู่เฉพาะในด้านเศรษฐกิจ
เท่านั้น ส่วนในด้านการเมืองเขาต้องการให้เป็นแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์
ทั้งเขาไม่เชื่อเลยว่าจะระบอบสาธารณรัฐจะเป็นประชาธิปไตยมากกว่าระบอบราชา
ธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ดังข้อวิจารณ์จุดอ่อนของการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.
๑๗๘๙-๑๗๙๙ ซึ่งเขาเขียนขึ้นหลังการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ ไม่ก็
เตือนว่า

“การปฏิวัติใดหนักไปในทางความคิด ในทางแสงสอิทธิเท่านั้นแล้ว ความ
สนใจของผู้ปฏิวัติในครั้งกระนั้น (ปฏิวัติฝรั่งเศส - ผู้เขียน) มุ่งหนักไปใน
ทางที่จะเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนบุคคลผู้เป็นประมุขแห่งการปกครอง เช่น เปลี่ยน

แบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญมาเป็นแบบประชาธิปไตยโดยไม่มีพระมหากษัตริย์ เป็นต้น อันการเปลี่ยนแปลงเพียงแบบเช่นนี้ ประโยชน์ที่จะได้แก่ราษฎรในความสุขสมบูรณ์นั้นย่อมจะไม่แตกต่างกันนัก เพราะระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญอาจประสิทธิประสาทสิทธิที่เอกชนพึงได้รับ เหมือนทั้งกับระบอบประชาธิปไตย โดยไม่มีพระมหากษัตริย์ได้ ปัญหาต่อไปไม่ว่าจะสนใจในเรื่องแบบแห่งการปกครอง ควรสนใจในการที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรซึ่งได้รับสิทธิแล้วตามรัฐธรรมนูญ” ๘๖

ข้อเคลือบแคลงของรัชกาลที่ ๗ มีมูลมาจากเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ปรีดีเสนอนในปี ๒๔๗๖ อย่างไม่ต้องสงสัย ชนชั้นสูงมีความอ่อนไหวง่ายที่จะทึกทักว่า “วิธีการหรือหลักการทางเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยการเลิกล้างเสียทั้งหมดหรือแต่บางส่วน ซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน โดยให้ประเทศหรือประชาชนร่วมกันเข้าเป็นเจ้าของเสียเอง” ๘๗ เป็นคอมมิวนิสต์ไปเสียทั้งหมด แทนที่จะเห็นว่ามันเป็นเพียงหลักการของสังคมนิยม ที่ประเทศทุนนิยมในยุโรปหลายประเทศนำไปใช้ ฉะนั้นเค้าโครงการฯ ของปรีดีจึงได้รับการคัดค้านอย่างเอาเป็นเอาตายจากชนชั้นปกครองเก่า ถึงกับมีพระบรมราชโองการตำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ปรีดีสภานุแทนราษฎรเมื่อ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ โดยอ้างเหตุผลว่า “เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการสมควรที่สภาจะพึงดำริเปลี่ยนแปลงนโยบายสำคัญทางเศรษฐกิจอันเป็นรากแก้วแห่งความเป็นอยู่ของประเทศมาแล้วแต่โบราณกาล ณ บัดนี้ และสมารถจะนำมาซึ่งความไม่มั่นคงต่อประเทศและทำลายความสุขสมบูรณ์ของอาณาประชาราษฎร ทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นเวลาฉุกเฉินแล้วสมควรต้องจัดการป้องกันความทายนะอันจะมาสู่ประเทศและอาณาประชาราษฎรทั่วไป” ๘๘ พร้อมกันนั้นรัฐบาลของพระยามโนฯ ก็

นอกจากนี้ถ้าหากเก็บภาษี มฤตจากจากพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นการทำลายฐานะของพระองค์ และต่อไปก็จะไม่สามารถดำรงพระเกียรติยศไว้ให้สมควรเป็นที่เชิดชูของชาติได้ ฉะนั้นไม่สามารถที่จะลงนามในพระราชบัญญัติใด ๆ ที่จะเป็นการทำลาย ฐานะของพระมหากษัตริย์ต่อไปภายหน้าโดยทางตรงหรือทางอ้อม”^{๕๒} การที่พระองค์จะรักษาลบประโยชน์ส่วนพระองค์เพียงเท่านั้นยังพอทำเนา แต่ที่พระองค์ไม่สมควรกระทำเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของประเทศก็คือ การเชื้อเชิญให้มหาอำนาจเข้าแทรกแซงกิจการภายในสยาม ไม่ว่าจะเป็นคณะราษฎรจะเป็นเหลือบฝูงใหม่ และปรีดีจะเป็นคอมมิวนิสต์ตามความเข้าใจพระทัยของพระองค์จริงหรือไม่เพียงใดก็ตาม ก็ควรเป็นเรื่องที่คนไทยควรต่อสู้กันเองภายในมากกว่า พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงนายเจมส์ แบกซ์เตอร์ ที่ปรึกษาชาวอังกฤษดังนี้

“Sorry to have asked you to come down to HuaHin and not to be able to see you. Have lately discovered that the Government does not like me to see foreginers without being watched by one of themselves. They think the foreigners are on the side of the princes and prefer Absolute Monarchy. They are suspicious that the Princes will call on England or France to help them to get back to power.

The chief fight is against Communism. Perhaps you and other foreign advisers can still help by threatening to resign enbloe. They are still afraid of the bogey of foreign intervention. One must use that bogey to the last even if there is no chance of foreign intervention taking place. Hope you can do something to dangle that bogey in their faces. Sorry to be so melodramatic”^{๕๓}

๖๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สถาบันญาอย่างไทย

แต่เดชะบุญที่แผนการของพระองค์ท่านล้มเหลว “อังกฤษไม่พอใจการปล่อยข่าวเช่นนั้น ทั้งนั้นเพราะจะทำให้มีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ โดยเฉพาะชื่อเสียงของอังกฤษเป็นอย่างมาก ควรไว้ด้วยว่าในขณะนั้นประเทศญี่ปุ่นกำลังพยายามแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนแหลมอินโดจีนเพื่ออุดมการณ์เอเชียสำหรับชาวเอเชีย และเป็นปฏิปักษ์ต่อจักรวรรดินิยมตะวันตก ความเป็นไปดังนั้นเองให้รัฐบาลมีข้อต่องมให้ประเทศอังกฤษแทรกแซงในกิจการของประเทศโดยปริยาย”^{๕๔}

ข้อชวนสังเกตประการหนึ่งคือ แม้รัชกาลที่ ๗ จะมีอคติต่อปรีดีอย่างไรก็ตาม แต่สำหรับปรีดีแล้วเขาให้ความเคารพสักการะต่อพระองค์ท่านอย่างสูงเสมอมา เขายอมรับว่า ได้ “พลีพลาดบกพร่องอันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องสละราชสมบัติ”^{๕๕} และเมื่อขึ้นรัชกาลใหม่ ปรีดีได้สรุปบทเรียนที่ผ่านมา โดยเขาไม่หยิบยกเค้าโครงการเศรษฐกิจอันเป็นเหตุให้ขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้นมาพูดอีกเลย และในยุคเชื่อนำชาติพันธุ์ สถานะของพระมหากษัตริย์ถูกคุกคามอย่างหนัก พิบลึงกับประกาศอย่างกำเริบเสิบสานว่า “ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมั่นอยู่คือ พระเจ้าแผ่นดินของเรา ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอน ที่มียกคือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ชาติยังไม่มัตวตน ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ยังเบงเด็กเห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญเบงสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตร”^{๕๖} พิบลได้ตีตนเทียมกษัตริย์ มีการโฆษณาส่งเสริมบารมีท่านผู้นำกันอย่างเอิกเกริกทั่วประเทศ ในโรงมหรสพถึงกับมีรูป วาณฯ ให้ประชาชนเคารพแทนพระบรมฉายาลักษณ์และให้มีการชักธงชาติในวาระดีคล้ายวันเกิดของท่านผู้นำด้วย ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการได้ก้าวเข้ามามีบท

บาทอย่างสำคัญ ในการปกป้องสถานะของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ไว้จากการคุกคามของนายกรัฐมนตรีและสมณผู้ नियมเผด็จการแบบฟาสซิสต์-นาซี ในยุคนั้น ความจงรักภักดีของปรีดีได้แสดงออกอย่างเห็นได้ชัดในคราวถวายความปลอดภัยแด่สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า^{๑๖} ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ และเป็นที่ยอมรับกันว่าหากไม่ได้ผู้สำเร็จฯ คนนี้แล้วก็ยากที่เจ้านายและคณะราษฎรจะประสานร่วมมือกันดำเนินขบวนการเสรีไทยจนสามารถพลิกผันสถานะของฝ่ายแพ้สงครามมาเป็นฝ่ายพันธมิตรได้ และหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุด ผู้สำเร็จฯ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็ได้สถาปนาให้นักโทษชายรังสิต ประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ดำรงฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์พร้อมทั้งพระราชทานอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เคยได้รับพระราชทานอยู่แต่เดิมทุกประการ และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของยุวกษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๘๗ เขาก็ให้ตราพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษแก่บุคคลที่กระทำผิดฐานกบฏ และจลาจลครั้งกบฏบวรเดช (๒๔๗๖) และกบฏนายสิบ (๒๔๗๘) รวมทั้งนักโทษเด็กชาตรุ่นปี ๒๔๘๑ ต่อมาก็ได้สถาปนาพระเกียรติของรัชกาลที่ ๗ ให้คืนคงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยอย่างเต็มที่ และคนผู้นั้นนั่นแหละที่เป็นตัวตึงตัวตให้ก่อตั้งหอสมุดดำรงราชานุภาพขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับพระองค์ท่านทั้งหลาย ที่นักการเมืองในรุ่น ๒๔๗๕ นั้นไม่มีใครนับถือผู้นำทางสติปัญญาอย่างสมเด็จพระองค์นี้อีกแล้ว พิบูลเคยประกาศด้วยซ้ำไปว่า “กรมดำรง” กลับมาจะให้ทหารยิงทิ้งเสียทันที^{๑๗} และเมื่อสมเด็จฯ เสด็จกลับเข้ามาจากบ๊อง ผู้นำคณะราษฎรคนเดียวที่มาเข้าเฝ้าถึง ท่านักด้วยเห็นคุณค่าในพระองค์ท่านคือปรีดี เป็นเหตุให้ทรงฝากฝังบ้านเมืองไว้กับผู้นำประเทศรุ่นใหม่ที่เป็นไพร่สามัญชนคนนั้น โดยหวังว่าเขาจะเป็นผู้สืบต่อการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

๑๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ในรุ่นต่อไปได้ ปรากฏว่าภาพพจน์ของปรีดี (ในช่วงระหว่างและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒) ในสายตาของเจ้านายชั้น จนกระทั่งว่าหากไม่เคยมีภูมิหลังมาก่อนว่าเขาคนนี้เป็นผู้เขียนคำประกาศคณะราษฎรฉบับแรกและเป็น “มันสมอง” ในการต่อต้านของระบบเจ้าลง สัมพันธภาพระหว่างเจ้านายกับเขาก็คงเป็นไปอย่างราบรื่น แต่กระนั้นก็ยังไม่วายมีคนมองการคืนดีกับเจ้าว่าเป็นเล่ห์เหลี่ยมของปรีดีที่แอบอิงเจ้าเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตัวเอง ทั้งที่ความจริงนั้นน่าจะเป็นไปในทางตรงกันข้ามมากกว่า เช่นมีคนกล่าวหาว่าปรีดีอิง ม.จ. อภัยศรภา เทวกุล เพื่อประโยชน์ของตนดังกล่าว แต่อันที่จริงแล้วหม่อมเจ้าหญิงพระองค์นี้และเจ้านายท่านอื่น ๆ ต่างหากที่หันมาแอบอิงปรีดีเพื่อเป็นกันชนกับพิบูลในยุคนั้น โดยที่เจ้านายเหล่านี้เป็นมิตรกับปรีดีก็ด้วยประสงค์จะใช้เป็นเครื่องมือมากกว่าเป็นไปด้วยน้ำใสใจจริงและความซื่อที่ได้รับการพิสูจน์อย่างแจ่มชัดในภายหลังจากนั้นไม่นาน เมื่อปรีดีตกเป็นแพะรับบาปในกรณีสวรรคต ร. ๙๕๕ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ปรีดีมิใช่บุคคลที่อาจจะกล่าวได้เต็มตัวว่าเป็น Royalist แต่เขาก็เห็นอย่างปราศจากอคติว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นของคู่บ้านคู่เมืองอันควรค่าที่พึงอนุรักษ์ไว้สืบไป เพื่อความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับอนาคต ไม่ใช่ความต่อเนื่องในแง่การเมืองการปกครองเท่านั้น หากเป็นการต่อเนื่องทางคุณค่าวัฒนธรรมและสติปัญญาอย่างไทยที่สถาบันนี้มีส่วนสร้างสรรค์อย่างสำคัญมาโดยตลอด และการที่ปรีดีทำการลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงนี้ มิใช่ประสงค์จะลดพระเกียรติและพระสถานะอันเป็นที่สักการะของพระองค์ลงไปก็หาไม่ รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๗ มิถุนา และ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕๑๐ ซึ่งปรีดีมีส่วนร่างนั้นได้ระบุสถานะของพระมหากษัตริย์ให้อยู่เหนือความขัดแย้งทางการเมืองและไม่ตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มใดคณะใด ถือคติราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญของ

อังกฤษที่ว่า “พระราชาธิปไตยทำอะไรไม่ผิด” (The king can do no wrong) เพราะพระองค์ก็มีได้ทรงทำอะไรโดยพระองค์เอง ทั้งนงนุชนักเพื่อความยั่งยืน หรือจะพูดให้ชัดก็คือความอยู่รอดของสถาบันนี้เอง ภายใต้สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของโลกซึ่งแปรเปลี่ยนไปแล้ว แต่เรื่องสถานะพระมหากษัตริย์กับรูปแบบการปกครอง ตามทัศนะของปรีดีไม่ตรงกับพระราชดำริของรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงต้องการให้พระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมืองโดยตรง ดังจะวินิจฉัยได้จากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญที่นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์^{๑๐๑} ร่างขึ้นตามแนวพระราชดำริเช่นในหมวดที่ว่าด้วยการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีนอกจากนี้และคณะรัฐมนตรีว่า “นายกรัฐมนตรีจักต้องได้รับการคัดเลือกโดย พระมหากษัตริย์และจักต้องรับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์ในการบริหารรัฐบาล

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการคัดเลือกนายกรัฐมนตรีจักต้อง ‘ไม่ถูกจำกัดเลย’^{๑๐๒} จากจุดนี้เองที่ทำให้พวก Ultra Royalist ถือโอกาสก่อรัฐประหาร ๒๔๙๐ โค่นล้มรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยฉบับ ๒๔๘๙ ของปรีดีลง แล้วฟื้นฟูพระราชอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ขึ้นมาทั้งในทางรัฐธรรมนูญและในทางลับ และผลที่ตามมาหลัง ๒๔๙๐ ก็คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ถูกดึงลงมาพัวพันเกมสการเมืองอันสลับปรกของชนชั้นปกครองเผด็จการที่อ้างตัวว่าเป็นพวกกษัตริย์นิยม แต่ใช้อำนาจเด็ดขาดยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาฯ เสียอีก แต่นักเผด็จการเหล่านั้นมีสฤทธิ เป็นต้นกลับมิได้รับการตำหนิตติเตียนจากองค์พระประมุขเหมือนกับที่ปรีดีและคณะราษฎรเคยได้รับการติเตียนว่า ไม่ให้ประชาธิปไตยสมบูรณ์แก่ประชาชน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะทรงคิดว่า นักเผด็จการพวกนั้นจงรักภักดีและคืนพระราชอำนาจบางส่วนให้แก่พระองค์มากกว่ารัฐบาลชุดคณะราษฎร

๗๒ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สถาบันอย่างไทย

ความนึกคิดของปรีดีในเรื่องสถานะพระมหากษัตริย์กับรูปแบบการปกครองประสบความล้มเหลวตลอดมา นอกจากเขาไม่ประสบความสำเร็จในการทำให้สถาบันนี้เข้าใจถึงความจำเป็นที่จะต้องอยู่ใต้รัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยและอยู่เหนือความขัดแย้งทางการเมืองแล้ว ตัวเขาเองยังถูกกล่าวหาว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อราชบัลลังก์อย่างร้ายแรง อันเป็นเหตุให้ถึงมาตทางการเมืองในที่สุด

การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ประชาชาติกับหลัก ๖ ประการ

หากเอกลักษณ์มิใช่หมายถึงรูปแบบภายนอกที่แสดงออกทาง ขนบ ธรรมเนียม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมอย่างเดี่ยวแล้ว ความหมายของเอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งกว่าน่าจะอยู่ที่ตรงที่ตัวคุณค่า คุณภาพ และการสร้างสรรค์สถาบันภายในสังคมนั้น ถ้ากล่าวตามความหมายอย่างหลัง ปรีดีก็มีแนวทางในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ประชาชาติอย่างแจ่มชัด หลังจากที่สมเด็จพระยาตากสินฯ ประกาศเอกลักษณ์ของชนชาติไทย ๓ ประการแล้ว ครั้นอีกเดือนหนึ่งต่อมาก็มีคำประกาศคณะราษฎรกล่าวถึงแนวทางในการสร้างสรรค์ประเทศตามหลัก ๖ ประการ ในวันที่เปลี่ยนแปลงการปกครองนั่นเอง และหลัก ๖ ประการนี้เป็นหลักในการสร้างเอกลักษณ์ประชาชาติที่ปรีดียึดถือมาโดยตลอด หลัก ๖ ประการนี้ได้แก่

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อย

ให้ราษฎรคอยาก

๔. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น

๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาของหลัก ๖ ประการกับพระมติของสมเด็จพระกรมพระยาตำรางฯ แล้วจะเห็นความคล้ายคลึงกันตรงที่ทั้ง ๒ มตินี้ต่างมุ่งไปสู่ประเด็นการสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ โดยที่หลัก ๖ ประการแม้จะมีมิติในด้านลึกน้อยกว่าพระมติของสมเด็จพระกรมพระยาตำรางฯ แต่ก็กำหนดออกมาเป็นรูปธรรมที่จะสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ เช่น พระมติข้อแรกกล่าวว่าคนไทยรักอิสรภาพเป็นชีวิตจิตใจ ซึ่งก็ตรงกับหลักข้อ ๑ ว่า “จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศให้มั่นคง” นี่แสดงว่าปัญหาเรื่องอิสรภาพเอกราชอธิปไตยเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดของความเป็นไทย ส่วนพระมติ ๒ ข้อหลังแม้จะไม่ตรงกับหลักข้อ ๕ ข้อที่เหลือทุกข้อ แต่ก็ใกล้เคียงกัน เช่นพระมติข้อที่ ๒ ว่าด้วยคนไทยไม่ชอบความรุนแรง ก็เข้ากันได้กับหลักข้อ ๒ ส่วนหลักข้ออื่นที่เหลือซึ่งเน้นความสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษานั้น ก็เป็นองค์คุณสากลในการสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ ข้อสำคัญคือสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยอันหมายถึง เอกราช เสรีภาพ เสมอภาค (ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม) โดยเฉพาะที่มีพื้นฐานทางศาสนาธรรมและจริยธรรมรองรับนั้นเป็นหลักเดียวกับที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงนั่นเอง^{๑๐๓} และด้วยความเข้าใจในประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย

๑๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สถาบันญาอย่างไทย

ของไทยที่ผ่านมา คณะราษฎรจึงได้อัญเชิญพระที่นั่งอนันตสมาคมมาประดิษฐานบนพระที่นั่งอนันตสมาคม ในคราวที่สมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะในทางประวัติศาสตร์ การปกครองที่สามารถพัฒนาประชาธิปไตยและความเป็นมนุษยชนมาจากรากฐานอันเป็นเอกลักษณ์เดิมแท้ของเราได้ แม้ภายหลังจะปรากฏว่า บรรยาการประชาธิปไตยจะไม่ดีไปกว่าสมัยพ่อขุนรามคำแหง และรัฐธรรมนูญที่ดีก็ทั้งกันไปหลายต่อหลายฉบับ ก็ไม่ดีไปกว่าหลักศิลาจารึกก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจกันต่อไปคือปรีดีได้พยายามสร้างสรรค์ประเทศตามหลัก ๖ ประการอย่างไร

ปัญหาเอกราช

ลักษณะประชาชาติไทยนั้นว่าแตกต่างจากของประชาชาติอื่น ๆ ที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันตรงที่ ไทยเราเน้นความสำคัญของเอกราช เมื่อน้อยที่สุดขอให้เป็นเอกราชในทางนิตินัย ย้อนไปสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ ในขณะที่ยังเพื่อนบ้านของเราอย่าง พม่า เวียดนาม ลาว กัมพูชา มาเลเซีย ยอมสูญเสียสิ่งนี้ตามเหตุผลและเงื่อนไขของผู้ปกครองรัฐนั้น ๆ แตกต่างกันไป ทั้งนี้เพราะไทยมีบทเรียนมาตั้งแต่ครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศอิสรภาพจากจักรวรรดิขอมว่า ถ้าไม่มีเอกราชแล้ว ก็ไม่สามารถควบคุมรัฐประศาสน์อะไรได้เลย ชนชั้นปกครองรุ่นโบราณของไทยมีความรู้สึกไวต่อเรื่องนี้มาก ดังจะเห็นได้ว่าเมื่ออาณาจักรขอมตะวันตกเริ่มแผ่อิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคนี้ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๙ สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แม้คราวใกล้เสด็จสวรรคตแล้วยังทรงแสดงพระปริวิตกแก่พระยาศรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ว่า “การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่สมควรจะเรียนเอา

ไว้ให้เขาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปทีเดียว”^{๑๐๔} สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เองก็ทรงตระหนักถึงปัญหานี้ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่^{๑๐๕} พระองค์ได้วางรากฐานอันสำคัญยิ่ง ๒ ประการคือ ประการแรกทรงกลับไปหาพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่เป็นพระไตรปิฎกบาลี แทนที่จะติดอยู่กับพระอรรถกถาที่มีมาในชั้นหลัง ๆ และอีกประการหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันคือ การที่ทรงกลับไปหาความเป็นไทยและการรัฐประศาสนศาสตร์ที่เลี้ยวพ้นไปจากรัชมัยพระอัยกาของพระองค์ ซึ่งติดอยู่แค่อารยธรรมของอยุธยาตอนปลายเท่านั้น โดยพระองค์สืบค้นไปถึงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง รากฐานทั้งสองนั้นนับว่าสำคัญมากที่พระองค์จะใช้เป็นหลักในการสร้างสรรค์ประเทศในท่ามกลางอารยธรรมตะวันตกที่มาพร้อมกับลัทธิล่าอาณานิคม ทำให้พระองค์เลือกรับและปฏิเสหวิทยาการและขนบธรรมเนียมประเพณีใหม่ๆ เข้ามา โดยที่ไม่ตกเป็นหาสทางสติปัญญาของเขา หากต้องยอมสูญเสียผลประโยชน์บางอย่างเพื่อสงวนรักษาเอกราชในด้านหลักไว้ และจากการที่พระองค์กลับไปหาระบอบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกครั้งกรุงสุโขทัยนี้เอง ทำให้พระองค์สลัดทัศนคติของพราหมณ์ที่เห็นกษัตริย์เป็นเทวราชออกไป ทรงลดพระองค์ลงมาคลุกคลีราษฎรมากขึ้น และจากจุดนี้พระองค์ทรง “เร้าหัวใจประชาชนให้รักชาติบ้านเกิดเมืองนอน แต่เดิมไม่รู้จักความรู้สึกอย่างนี้กันเลย”^{๑๐๖} การดำเนินวิเทศนโยบายและการรัฐประศาสนนโยบายของรัชกาลที่ ๔ ได้สืบทอดต่อมาจนเกิดประสิทธิผลเต็มที่ในรัชกาลที่ ๕ พระองค์พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ได้เข้าเผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ในปัญหาเอกราชของประเทศ โดยเอาพระชนม์ชีพเป็นเดิมพันที่จะเห็นได้ว่าในคราวเกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ พระองค์มีพระราชปณิธานแน่วแน่ในการต่อต้านฝรั่งเศสครั้งนั้น ได้เสด็จตรวจแนวป้องกันปากน้ำโดยสม่ำเสมอ และในครั้งหนึ่งพระองค์ได้เสด็จประทับแรม ณ ปากน้ำสมุทรปราการ

๗๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สถาบันญาอย่างไทย

ซึ่งในขณะนั้นเรือคอคเมตของฝรั่งเศสยังไม่เดินทางกลับไต้หวัน ขณะเสนาบดีทางกรุงเทพฯ พวกกันวิเทศมากับอัญเชิญเสด็จกลับ แต่พระองค์หาได้เสด็จกลับโดยทันทีไม่ ทรงประกาศว่า “อย่าให้มีความสงสัยว่าฉันจะยินยอมอย่างใดแก่ฝรั่งเศสที่รุกรานเอาเป็นมาจ้องหน้าให้เซ็นชื่อ ถ้าจะจับตัวลงเรือรบไปก็ไม่ยอมเป็นอันขาด... ได้จัดการให้เรือมหาจักรี เรือมกุฎราชกุมาร เรือหาญหักศัตรูเตรียมพร้อมติดไฟอยู่เสมอ เมื่อมีเหตุอันใดจะได้รบกันแหลกเหลว”^{๑๐๑}

จริงอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เราต้องสูญเสียเอกราชทางด้านการศึกษาและศุลกากรตามสนธิสัญญาไม่เสมอภาค (สัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๙๘) ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ เราต้องเสียดินแดนบางส่วนให้อังกฤษและฝรั่งเศส แต่การสูญเสียอธิปไตยบางส่วนในครั้งนั้น แตกต่างกันอย่างมากมายกับการที่ชนชั้นปกครองไทยในรุ่นหลังยอมให้ญี่ปุ่นและอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพและเข้ามากำหนดนโยบายทางการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และการต่างประเทศของเรา เพราะในกรณีหลังนี้ข้าลักษณะชักนำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน และเป็นการขายชาติชนิดที่อนุชนในรุ่นต่อๆ ไปจะให้อภัยมิได้ ปรีดีมิได้มองการสูญเสียอธิปไตยในสองกรณีนี้เป็นอย่างเดียวกัน เหมือนกับที่ฝ่ายซ้ายสวมแว่นที่สีน่ะชนชั้นมักมองกัน เขามีความเห็นว่

“ถ้าเรานำหลักที่ตลาดนิวจิย มาประยุกต์แก่มัษรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้ต่อสู้จักรวรรดินิยมอังกฤษ ฝรั่งเศส ตามวิธีของพระองค์จนสยามคงความเป็นเอกราชทางนิตินัย ซึ่งคนไทยและลูกหลานจีนได้อาศัยอยู่ในสยามที่เป็นประเทศเอกราชทางนิตินัยนี้ ถิ่นบวรรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงต่อสู้ทางเรฟโวลูชัน ตามสภาพที่พระองค์และปวงชนชาวไทยสมัยนั้นได้ยอมเสียชีวิตกระทำตามสภาพของตน ซึ่งต่างกับจักรพรรดิจีน”^{๑๐๒}

ทั้งปรีดียังตระหนักต่อไปว่าราชาธิปไตยในรัชกาลต่อ ๆ มาก็คมิได้เพิกเฉยต่อการสูญเสียอธิปไตยนั้น ๆ เขากล่าวว่า

“ปรีดีขอถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ และกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ อดีตเสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสมัยรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ซึ่งทรงมีวิริยะอุตสาหะแก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศระหว่างเวลา ๗ ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๙) อันเป็นผลให้นานาประเทศลดหย่อนผ่อนอำนาจและสิทธิพิเศษหลายประการที่มีอยู่ในสยาม”^{๑๐๘}

กล่าวได้ว่า เมื่อสิ้นสุดยุคราชาธิปไตยแล้ว ปรีดีเป็นรัฐบาลไพร่สามัญชนผู้เดียว ที่สามารถจับปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติได้ชัดเจนที่สุด เพราะหากมิได้ผู้มีไหวพริบทางการทูตเยี่ยงปรีดี ก็ยากที่สยามจะดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคสืบต่อจากที่ค้างค้ำอยู่เมื่อก่อนปี ๒๔๗๕ จนสำเร็จลุล่วงอย่างบริบูรณ์ อย่างไรก็ตามในกรณีนี้ยังมีผู้หาทางปล้ำล้างเกียรติคุณของเขาโดยเสนอข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งว่า

“อย่างไรก็ดี การแก้ไขสัญญาทั้งสำเร็จลงในตอนต้นรัชกาลที่ ๗ โดยได้สิทธิสมความปรารถนา แต่ต้องรอเวลาอีกเป็นจำนวน ๑๐ ปี จากเวลาที่ประมวลแพ่งและพาณิชย์ทำเสร็จ จึงจะดำเนินการตามสิทธิที่คนมาได้นี้”^{๑๐๙} ข้อความในอัญญประกาศข้างต้นจะถูกต้อง ถ้าหากไม่พยายามจะตีความหมายครอบคลุมไปว่า การตกลงแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคทั้งปวงนั้นได้กระทำเรียบร้อยแล้วในรัชกาลที่ ๗ โดยนับจากนั้นอีก ๑๐ ปี สยามก็จะได้สิทธิสภาพอย่างสมบูรณ์โดยที่ไม่ต้องเจรจาตกลงอะไรกันอีก ฉะนั้นการที่สยามหลุดพ้นจากข้อผูกมัดในสนธิสัญญาไม่เสมอภาคอย่างสมบูรณ์ในปี ๒๔๘๑ จึงถือว่าเป็นผลพวงในขั้นสุดท้ายจากข้อตกลงที่กระทำกันมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๗ ไม่ใช่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงความสามารถของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศใน

๑๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ป็น^๕น^๕น^๕เลย หัง^๕ที่ตามข้อเท็จจริง^๕นั้นอำนาจและสิทธิพิเศษของชาวต่างประเทศและคนในบังคับที่ตกค้างจากสมัยสมบูรณาฯ ยังมีอีกหลายประการ^{๖๖}

ความเข้าใจในปัญหาเอกราชของปรีดีได้รับการพิสูจน์แจ่มชัดนับตั้งแต่วันแรกที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย ในปี ๒๔๘๔-๒๔๘๘ จากจุดนี้ทำให้เห็นทัศนคติต่อปัญหาเอกราชของชนชั้นนำของไทย ซึ่งแบ่งแยกแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่พิบูลและคณะรัฐมนตรีส่วนข้างมาก เห็นว่าการเข้ามาของญี่ปุ่นเป็นการเข้ามาอย่างมิตรประเทศร่วมวงไพบูลย์เอเชียบูรพา แต่ปรีดีกลับตระหนักว่า “นี่เป็นการเข้ายึดครองสยามนั่นเอง การกระทำเช่นนั้นของญี่ปุ่นเท่ากับเป็นการทำลายอุดมคติของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของข้าพเจ้า . . . ข้าพเจ้าได้พยายามผลักดันให้รัฐบาลดำเนินนโยบาย ที่เราได้เคยแถลงไว้หลายครั้งหลายหนในอดีต กล่าวคือ เราจะต่อต้านการรุกรานของกองทัพต่างชาติไม่ว่าชาติใด เพื่อพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งเอกราช และอธิปไตยของชาติเรา”^{๖๗} รัฐบาลพิบูลได้ถลาลึกยิ่งกว่านั้น โดยการเข้าร่วมกับญี่ปุ่นประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาในปี ๒๔๘๕ อันเป็นการละเมิดต่อประกาศพระบรมราชโองการ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ ให้ข้าราชการอาณาประชาราษฎรไทยและบรรดาบุคคล ซึ่งมีถิ่นฐานในประเทศไทยปฏิบัติความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดและเที่ยงธรรม โดยพิบูลในฐานะนายกรัฐมนตรีเป็นผู้สนองพระบรมราชโองการเอง หัง^๕น^๕และหัง^๕น^๕น^๕มิได้หมายความว่าพิบูลเป็นผู้ที่ชนะขายชาติ หากเป็นเรื่องของความไม่แจ่มชัดในปัญหาเอกราชมากกว่า เบื้องแรกสดีพิบูลไม่ต่อต้านญี่ปุ่นด้วยเหตุผลว่า “เราสงวนชาติของเราไว้ อย่าเพิ่งให้ตายเสีย ถ้าเราไปคัดตั้งเข้าชาติของเราตายแล้วก็จะไม่มีวันฟื้น ถ้าหากเราได้ผ่อนผันคล้าย ๆ กับว่าพายุแรงมา เราก็นอนโอนไปอย่าให้ต้นถึงกับหักได้ . . .”^{๖๘} และ “... เราเก็บชาติของเราไว้ดูเหตุการณ์ข้างหน้าดีกว่าที่จะนำชาติของ

เราไปเผาไฟเสียภายใน ๒-๓ ชั่วโมง”^{๑๑๔} พิบูลย์ยังแอบอ้างเอาการโอนอ่อนให้กับญี่ปุ่นว่าเป็นนโยบายแบบเดียวที่ใช้กันมาในสมัยราชาธิปไตย “เราฝากเนื้อฝากตัว มันอาจจะมีศีลธรรมก็ได้ คล้ายกับเราฝากตัวกับอังกฤษและฝรั่งเศสครั้งโบราณ ไม่ใช่ว่าจะขี้แย แต่ถรบเราก็มียูเพียง ๕๐ คน เขามาแน่นพ้าม้วน”^{๑๑๕} แต่สำหรับพลเรือนอย่างปรีดีเขากลับไม่เห็นด้วยกับความภักดียอมจำนนของฝ่ายทหาร เขาได้แสดงอารมณ์อย่างเจ็บแค้นว่า “การที่ราษฎรไทยได้หลั่งน้ำตานี้มิใช่เพราะความขลาดหรือกลัวตาย หากหลั่งน้ำตาเพราะ ‘เจ็บใจ’ และ ‘แค้นใจ’ ที่ว่า ‘เจ็บใจ’ นี้ก็เพราะถูกต่างชาติรุกราน ที่ว่า ‘แค้นใจ’ นี้ก็เพราะรัฐบาลไม่ทำตามที่ได้โฆษณาเรียกร้องทั้งทางหนังสือพิมพ์และทางวิทยุกระจายเสียงให้ราษฎรเสียสละต่อสู้ผู้รุกราน คือเมื่อสู้ทางอาวุธไม่ได้ก็ให้เผาอาคารบ้านเรือน ยิ่งฉาง ก่อนที่ศัตรูเข้ามาบุก ให้เหลือแต่ผืนดินเท่านั้นที่ศัตรูจะยึดเอาไปได้ ตั้งที่รัฐบาลตั้งคำขวัญว่า ‘ให้ศัตรูยึดได้แต่ปฐพี’ แต่เมื่อถึงคราวญี่ปุ่นรุกรานเข้ามาจริงๆ ทหารตำรวจและราษฎรที่ชายแดนก็ได้พร้อมกันเสียสละชีวิตต่อสู้ญี่ปุ่น แต่รัฐบาลก็ยอมญี่ปุ่นโดยไม่ทำตามที่ตนชักชวนเรียกร้องให้ราษฎรต่อสู้”^{๑๑๖} อย่างไรก็ตามเราก็ก็น่าจะจินตนาการเข้าร่วมกับญี่ปุ่นของพิบูลด้วยทัศนคติที่ผิวเผิน พิบูลย์ได้สร้างความรู้สึกถูกต้องชอบธรรมในการเข้าร่วมกับญี่ปุ่น ด้วยเหตุผลที่ว่า เพื่อร่วมกันต่อสู้กับจักรวรรดินิยมตะวันตกอันเป็นเจตนารมณ์ที่อยู่ในคำประกาศสงครามของรัฐบาลพิบูลว่า

“ตั้งแต่แรกอังกฤษได้แผ่จักรภพมาทางตะวันออก ประเทศไทยได้รับการเบียดเบียนบีบคั้นไม่ขาดสาย อังกฤษได้บั่นทอนดินแดนและแบ่งแยกเชื้อชาติให้กระจัดกระจายและกระทำการทกลอย่างให้ชนชาติไทยอ่อนแอ ในทางการคลังและเศรษฐกิจอังกฤษก็เข้าคุมเส้นชีวิต และบีบบังคับไทยทุก

๘๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

สถาน ...

ส่วนทางสหรัฐอเมริกา^๑นั้นแล้ว ก็ดำเนินนโยบายอย่างเดียวกับอังกฤษ ชาวไทยทั้งหลายคงจะยังจำได้ว่าในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนที่แล้ว มา สหรัฐอเมริกาได้ชักชวนทางดำเนินของไทยทุกประการ ตลอดถึงรับ เครื่องบินและอาวุธยุทธภัณฑ์ไทยส่งซ่อมและชำระเงินให้เสร็จ ทางประวัติศาสตร์ยังแสดงให้เห็นว่า เมื่อคราวพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน ร.ศ. ๑๑๒ นั้น ไทยได้ขอให้สหรัฐอเมริกากระโดดกรณีพิพาทด้วยความเป็นธรรม เพื่อสันติสุขของมนุษย์ แต่สหรัฐอเมริกาก็มิได้นำพาแต่ประการใดปล่อยให้ไทยถูกกดขี่ข่มเหงแต่ครั้งกระโน้น”^{๑๑๗} เหตุผลของพิบูลในประเด็นนี้ แตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไรกับแนวโน้มของ พ.ค.ท. ในการฟังฟังเงิน เพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา แต่สำหรับปรีดีเขาไม่สามารถลงจิตสำนึกรักชาติ (Patriotism) ของเขา ด้วยเหตุผลเช่นนี้ได้เลย เพราะเขามองไม่เห็นความถูกต้องตรงไหนในการที่ยอมเป็นสมุนของมหาอำนาจฝ่ายหนึ่ง เพื่อต่อต้านกับมหาอำนาจอีกฝ่ายหนึ่ง นี่ก็คงคล้ายกับที่เขาไม่เห็นด้วยกับ พ.ค.ท. ที่ยอมสวามิภักดิ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกัน ในสมัยต่อมา

กว่าพิบูลจะรู้ตัวว่าในการเข้าร่วมกับญี่ปุ่นนั้น นอกจากไทยจะไม่ได้รับดินแดนคืนจากอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว ไทยยังจะต้องตกอยู่ในสถานะประเทศผู้แพ้สงครามอย่างอัปยศ นั่นก็เป็นเวลาตอนปลายสงครามแล้ว เขาလာเข้าไปหน่อยที่อ้างว่าการที่เข้าร่วมกับญี่ปุ่น แม้แต่การสาบานต่อหน้าพระแก้วมรกต รวมทั้งการประกาศสงครามกับสัมพันธมิตรนั้นเป็นเพียงฉากละครหลอกล่อญี่ปุ่น มิให้ย่ำยีอธิปไตยของไทยเป็นการเฉพาะหน้า โดยที่หลังฉากนั้นเขาได้ดำเนินการได้ดินเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นอยู่แล้ว ข้ออ้างของพิบูลถูกทำให้สมเหตุสมผลยิ่งขึ้น

โดยการขานรับของ เนตร เขมะโยธิน^{๑๑๔} เสรีไทยคนสำคัญคนหนึ่งซึ่งยืนยันว่า พิบูลมีความจำเป็นอย่างน่าเห็นใจ ในการสถาปนาตนเองเป็น “ท่านผู้นำ” แบบฟาสซิสต์-นาซีและกีดก้องทั้งมหาอาณาจักรไทยก็เพื่อความเป็นเอกภาพของประชาชาติในยามหน้าส่วหน้าขาวน ขณะเดียวกัน “ท่านผู้นำ” ก็เตรียมแผนยุทธการต่อสู้กับญี่ปุ่นอย่างแข็งขันโดยการย้ายเมืองหลวงไปตงมาเลเรีย เพชรบูรณ์ และที่สำคัญคือ “ท่านผู้นำ” ได้ส่งคณะทูตทหารใต้ดินติดต่อกับพันธมิตรกับจีนเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น แต่ความจริงในเรื่องนี้กลับถูกแฉโดยเจียงไคเช็ค ประธานาธิบดีของจีนว่า “พิบูลฯ ข่มเหงคนจีนไม่ว่าจีนขวหรือจีนซ้ายตลอดมา ตั้งแต่ก่อนสงคราม และข่มเหงหนักขึ้นระหว่างสงคราม” วิทยุไทยได้กระจายเสียงสำเนาของพิบูลฯ ยกย่องญี่ปุ่น แล้วชวนประธานาธิบดีจีนฯ ให้ร่วมมือกับญี่ปุ่นต่อสู้สัมพันธมิตร พิบูลฯ หมั่นประมาทจีนอย่างร้ายแรงที่ชวนให้ประธานาธิบดีจีนฯ ก้มหัวต่อญี่ปุ่น พิบูลฯ สาบานต่อหน้าพระแก้วมรกตร่วมกับญี่ปุ่นว่าจะซื่อสัตย์ต่อกัน และแทบไม่เว้นแต่ละวันวิทยุของพิบูลฯ ยกย่องญี่ปุ่นจะชนะสงครามแน่นอน แม้ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๔ (พ.ศ. ๒๔๘๗) ก่อนพิบูลฯ ออกจากตำแหน่งก็ยังโฆษณาว่า ถ้าสัมพันธมิตรจะตีปารีสคืนได้ก็จะต้องใช้เวลาหลายปี และถ้าจะตีเบอร์ลินได้ก็จะต้องใช้เวลาอีกหลายแสนเท่าของการตีเกาะชิซัล

พิบูลฯ หยามหน้าชาติจีนมากนัก ที่รับรองรัฐบาลแมนจูก๊วะและรัฐบาล汪จิงไวท์ทรยศต่อชาติจีน ประธานาธิบดีจีนฯ ได้ให้โฆษกรัฐบาลจีนประกาศแล้วว่า ถ้าสงครามเสร็จสิ้นก็จะต้องเอาตัวจอมพลพิบูลฯ มาขนาศาลอาชญากรสงครามตะวันออกไกล”^{๑๑๕} ส่วนเรื่องที่ทูตทหารใต้ดินของพิบูลติดต่อกับจีนนั้น เจียงไคเช็คได้เขียนคำสั่งไว้ในหัวรายงานฉบับ ๑๐ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๔๔ (๒๔๘๗) ว่า

๘๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

“๑. เมื่อเขาเห็นว่าญี่ปุ่นชนะในตอนต้นสงคราม เขาชวนเรา (จีน) ก้มหัวให้ญี่ปุ่น เขาสาบานต่อหน้าพระพุทธรูปว่าจะซื่อสัตย์กับญี่ปุ่น เหตุโดยอ้อมฝึกคำสาบานนั้น

๒. นายสิบนายร้อยจีนรู้เบื้องต้นว่า การทำสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น แยกกองบัญชาการทหารสูงสุดออกเป็นเขตยุทธภูมิต่างๆ ข้าพเจ้า (จอมทัพเจียงฯ) เป็นผู้บัญชาการสูงสุดยุทธภูมิจีน เมาท่แบทเทินเป็นผู้บัญชาการสูงสุดภาคเอเชียอาคเนย์ เหตุใดพิบูลฯ ไม่ติดต่อกับเมาท่แบทเทิน

๓. กลยุทธ์ญี่ปุ่นชัดๆ - หวังทำให้สัมพันธมิตรแตกกัน”

และเจียงยังเขียนไว้บนหัวรายงานฉบับ ๑๕ เมษายน ๑๙๔๔ ซึ่งแจ้งว่าพิบูลฯ กำลังสร้างฐานทัพเพื่อต่อสู้กับญี่ปุ่นไว้ที่เพชรบูรณ์นั้นว่า

“(๑) เห็นด้วยว่าข้ออ้างฐานทัพเพชรบูรณ์เหลวไหล

(๒) สร้างเพชรบูรณ์เพื่อพิบูลฯ เอาตัวรอดเพราะเห็นว่าญี่ปุ่นกำลังจะแพ้ หรือเป็นกลยุทธ์ของเรา (จีน) ให้ชักกับเมาท่แบทเทิน

(๓) ทิ้งบางกอกไปอยู่เพชรบูรณ์ ญี่ปุ่นจะปล้นเอาของดีมีค่าของไทย และของคนจีน ญี่ปุ่นจะยึดภาคกลางอยู่ชั่วอู่หน้าคนไทย และทหารไทยที่ไปอยู่เพชรบูรณ์ก็อดฆ่าตาย

(๔) จีนไม่ก้าว่ายยุทธภูมิของเมาท่แบทเทิน แต่พิบูลฯ ยั่วจะให้กองทัพอินเข้าไปในประเทศไทยให้ได้” ๑๒๐

ฉะนั้นการที่พยายามบิดเบือนพฤติกรรมบ่อนทำลายชาติของพิบูลฯ ให้เป็นวีรกรรมกษัตริ้นจึงเป็นเรื่องฟังไม่ขึ้นเลย

ปรีดีไม่พอใจเพียงการมีเอกราชในทางนิตินัยเท่านั้น หากเขาลงลึกไปถึงเอกราชทางเศรษฐกิจและการคลัง ความพยายามของเขาที่จะดำเนินการสร้างสรรค์ประเทศตามเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อรองรับเป้าหมายสูงสุด

กล่าว อย่างไรก็ดี เขามีได้แอบอ้างว่า การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและการคลังดังกล่าวเพิ่มมีมาในสมัยที่เขาเป็นรัฐมนตรีเท่านั้น หากเป็นเพียงการสืบทอดทางสติปัญญาจากปราชญ์นักการปกครองก่อนหน้านั้น

“ตั้งแต่บรรพบุรุษสถาปนาชาติไทยเป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ สยามอาศัยพลังของมวราชครูไทยในการคลังโดยมิได้ใช้นโยบายกักขฬาจารจากต่างประเทศ บ่ไคสยามมีรายไคมากก็ใช้จ่ยมาก บ่ไคสยามมีรายไคน้อยก็ใช้จ่ยน้อย ตามอัศภาพ... ส่วนทรรสนะกักขฬาจารจากต่างประเทศซึ่งมีผลกิดขึ้นใหม่ กอคอยแต่ค่านางวนบนบนต่างประเทศจะให้เงินช่วยเหลือเท่าไคนั้นเป็นทรรสนะที่เอาความค้ำรงอยู่ของชาติไทยขึ้นต่อความช่วยเหลือของต่างประเทศ ผู้ไคยคึดอทรรสนะเช่นนี้ ซึ่งนอกจากนำชาติให้เสียเอกราชอริปไตยแล้วก็ยังทำให้ชาติเสียศักดิ์ศรีในสายตาของโลกว่าเป็นชาติกักขฬาจาร...”๑๒๐

รัฐบุรุษเยี่ยงปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ประชาชาติเล็ก ๆ อย่างสยามสามารถดำรงอยู่อย่างมีเอกราชศักดิ์ศรีไค้อย่างไร ในท่ามกลางมหาประเทศนักล่าเมืองขึ้น วิทยุณานแห่งความรักชาติ รักอริปไตยของเขาไคปรากฏอย่างสูงเด่นไม่มีวันคลอนแคลนด้วยความยั่ววนแห่งกิเลสอำนาจไค ๆ หังสน เมื่อเขาต้องหนีภัยรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ ไปอยู่ประเทศจีน แม้ทางจีนพร้อมที่จะสนับสนุนเขาทุกประการ เพื่อเปิดฉากสงครามยืตอำนาจการปกครองในกรุงเทพฯ ก็น โดยอาศัย “แนวร่วม” พ.ค.ท. หังนี้มีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องรับรองให้ชาวจีนและจีนในเมืองไทยไครับสิทธิเป็นชนชาติส่วนน้อย แต่ข้อเสนออันมีเลศนัยนี้ไคได้รับการปฏิเสธจากปรีดีอย่างสิ้นเชิง เพราะเขาเห็นว่าชาวจีนเป็นคณต่างค้ำจะถือสิทธิเป็นชนส่วนน้อยเพื่อจะปกครองตนเองหรือจัดตั้งรัฐบาลของตนเองไคได้ และปรากฏว่าข้อเสนอจากจีนทำนองเดียวกันนี้ไคได้รับการตอบรับจากพรรคลาวต้งของโฮจิมินห์ และหลังจากนั้นไม่นานญวน

๘๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

กิตติเตียนเบียนฟูครั้งที่ ๒ แรก ปรีดีก็ให้ทัศนะว่าญวนคงได้อาวุธหนักจากจีน เป็นการแลกเปลี่ยนกับการยอมรับข้อเสนอตั้งกล่าว แต่สำหรับรัฐบาลสยาม เยี่ยงปรีดีแล้ว เขายืนยันว่า “เราจะเอาสิทธิทางการเมืองเช่นนั้นมาขายได้อย่างไร ถ้าเรายอมเขาก็เท่ากับเราขายชาติ ไม่รักบ้านเมือง สู้ยอมให้จอมพล ป. ครองเมืองต่อไปยังดีกว่าจะเข้าไปใหญ่โตในเมืองไทย โดยเสียสิทธิตามเงื่อนไขเพื่อบัลลังก์นั้น”^{๑๒๒}

ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะนักสันติวิธี

ปรีดีเชื่อว่าการที่ชาติเล็กๆ อย่างสยามจะรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ยั่งยืน เราจะต้องวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดต้องเคารพในบูรณภาพเหนือดินแดนของชาติอื่น และอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านอย่างสันติ วิเทโศบายนี้ ปรีดีขัดแย้งกับปิบลู และหลวงวิจิตร วามาโดยตลอด เหมือนกับที่รัชกาลที่ ๑ ขัดกับพวกวังหน้า ในพระบรมราโชบายที่เกี่ยวกับอินโดจีน จุดขัดแย้งนี้เริ่มต้นตั้งแต่ปัญหาการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นประเทศไทยและ Thailand ปัญหาหนึ่งผิวเผินแล้วเป็นเรื่องเล็กๆ แต่สำหรับรัฐบาลบุรุษมองการณ์ไกลอย่างปรีดี เห็นว่า “เรื่องนี้ไม่ควรพิจารณาอย่างผิวเผินว่าเป็น ‘เรื่องเล็ก’ เพราะการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทยนั้นสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างคนเชื้อชาติไทยที่มีทัศนะทางสังคมแตกต่างกันคือ ฝ่ายหนึ่งคือ ‘ทัศนะรักชาติ’ (Patriotism) กับฝ่ายหนึ่งคือ ‘ทัศนะเชื้อชาตินิยม’ (Racism) ประกอบด้วย ‘ทัศนะคลั่งชาติ’ (Chauvinism) ที่เกินขอบเขตยิ่งกว่าทัศนะคลั่งชาติของฮิตเลอร์และแสนยานาซีญี่ปุ่น” ส่วน “ความขัดแย้งเกี่ยวกับท่าแห่งมลพิษพิท (นิรุกติศาสตร์) ของคำว่า ‘สยาม’ นั้นเป็นปัญหาจริง”^{๑๒๓} ทั้งปรีดียังเข้าใจอย่างถูกต้องว่าคติสันติภาพนี้เป็นหัวใจของการดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายมาแต่กรุงโบราณ ในกรณีนี้เขาต้องขอสังเกตว่า “ถ้าพิจารณาถึงข้อ กรุงศรีอยุธยา

ที่แปลว่ากรุงแห่งไม่มีการรบอันประเสริฐคือสันติภาพอย่างยิ่งแล้ว ก็ควรเชื่อได้ว่าพระมหากษัตริย์แต่ปางก่อนได้ใช้คำว่า สยาม โดยแผลงมาจากคำว่า สาม ทั้งในความหมายของ เมืองทอง และในความหมายที่แผลงมาจาก สม (สระมะ) ที่แปลว่าความสงบเรียบร้อยและความเสมอภาค เพราะพระมหากษัตริย์แต่ปางก่อนทรงทราบเป็นอย่างดีว่า ราชอาณาจักรที่พระองค์ทรงเป็นประมุขนั้น แม้ประกอบด้วยชนเชื้อชาติไทยเป็นส่วนมากก็ตาม แต่ก็ยังมีคนเชื้อชาติอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย จึงทรงเห็นเป็นการเหมาะสมที่จะเรียกราชอาณาจักรว่า สยาม หมายความว่าทุกชนชาติที่รวมอยู่ในประเทศของเรา มีความเสมอภาคกันและมีอุดมคติสันติภาพตั้งอยู่ในแว่นแคว้นแห่งเมืองทอง หรือสุวรรณภูมิ” ๑๒๔

ด้วยสายตาคอนเห็นการณ์ไกลอย่างลึกซึ้ง ปรีดีได้คาดการณ์ไว้ตั้งแต่ครั้งเดินทางเยือนประเทศยุโรป ปี ๒๔๗๙ ว่า สงครามโลกครั้งที่ ๒ กำลังจะก่อหวอดขึ้น และครั้งนั้นจะต้องกระทบกระเทือนมาถึงสยามยิ่งกว่าสมัยสงครามโลกครั้งที่แล้วอย่างแน่นอน เขาเป็นคนสำคัญที่ผลักดันให้มีประกาศ พ.ร.บ. บรมราชโองการปฏิบัติความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดในปี ๒๔๘๒ และในปี ๒๔๘๓ ก็ได้สร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” ซึ่งเขาได้สื่อสารทัศนคติต่อต้านสงครามที่ไม่เป็นธรรมในท่ามกลางกระแสความคิดคลั่งชาติ ที่ “ท่านผู้นำ” กับสมุนโหมกระพือขึ้น เขาได้สรุปเนื้อหาของภาพยนตร์ประวัติศาสตร์เรื่องนั้นลงตรงธรรมภาษิตที่ว่า “นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ” “ไม่มีความสุขใดยิ่งไปกว่าการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ” ครั้นรุ่งขึ้นอีกปีหนึ่งเขาก็ได้ปฏิบัติภารกิจชาติต่อต้านสงครามไม่เป็นธรรมอย่างเงิบ ๆ และด้วยสันติวิธีที่สุดเท่าที่สภาวะวิสัยในเวลานั้นจะอำนวยให้ได้ ในขณะที่พิบูลฯ กับสมุนกลับสำแดงอาการอย่างพวกคลั่งชาติฟาสซิสต์-นาซี สมคบกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นผนวกเอาดินแดนจากประเทศ

๘๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

เพื่อนบ้าน โดยขัดกับหลักนิติธรรมของโลก ปรีดีก็เห็นเช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาพรยาจารย์ว่า ที่ว่า การได้ดินแดนที่เคยเสียไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ กลับคืนมาในยุคมหาเอเชียบูรพานั้นเป็นการหลอกตัวเอง และขึ้นต่อความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์อย่างน่าอับอาย

แต่หลังจากที่ปรีดีพ่ายแพ้แก่พิบูลย์ และหลวงวิจิตรฯ ในการกลับมาใช้นามประเทศ (ในภาษาอังกฤษ) ว่า Siam แทน Thailand แล้ว มรดกทางคุณค่าและขุมทรัพย์ปัญญาที่สั่งสมสืบต่อกันมาแต่ครั้งปางบรรพ์ในยุคนั้น แทบไม่มีเหลือมาถึงยุคไทยแลนด์เอaley ลัทธิทหารครองเมืองก็ตี ลัทธิลัทธิชาติตามกันมหาอำนาจก็ตี ล้วนเป็นเอกลักษณ์ชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ของสยามเลย หรือถ้าหากจะมีการสืบทอดอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว ก็คงเป็นการนำเอาไสยศาสตร์ในระบบเก่ามาส่องเสกกับทุนนิยมในระบบใหม่ นับว่าเป็นการนำเอาความเลวร้ายจากสองระบบมาเสกสรรค์ เป็นค่านิยมครอบงำสังคมอย่างขาดรากฐานทางสติปัญญาที่เป็นของไทยเราเอง

ในที่สุดท้ายก่อนที่ปรีดีจะสูญเสียอำนาจ เขาได้เริ่มแสดงบทบาทการเมืองระหว่างประเทศก้าวหน้า ด้วยเล็งเห็นว่า แม้สันตสภกรรมโลกครั้งที่ ๒ แล้ว ประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ยังคงเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก เช่น กัมพูชา ลาว เป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส พม่า มาเลเซีย สิงคโปร์ ก็ถูกอังกฤษครอบครอง อินโดนีเซียก็อยู่ในอาณัติของเนเธอร์แลนด์ และฟิลิปปินส์ก็กลายเป็นรัฐที่ ๕๒ ของอเมริกา ผู้นำรักชาติในบรรดาเมืองขึ้นเหล่านั้นได้เคลื่อนไหวต่อสู้อย่างทรหด เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชสมบูรณ์แห่งประชาชาติ ปรีดีรู้สึกเห็นใจบรรดาผู้นำรักชาติเหล่านั้น ซึ่งหลายคนก็เคยเป็นเพื่อนคลุกคลีกันมาตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนอยู่ฝรั่งเศส เขาเห็นว่าเป็นความชอบธรรมที่ประชาชาติเล็กๆ เหล่านี้จะรวมตัวเพื่อสร้างแนวต่อต้านมหาอำนาจ

ผู้กราน ปรีดีเคยเสนอแนะให้ฝรั่งเศสร่วมกับไทยเป็นผู้อุปถัมภ์ สหภาพ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๒๕} ซึ่งจะประกอบด้วย ประเทศไทย กัมพูชา และ
เวียดนาม ซึ่งร่วมอยู่ในสหภาพ ฝรั่งเศส พม่า มาลายา ฟิลิปปินส์ และ
อินโดนีเซียอาจเข้ามาร่วมในภายหลัง แต่ฝรั่งเศสปฏิเสธแผนการที่ทำลายผล
ประโยชน์ของตนอย่างไม่มีเยื่อใย ทั้งดำเนินการปราบปรามขบวนการผู้รักชาติ
อย่างดุเดือด แต่ปรีดีไม่ยอมเลิกล้มบทบาทหนึ่งของเขาลงง่าย ๆ เมื่อแผนการณ์
ใกล้เคียงอย่างแรกไม่สำเร็จ เขาก็กำหนดการก่อตั้ง สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๒๕}
ขึ้นในเดือนกันยายน ๒๔๙๐ เพื่อเป็นเวทีในการประสาน
ขบวนการผู้รักชาติในภูมิภาคนี้ขึ้นมาเป็นแนวต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคม แต่
โครงสร้างทางการเมืองระหว่างชาตินี้ ตั้งอยู่ได้เพียงไม่กี่เดือนก็ต้องมีอันสิ้นสุด
ลงหลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ และการที่รัฐประหารครั้งนี้ประสบ
ความสำเร็จอย่างราบรื่น คงเพราะได้รับการรับรองจากมหาอำนาจที่ต้องการ
กีดกันปรีดีออกจากวงการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นปรปักษ์กับลัทธิล่าอาณานิคม
ของพวกตน นำเสียตายหากแนวความคิดในเรื่องนี้ประสบความสำเร็จ
โดยที่ตะวันออกยอมปล่อยให้คนในภูมิภาคนี้ตกลงแก้ไขปัญหาของตนเอง ปัญหา
อินโดจีนคงจะยุติลงด้วยวิถีทางที่สันติและเสียเลือดเสียเนื้อน้อยกว่าที่ได้เป็นไป
แล้ว

แม้ปรีดีจะกระเด็นออกจากเวทีการเมืองภายในประเทศตลอดกาล แต่เขาก็น่า
มีความห่วงใยต่อบัณฑิต และหาทางกลับคืนสู่บ้านเกิดเมืองนอนทุกวิถีทาง
รวมทั้งใช้กำลังอาวุธอย่างสุดเสียงในความพยายามทำรัฐประหาร ปี ๒๔๙๒ ที่
เรียกกันภายหลังว่า “กบฏวังหลวง” และนี่ได้กลายเป็นจุดต่ำสุดในชีวิต
ทางการเมืองของปรีดี แม้เขาจะอ้างว่าการก่อรัฐประหารครั้งนี้กระทำขึ้นเพื่อ
โค่นล้มรัฐบาลเผด็จการอันไม่ชอบด้วยกฎหมายของพิบูล ฯ และเรียกร้องต่อสู้

๘๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ของเขาว่าเป็นขบวนการประชาธิปไตยก็ตาม แต่การปฏิวัติในครั้งนั้นออกจะสุ่มเสี่ยง ขาดแผนการอันสุขุมคัมภีรภาพดังที่เคยมีเมื่อครั้งอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ และช่วงที่ดำเนินขบวนการเสรีไทย ๑๒๖ ทั้งในระหว่างทำการรบช่วงชิงอยู่นั้น ผู้นำขบวนการทหารเรือซึ่งเป็นฝ่ายปรีดีเกิดแปรพักตร์ยอมจำนนต่อข้อต่อรองของพิบูลฯ ผลก็คือฝ่ายขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ พ่ายแพ้อย่างยับเยิน ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก และต่อมาก็มีการกวาดล้างผู้ที่ต้องสงสัยว่าเป็นฝ่ายกบฏที่เหลืออยู่อย่างขนานใหญ่ พลพรรคในส่วนที่เอาการเอางานของปรีดีก็สลายตัวลงจนไม่อาจฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกเลย และในระหว่างอาศัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนตลอดเวลา ๒๑ ปี ปรีดีก็ทรงรุ่นคิดที่จะกลับมาสืบบทบาททางการเมืองในปีถัดมาก็อีก หากเงื่อนไขในการร่วมมือกับฝ่ายจีนไม่เป็นที่ตกลงกันได้ พร้อมกับกาลเวลาได้ล่วงเลยไปจนเขาเข้าสู่วัยชรา และหมดความตั้งใจแม้แต่จะกลับมาใช้ชีวิตครั้งสุดท้ายบนผืนแผ่นดินแม่ แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า เขาจะเลิกสนใจต่อปัญหาเอกราชอธิปไตย ความอยู่รอดของบ้านเกิดเมืองนอน ยิ่งชราภาพเขาก็ก็นักประชาธิปไตยและนักสันติภาพตัวยงที่ต่อต้านเผด็จการทั้งซ้ายและขวาอย่างไม่ลดละ คัดค้านสงครามและลัทธิล่าอาณานิคมทุกรูปแบบ เขาเตือนมิให้ประเทศไทยตกเป็นเหยื่อของสงครามโดยตัวแทน (War by Proxy) ๑๒๗ ยึดถือหลักความเป็นกลางและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติอย่างเคร่งครัด ทั้งชี้ให้รัฐบาลไทยเห็นถึงอันตรายของการสร้างสภาวะสงครามที่ไม่ประกาศกับประเทศเพื่อนบ้าน

สังคมนิยมแบบสยาม

สิ่งที่ทำให้ปรีดีแตกต่างจากผู้นำก่อการรุ่นเดียวกันทั้งหมด และแตกต่างจากนักปฏิวัติรุ่นหลังตรงที่ เขาไม่เพียงคิดวางแผนยึดอำนาจทางการเมืองจนสำเร็จเท่านั้น หากยังคิดต่อไปว่าประเทศควรจะดำเนินเศรษฐกิจไปในรูปใดไว้อย่าง

แจ่มชัด แม้ความพยายามประการหลังนี้จะประสบความสำเร็จ นับตั้งแต่แรก
ที่วางออกมาเป็นเค้าโครงการฯ และไม่ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีจะมี
จุดอ่อนข้อบกพร่องประการใดก็ตาม แต่นี่ก็เป็นสิ่งที่ควรจารึกไว้ในประวัติ
ศาสตร์ทางความคิดของไทยเราเองว่า อย่างน้อยประเทศนี้ได้เคยมีชนชั้นนำที่
กล้าคิดอย่างจริงจังว่า อนาคตของประเทศควรจะเป็นไปเช่นใดจึงจะสามารถ
ดำรงเอกราชอธิปไตยของชาติ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และความสุข
สมบูรณ์ของราษฎรไทยไว้ได้อย่างดีที่สุดในระยะยาวไกลที่สุด ในกาลภาย
หลังได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติออกมาหลายฉบับ โดยที่แผน
พัฒนาเหล่านี้จะช่วยให้ตัวเลขผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GNP) กระ
เทืองสูงขึ้นทุกปีอย่างน่าพอใจ แต่สภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจของราษฎร
โดยทั่วไปกลับตกต่ำลงทุกปีอย่างน่าใจหาย เป็นที่รู้กันอยู่ว่าช่องว่างระหว่างคน
รวยกับคนจน ความเหลื่อมล้ำระหว่างสังคมเมืองและชนบท นับตั้งแต่ใช้แผน
พัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก กลับตีตัวออกห่างยิ่งขึ้นทุกทีอย่างไม่เคยมีมาก่อน
ในยุคไรแผนพัฒนา แต่ที่สำคัญเหนืออื่นใดก็คือ ประเพณีการอยู่ร่วมแบบ
พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การผลิตเพื่อพึ่งตัวเองแบบชาวพุทธในชนบทที่มีมา
แต่เดิมได้พังทลายลงอย่างยากที่จะฟื้นตัวขึ้นมาอีก เพียงยุคพัฒนาผ่านไปไม่ถึง
สามทศวรรษ ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมพื้นบ้านและความหยิ่งในศักดิ์ศรีของ
คนตัวเล็ก ๆ สูญสลายไปอย่างสิ้นเชิง แต่ทั้งนี้และทั้งนี้จะโทษว่าเป็นความ
ผิดของการมีการวางแผนก็หาไม่ หากอยู่ที่ปรัชญา ซึ่งอยู่เบื้องหลังแผนการ
พัฒนานั้น ๆ แนวทางในการพัฒนาที่ล้มเหลวในปัจจุบันนี้ได้มีรากฐานมาจาก
แผนการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกของปรีดีเลย แต่สืบทอดมาจากยุคพัฒนา
ที่ชูคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ของสฤษดิ์ ซึ่งนำเอา
ปรัชญาของสังคมบริโภคนิยมอเมริกัน มาใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศสืบ

๕๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ต่อมาจนถึงรัฐบาลชุดปัจจุบัน ซึ่งก็แน่นอนว่าแผนการพัฒนานั้น ๆ ย่อมมิใช่พัฒนาเพื่อความเป็นไทย แต่เพื่อความเป็นทาสจักรวรรดินิยมในทุกทาง การที่แผนพัฒนาสมัยหลังไม่สามารถแก้ปัญหาความอดอยากยากจนได้เพราะ

๑. ไม่เน้นการพึ่งตนเอง แต่เน้นการพึ่งพิงมหาอำนาจ แผนพัฒนาเป็นเพียงรายการกู้เงินจากต่างประเทศ เพื่อมาลงทุนในโครงการพัฒนาซึ่งต้องอาศัยเงินกู้มากขึ้นทุกปีอย่างไม่มีความสิ้นสุด

๒. ไม่แตะต้องพื้นฐานอันอยู่ดีธรรมของสังคม ฉะนั้นแผนพัฒนาที่ผ่านมาก็รับใช้ประโยชน์ของมหาอำนาจ บรรษัทข้ามชาติ กลุ่มผลประโยชน์จำนวนน้อยภายในประเทศ แต่สิ่งที่ราษฎรส่วนใหญ่ได้รับคือ ความอดอยากยากจนอย่างใหม่ที่มาพร้อมกับความแปลกแยก (alienation) ในยุคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยเป็นมาในรุ่นปู่ย่าตายายเลย

ก่อนที่จะพิจารณาลักษณะพิเศษและข้อดีข้อเสียของเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี เราควรจะย้อนกลับไปสำรวจเงื่อนไขที่ผลักดันให้เกิดเค้าโครงการเศรษฐกิจในลักษณะนั้นขึ้นมา ว่ามาจากเงื่อนไขความเป็นจริงของสังคมไทยหรือคิดขึ้นมาจากสัพยอกอากาศ ปรีดีเติบโตขึ้นมาในช่วงทศวรรษสุดท้ายของรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ อันเป็นช่วงที่สยามได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญมากมาย ในทางด้านการเมืองการปกครอง รัชกาลที่ ๕ ทรงแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ๑๒๔ ในปี ๒๔๓๕ โดยจัดให้เป็นกระทรวงทบวงกรมเพื่อสะดวกในการรวบอำนาจการบริหารประเทศเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพในการต่อต้านการแทรกแซงของลัทธิล่าอาณานิคม ยิ่งกว่าจะคิดรวบอำนาจไว้เพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์ ในทางการทหาร ทรงปรับปรุงกิจการทหารตามแบบตะวันตกซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกำลังชี้ขาดในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรงโปรดให้เลิกระบบทาสไพร่

ในปี ๒๔๔๘ ข้อคือทำให้หาสไฟมีอิสระออกไปทำมาหากินขายพื้นที่การทำ
นามากขึ้น ทำให้ชาวเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งนับตั้งแต่นั้น และหาสไฟ
ส่วนหนึ่งก็เป็นกรรมกรซึ่งเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ เช่น ทำถนน
สร้างทางรถไฟ ก่อสร้าง โรงสีข้าว ฯลฯ ข้อเสียคือเมื่อมีการยกเลิกระบบไฟ
และเกณฑ์แรงงานแล้วก็มี การเก็บค่ารัชชูปการแทน อันเป็นระบบการเก็บภาษี
ที่ไม่เป็นธรรมเพราะราษฎรไม่ว่ารวยหรือจนต้องเสียภาษีนี้เท่ากัน และผู้ที่
เดือดร้อนมากที่สุดก็เห็นจะได้แก่ ชาวนาจนอย่างไม่ต้องสงสัย ฉะนั้นทันทีที่
เปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรีดีจึงได้ยกเลิกค่ารัชชูปการเสีย อีกประการหนึ่งที่
สำคัญคือ ผลสืบเนื่องมาจากสนธิสัญญาบาวริง เมื่อปี ๒๓๙๘ ครั้นรัชกาลที่ ๔
ทำให้เศรษฐกิจการคลังของสยามต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของอังกฤษเกือบ
จะโดยสิ้นเชิง ดังที่บาวริงเองได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “เห็นได้ชัดว่า ความ
สำเร็จของข้าพเจ้าเกี่ยวพันกับการปฏิวัติกลไกการคลังของรัฐบาลทั้งหมด โดย
ดึงเอาแหล่งที่มาของรายได้แต่เดิมไปเป็นจำนวนมาก”^{๑๒๕} ในเมื่อรัฐบาล
พระมหากษัตริย์ไม่สามารถเก็บภาษีจากสินค้าเข้าได้เต็มที่ (เพราะถูกกำหนด
ให้เก็บได้เพียงร้อยละ ๓) ก็หันมาหารายได้เข้ารัฐโดยการเก็บภาษีจากราษฎร
มากขึ้นเป็นการชดเชย เช่น ภาษีฝิ่น ค่ารัชชูปการ อากระอานา อาก
ระสมพัทสร ฯลฯ ซึ่งแม้ภาษีอย่างแรกจะเก็บจากเจ้าผู้ผู้มีเงินสูบฝิ่นก็ตาม แต่
ในที่สุดแล้วภาระในการเสียภาษียกตกอยู่ที่ราษฎรชาวนา นับตั้งแต่การพัฒนา
แบบตะวันตก และหน่ออ่อนของทุนนิยมเริ่มขึ้นในตอนปลายรัชกาลนี้ ก็ทำ
ให้เศรษฐกิจฐานของชาวนาตกอยู่ในสภาพดั่งที่ พระยาสุรียานุวัตร เสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติในรัชกาลที่ ๕ กล่าวไว้ว่า

“ชาวนาที่ยากจนขัดสนด้วยทุน ต้องออกแรงทำงานแต่ได้พียงตัวด้วย
ความเหน็ดเหนื่อยเพียงใด ย่อมจะเห็นปรากฏอยู่ทั่วไปแล้ว ในเวลาที่ทำนา

๔๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สัจนิยมอย่างไทย

อยู่ เสี่ยงอาหารและผ่านงุ่มง่ามไม่พอ ก็ต้องซื้อเขาโดยต้องเสียราคาแพง หรือถ้าต้องกู้เงินเขาไปซื้อก็ต้องเสียดอกเบี้ยอย่างแพงเหมือนกัน เมื่อเกี่ยวข้าวได้ผลแล้ว ไม่มีกำลังและพาหนะพอจะขนไปจากลานนวดข้าวหรือไม่มียุ้งฉางสำหรับเก็บข้าวไว้ขาย เมื่อเวลาข้าวในตลาดจะขึ้นราคา ก็ต้องจำเป็นขายข้าวเสียแต่เมื่ออยู่ในลานนั่นเอง จะได้ราคาต่ำสักเท่าใดก็ต้องจำใจขาย มิฉะนั้นจะไม่ได้เงินใช้หนี้เขาทันทีกำหนดสัญญา ต้องเสียเปรียบเพราะมีทุนน้อยเช่นนั้น ที่สุดเมื่อขายข้าวได้สิ้นเชิงแล้ว บางทีก็จะได้เงินใช้หนี้เขาพอคุ้มค่าสิ่งของซึ่งจำเป็นต้องบริโภคในการเลี้ยงชีพแท้ๆ เมื่อปีหน้าจะทำนาต่อไปก็ต้องเป็นหนี้เขาอีก หนี้ใหม่ที่ถมหนี้เก่ามากหนักขึ้นทุกปีไป แรงที่ได้ออกไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย และความซึ่งต้องทรมาณกายอดส่ำที่ตากแดดฝนทนลำบากมาเป็นหนักหนานั่น ก็ไม่ทำให้เกิดผลเป็นทรัพย์สินของตัวขึ้นได้ เท่ากับออกแรงทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นฝ่ายเดียวเป็นแท้ ดูเป็นที่น่าสมเพชนัก” ๓๓๐

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ พระองค์ก็ไม่ทรงเห็นว่าการแก้ไขปัญหาปากท้องของราษฎรเป็นปัญหาเร่งด่วน กลับทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องป้องกันบ้านเมืองและเสริมสร้างกำลังอาวุธกำลังทหารมากกว่า ทั้งที่ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้กราบบังคมทูลว่า

“แท้จริงเมื่อเรายังอยู่ในลักษณะที่ยากจนเช่นนั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่านโยบายที่จะเดินต่อไปควรเดินในทางอีกอันให้มีมากขึ้น กล่าวคือรัฐบาลควรที่จะลงทุนรอนในการงานที่เป็นโปรตกตีฟให้มากกว่าอันโปรตกตีฟ” ๓๓๑

แต่รัชกาลที่ ๖ ทรงมีความเห็นสวนทางกับสภาพความเป็นจริงอย่างสุดซึ้งว่า

“คนเป็นอันมากกล่าวว่า^๕จะชนาษีอีกไม่ได้เพราะว่าคนของเราจนมาก ใน^๕ชนาษีเขาไม่เห็นด้วย เราไม่จนเลย...”๑๓๒

จนในที่สุดได้เกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้น ด้วยสาเหตุที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กล่าวไว้ว่า

“...เริ่มแต่ว่า การค้าขายและการเพาะปลูกในเมืองไทยนั้นตกต่ำทรุดโทรมมาแต่ในปลายๆ รัชกาลก่อนแล้ว ราษฎรได้รับความคับแค้นอันต่าง ๆ ครั้นมาเปลี่ยนรัชกาล เราก็มุ่งหมายกันว่า จะได้ทรงจัดการทำนุบำรุงแก้ไข^๕ความเดือดร้อนทางนั้นจน มาจนบัดนี้ก็หาเห็นได้ทรงจัดแก้ไขประการใดไม่^๕มีแต่การเล่นตลอดมา”๑๓๓

ยังเกิดการปฏิวัติในรัสเซีย ปี ๒๔๖๐ รัชการที่ ๖ ทรงมีพระราชวิจารณ์เยาะเย้ยถากถางลัทธิโซเชี่ยลลิสต์อย่างสาหัสเสียเหลือว่า

“ท่านผู้วิเศษเหล่านี้ยอมปรารถนาที่จะกวาดต้อนคนและของเก่าทั้งมวลนั้นลงในตะกร้าให้ราบเตียนไป เพื่อคนหนุ่มและของใหม่จะได้มีโอกาสดที่จะสร้างโลกขึ้นใหม่ให้สมความนิยม ความรู้สึกที่ว่านั้นจะเรียกว่า โรคไม่รู้จักสงบ... หนึ่งโรคไม่รู้จักสงบ^๕ เป็นโรคติดต่อดี้อย่างที่สุด โดยเฉพาะในจำพวกคนที่ไม่ได้รับการศึกษาอย่างสมบูรณ์หรือมิฉะนั้นก็เฒ่ามายุและยากจน ไร้ทั้งทรัพย์สิน ไร้ทั้งธรรมจรรยา โรคนี้ติดต่อดีแพร่หลายไปในจำพวกที่อยากเปลี่ยนแปลงระบอบสังคมของมนุษย์ ซึ่ง ‘ผู้รักชาติมนุษย์’ หรือ ‘ผู้รักชาติ’ ชอบสนับสนุน”๑๓๔

เมื่อเข้าสู่รัชกาลที่ ๗ สภาพเศรษฐกิจซึ่งทรุดหนักมาตั้งแต่รัชกาลก่อนเมื่อประดังกันกับภาวะความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ ครั้งแรกของโลกสมัยใหม่ ก็ทำให้สภาพเศรษฐกิจของสยามไม่อาจฟื้นขึ้นได้อีก ราษฎรประสบความเดือดร้อนกันทั่วไป ถึงกับพากันถวายนฎีกา

๘๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

“การบังคับมทลร่งทกขิงความอดคตผดเคอง ซึ่งเกิดชนแดบหล่งมาจนบนเบนเหตุให้ขดสนทรพัย ทำมาหาได้ไม่พอเลี้ยงชีพ และเสียภาษีอากรได้สะตวกเหมือนแต่ก่อน พวกกันขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ เช่น การให้งดเก็บภาษีอากร เป็นต้น”^{๑๓๕}

ในปี ๒๔๗๓ รัฐบาลสยามได้ซื้อเชิณู ตร. คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมนแห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด สหรัฐอเมริกา เข้ามาสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม ในคำรายงานตอนหนึ่ง เขาได้บรรยายอิทธิพลของพ่อค้าคนกลางในสยามไว้ว่า

“พ่อค้าคนกลางกิดกำไรจากการกัณหนยมนสินชาวชนบทหลายทาง กระทำให่วิธีการชอสนค้าและวิธีขายสินค้าผดหลักทางเศรษฐกิจ เนื่องด้วยพ่อค้าคนกลางมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกลสิกร ผู้รับชอข้าวเป็นผู้แบ่งข้าวเปลือกในท้องที่ออกเบนชนตางๆ และตงราคาตามชอบใจ ชอบกพร่องตางๆ เหล่านี้กระทำให้อสิกรมกัวหน้าได้อ่างแสนเชิณู”^{๑๓๖}

และเมื่อชาวนาได้เปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากขึ้นทำพอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปสู่ขั้นพาณิชย์กรรมแล้ว ชาวนากลับมีหนี้สินและสูญเสียที่ดินมากขึ้นจนกลายสภาพเป็นชาวนาเช่าซึ่งมีตัวเลขสูงในภาคกลาง ดังที่รายงานซิมเมอร์แมนฉบับเดียวกันแสดงตัวเลขไว้ว่า “ในภาคกลางชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองอยู่ราวร้อยละ ๓๖ ภาคเหนือร้อยละ ๒๗ ภาคใต้อ้อยละ ๑๔ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ ๑๔”^{๑๓๗} . . . “ในภาคกลางเช่านากันแพร่หลายมากที่สุด ในจังหวัดชัยภูมิบุรีจำนวนผู้เช่าอยู่ในราวร้อยละ ๔๕ . . . ในจังหวัดนี้เกือบทุกครอบครัวต้องเช่านาทำ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่ากับเจ้าของนาไม่ใคร่กลมกลืนกันนัก”^{๑๓๘} ที่น่าสังเกตก็คือ ซิมเมอร์แมนกล่าวว่า สภาวะเช่นนี้ บังเกิดเกือบทุกประเทศที่เปลี่ยนจากขึ้นทำพอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปสู่ขั้นการค้า^{๑๓๙}

แน่นอนนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ผู้มีเศรษฐกิจอันกว้างไกลอย่างปรีดีคง
 เล็งเห็นสภาพความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่เริ่มมีการพัฒนาแบบ
 ตะวันตกในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลที่ ๗ ซึ่งนำเขาไปสู่สมมติฐาน
 ที่ว่า เหตุแห่งความเสื่อมโทรมนี้คงเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ
 อย่างไม่มีโครงการ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในภาวะเศรษฐกิจของโลกหลังยุคปฏิวัติ
 อุตสาหกรรม และเขายังเห็นต่อไปว่าการดำเนินการทางเศรษฐกิจและการคลัง
 ของสยามไม่เป็นอิสระอยู่ภายใต้การครอบงำของมหาอำนาจทุนนิยม และที่
 สำคัญคือตัวระบบทุนนิยมนี้เอง แม้จะช่วยให้ระบบการผลิตพัฒนาไปไกลอย่าง
 เหลือเชื่อ แต่ในตัวมันเองก็สร้างวิกฤตทางเศรษฐกิจและการคลังให้เกิดขึ้นอยู่
 ตลอดเวลา ภาวะความปั่นป่วนซึ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในโลกเศรษฐกิจรูปแบบ
 ทุนนิยม ช่วง ๒๔๗๒-๒๔๗๗ ได้ช่วยย้ำความเชื่อดังกล่าวของปรีดีให้มั่นคง
 ยิ่งขึ้น ประการหนึ่งเขายังเห็นเอง ปรีดีจึงได้เขียนเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้น โดย
 มีจุดมุ่งหมายหลักดังต่อไปนี้

ประการแรก มีเจตน์จำนงแน่วแน่ในการพึ่งพิงตนเองโดย “รัฐบาลจะต้อง
 ถอดหลักว่า จะต้องจัดการกลกิรรมและอุตสาหกรรมทุกอย่างให้ดีขึ้น ซึ่งในที่
 สดประเทศไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยต่างประเทศ ทุนเพื่อบอกกันอันตรายอัน
 เกิดจากการปิดประตูค้าได้” ๕๕๐

ประการที่สอง มุ่งแก้ปัญหาชนบทในระยะยาวเป็นต้นหลัก โดยเฉพาะปัญหา
 ที่ดิน เขาเห็นว่าจำเป็นจะต้องจัดการให้ที่ดินเป็นของรัฐโดยมิใช่ด้วยการบังคับ
 หากซื้อด้วยราคายุติธรรม เขาคิดเองง่าย ๆ ว่าการซื้อที่ดินเป็นของรัฐนั้นไม่
 น่าจะมีปัญหาเพราะที่ดินในเขตอุดมสมบูรณ์ส่วนใหญ่เป็นของเจ้าที่ดินไม่กี่คน
 และเวลานั้นราคาที่ดินตก พวกเจ้าที่ดินก็ต้องการขายที่เพราะไม่ต้องการแบก
 ภาระภาษีที่ดิน เชื่อว่าหากชาวนาทั่วไปมีที่ดินเป็นของตนเองแล้ว ปรีดีคงไม่

๔๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

เสนอความคิดที่จะจัดการที่ดินเป็นของรัฐเป็นแน่ แต่เพราะในขณะนั้นโดยเฉพาะภาคกลางเป็นชาวนาเช่าโดยมาก หวังมีแนวโน้มว่าตัวเลขชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินจะทวีจำนวนมากขึ้นทุกที ตามอัตราการเติบโตของระบบทุนนิยมในประเทศ และปรีดียังเห็นด้วยกับคติโบราณที่ว่า กษัตริย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน โดยยืนยันแสดงว่าที่ดินเป็นของรัฐ เพราะกษัตริย์ก็คือรัฐ ปรีดีคิดว่าน่าจะประยุกต์คตินี้มาใช้ในกรณีที่ต้องการรวมที่ดินเป็นของรัฐ^{๑๔๑}

แม้ความคิดในการปฏิวัติที่ดินโดยสันติวิธีของเขาจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติ แต่หลักการของเขาที่มุ่งเน้นไปที่ชนบทเพื่อให้เป็นรากฐานในการสร้างสรรค์ประเทศ โดยพยายามแก้ปัญหาที่ดินเป็นอันดับแรกนั้นนับว่าเป็นหลักการที่ถูกต้องสำหรับในปัจจุบันที่ชาวนาเป็นจำนวนมหาศาลกำลังอยู่ในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัว และการปฏิรูปที่ดินเป็นทางออกที่ควรทำอย่างเร่งด่วนในเบื้องต้น หากแต่ว่าโอกาสนี้ได้หมดลงเสียแล้วในระบบทุนนิยมแบบผูกขาดในปัจจุบัน

ประการสุดท้าย แก่โครงการ ฯ ของปรีดีมีลักษณะเป็นแบบสหกรณ์สังคมนิยม (Socialist Cooperative)

ในสมัยที่ปรีดีศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส ความคิดสังคมนิยมสำนักต่าง ๆ กำลังแพร่หลาย และชัยชนะของการปฏิวัติเดือนตุลาคม ๒๔๖๐ ในรัสเซีย ก็ทำให้แนวคิดสังคมนิยมเป็นที่น่าพิสมัยยิ่งขึ้นไปอีก หนุ่มนักเรียนนอกไฟแรงอย่างปรีดีต้องได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติใหญ่ในครั้งนั้นด้วยเป็นของธรรมดา แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ ปรีดีได้รับการถ่ายทอดความคิดสังคมนิยมโดยตรงจากเจส์ ชองป์ส (Deschamps)^{๑๔๒} อาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจศาสตร์ (Histoire des Faits et Doctrines Economiques) แห่งมหาวิทยาลัยปารีส และแนวคิดสังคมนิยมนี้ก็เป็นสำนักฝรั่งเศสมากกว่าของมาร์กซ์-เลนิน ปรีดี

ไม่เคยปิดบังเลยว่าเขาร่างเค้าโครงการฯ ขึ้นมาโดยอาศัยหลักโซลิดาลิสม์ของ
 บีแอร์ เลอรัมม์ (ค.ศ. ๑๗๙๗-๑๘๗๑) สานุศิษย์ของ แซงต์ ซิมอง (ค.ศ.
 ๑๗๖๐-๑๘๒๕) ซึ่งฝรั่งเศสถือว่าเป็นต้นตระกูลโซเซียลลิสม์ที่มีมาก่อนมาร์กซ์-
 เลนินด้วยซ้ำ ปรีดีได้ชี้แจงในการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ
 แห่งชาติว่า “ตามหลักของข้าพเจ้านั้น เป็นลัทธิผสมหลายอย่างที่ได้คัด
 เลือกเอาที่ดัดมาปรับปรุงให้เหมาะกับฐานะของประเทศสยาม แต่เหตุสำคัญอาศัย
 โซลิดาลิสม์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือถือว่ามนุษย์ที่เกิดมามีความต้องการเป็นเจ้านิน
 และลูกหนี้ต่อกัน เช่น คนจนนั้นเพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอดผ้า
 ด้วยมือกรรมเครื่องจักรแข่งขันคนทอดด้วยมือต้องเลิก หรือคนทรวายเวลา
 ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มั่งคั่งมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ
 ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ตนมีราคาแพงสร้างตึกสูง ๆ ตึ๊ง ราคาก็
 คืบแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของคนนั้น ฉะนั้น จึง
 ถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจรรยาต่อกัน จึงต้องร่วมกันประกันภัยต่อกัน
 และร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ” หลักการลัทธิโซลิดาลิสม์นี้ ปรีดีได้
 เคยเอามาสอนแอบแฝงไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง เมื่อปี ๒๔๗๔ โดย
 กล่าวว่า “เป็นลัทธิผสมระหว่างลิเบรลลิสม์กับโซเซียลลิสม์ คือ “ยอมรับให้มี
 กรรมสิทธิ์เอกชนแต่ต้องการให้รัฐเข้าแทรกแซงในทางเศรษฐกิจ... ตาม
 ลัทธิมนุษยนิยมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่าง ๆ เช่น ใน
 การประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น” ๑๔๓

แม้ปรีดีจะรับแนวคิดสังคมนิยมมาจากตะวันตก แต่สิ่งที่ควรสังเกตอย่าง
 ยิ่งคือ ทำไมปรีดีจึงเลือกรับเอาแนวคิดสังคมนิยมอ่อน ๆ ของโซลิดาลิสม์
 ซึ่งพวกมาร์กซิสต์โจมตีว่าเป็นสังคมนิยมเกิดด้วยซ้ำ ยิ่งในเวลานั้นลัทธิมาร์กซ์
 เป็นกระแสความคิดที่อยู่ในฐานะครอบงำลัทธิสังคมนิยมทั้งหมดในยุโรป แต่

๘๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สถาบันกฎหมายไทย

นักศึกษาหัวก้าวหน้าอย่างปรีดีก็แหวกกระแสหนีออกมาได้ และกลับมาเลือกแนว
คิดสังคมนิยมตะวันตกที่สามารถเข้ากันได้กับสภาพสังคมสยามในเวลานั้น ยิ่ง
กว่าเดินตามแฟชั่นลัทธินิยมในเวลานั้น เตือน บุนนาค เนติบัณฑิตรุ่นน้อง
ที่จบจากสถาบันเดียวกับปรีดี ก็ให้ทัศนะในกรณีนี้ไว้ว่า “สมเด็จพระปกเกล้าฯ
ท่านรับสั่งว่าประเทศไทยอยากเป็นที่สองจากรัสเซียหรือ จึงก๊อปปี้ของของ
รัสเซียมาไว้ในเค้าโครงการนี้ เพียงชั้น Licence en Droit ขำเฟจจากพอ
แสดงได้ว่า ท่านปรีดีได้แก่งคิดต่าง ๆ นี้นมาจากไหน แต่ไม่ใช่รัสเซียแน่
เพราะรัสเซียมันเองก็เอาจากผู้อื่นแต่มาดัดแปลงปรังแต่ง ท่านปรีดีก็เช่นเดียว
กันได้เอาความรู้อของผู้อื่นมาดัดแปลงปรังแต่ง ซึ่งคิดว่าน่าจะเหมาะกับคนไทย
ในขณะนั้นได้เหมือนกัน”^{๑๔๔} การที่ท่านปรีดีรับเอาแนวคิดสังคมนิยมตะวัน
ตกเข้ามา คงเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของโลกสันนิบาตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และ
เขาต้องการปรับเอาแนวคิดสังคมนิยมตะวันตกมารับใช้สังคมไทยอย่างสันติวิธี
แม้แต่เชื้อพระวงศ์อย่าง ม.จ. สกลวรรณ ไวยากรณ์ ก็เห็นด้วยในข้อที่ว่า
“เวลานี้เศรษฐกิจตามลัทธิดังเครียด (ลิเบรล) ในยุโรปนั้นทำให้เกิดความ
ปั่นป่วนทั่วไปแล้ว วิถีโซเซียลลิสต์จะเข้ามาแทนที่”^{๑๔๕} ปรีดีก็รับรองอย่าง
แข็งขันว่า “ตามที่ท่านสกลฯ รับสั่งถูกต้อง มีผู้ทำนายว่าการต่อสู้ระหว่าง
ต่างชนจะต้องเกิดขึ้นเมื่อมีความปั่นป่วนมากชน ค่อมความยากจนแร้นแค้น
เราควรป้องกันเสียในชั้นต้น”^{๑๔๖}

ปรีดีเองก็เหมือนกับปัญญาชนหัวก้าวหน้าฝ่ายซ้ายตามแบบฉบับทั่วไปที่
เชื่อว่า ระบอบทุนนิยมไม่สามารถแก้วิกฤติทางเศรษฐกิจที่ตัวมันเองสร้างขึ้นมา
ได้ และเนื่องจากในเวลานั้นลัทธิสังคมนิยมยังเป็นความคิดที่เสนอทางออกทั้ง
ในทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้อย่างสวยหรู โดยที่ยังเพิ่งเริ่มนำมาใช้ในประ
เทรรัสเซียเพียงชั่วทศวรรษครึ่งเท่านั้น ผลเสียและอันตรายของระบอบสังคม

นิยม (ซึ่งก็มีไม่น้อยกว่าระบอบทุนนิยม) ยังไม่ปรากฏชัด ดังนั้น ลัทธิสังคมนิยมจึงยังเป็นแนวคิดที่บริสุทธิ์ น่าฟังปรารภสำหรับนักปฏิวัติผู้ต้องการแสวงหาคำตอบเบ็ดเสร็จสำเร็จรูปให้แก่สังคม แต่อย่างไรก็ตาม ปรีดีก็มีใช้นักสังคมนิยมเคร่งครัดที่มิยอมประสานประโยชน์กับระบอบเสรีทุนนิยม ซึ่งในเวลานั้นยังไม่รู้เลยว่าเหมือนทุนนิยมผูกขาดทุกวันนี้ ปรีดียืนยันแนวคิดของเขาอย่างไม่มีอะไรแอบแฝงอยู่เบื้องหลังว่า “โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์เรามีทั้งแคปปิตอลิสต์และโซเชี่ยลลิสต์รวมกัน ถ้าพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมาก”^{๑๔๓} และต่อมาแนวคิดของเขาที่ถูกโจมตีทั้งจากพวกกษัตริย์นิยมและมาร์กซิสต์อย่างรุนแรง แม้แต่นักวิชาการที่เป็นกลางอย่างชยอนันต์ สมุทรวณิชก็เชือร้อยเปอร์เซ็นต์ว่า “ความเชื่อทางการเมืองของนายปรีดีนั้นเป็นแบบมาร์กซิสต์ (Marxism) แน่نون”^{๑๔๔} น่าแปลกที่ชยอนันต์ได้อ้างเอางานเขียนของปรีดีเรื่อง ความเป็นอนิจจังของสังคม มาสนับสนุนข้อสรุปของเขา มากกว่าจะใช้เนื้อหาในเค้าโครงการเศรษฐกิจมาเป็นเครื่องยืนยัน แต่อย่างไรก็ตามปรีดีเป็นนักคิดที่ซื่อสัตย์ต่อความเชื่อของเขาพอที่จะประกาศออกมาอย่างบริสุทธิ์ใจว่า เขาเชื่ออะไรและไม่เชื่อสิ่งใด ในบั้นปลายชีวิตเขายังยืนยันอยู่เหมือนเดิมต่อข้อสงสัยที่ซ้ำซากว่า “ไม่, ไม่, ไม่ ข้าพเจ้าได้บอกแล้วว่าปรัชญาของข้าพเจ้าคือ สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าถ้ามาร์กซ์พูดอย่างนั้นหรืออย่างนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องพิจารณาว่าเป็นจริงหรือเป็นไปตามสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยหรือไม่... ข้าพเจ้ามีอิสระที่จะเลือกทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่สอดคล้องกับหลักหาประการ (เอกราชของชาติอธิปไตยของชาติ สันติภาพ ความเป็นกลาง ความไพบลัยของประชาชนพร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน) ของเราอย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว”^{๑๔๕} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย”

๑๐๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สัจนิยมอย่างไทย

(Scientific Democratic Socialism) ของเขา ก็คือสังคมนิยมที่สอดคล้องกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และประเพณีของสังคมสยามตั้งแต่ปรีดีเคยชี้แจงไว้ว่า “จึงเป็นการจำเป็นที่นักสังคมนิยมของแต่ละประเทศจะต้องพิจารณาสัญลักษณ์พิเศษแห่งสังคมของตน มิฉะนั้นก็อาจลุ่มหลงเอาลักษณะของสังคมอื่นมาเป็นของสังคมตน อันเป็นการทำให้การวินิจฉัยปัญหาแห่งสังคมของตนผิดพลาด... ‘จงตัดเกือกให้เหมาะแก่เดิน ไม่ใช่ตัดตีนให้เหมาะแก่เกือก’”^{๕๔} สภาชาติของไทยก็ว่า ‘เห็นข้างข อยู่ข้างข้าง’ สภาชาติทั้งสองบทเป็นสภาชาติที่ก้าวหน้า โดยเฉพาะสภาชาติไทยบทนั้นที่เพิ่มเติมมาแล้วตั้งแต่โบราณกาลแต่ยังก้าวหน้าอยู่เสมอ ผู้ใดไม่ทำตามคือมีवलอคคัตแบบจากสังคมอื่นมาทางตนจึงเป็นผู้ล่าหลัง”^{๕๕} ปรีดีเชื่ออย่างจริงจังเมื่อเขากล่าวว่า รากฐานของสังคมนิยมเป็นแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยที่มีมาช้านานแล้วในชุมชนชนบท ที่มีการอยู่รวมและพึ่งพาอาศัยกันโดยมีวัฒนธรรมชาวพุทธเป็นแกนกลางในกรณีนี้เขาได้เสนอข้อถกเถียงว่า “ปวงชนชาวไทยรู้จักปกครองสังคมหรือกลุ่มชนของตนโดยถือมติปวงชนเป็นส่วนใหญ่มาแล้วตั้งแต่ยุคคึกคักด้าบรรพ์... คือยังมีธรรมเนียมประเพณีซึ่งบทกฎหมายที่ขดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรรับรองว่า ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านนั้นเป็นผู้ที่ราษฎรในหมู่บ้านเลือกตั้งขึ้น ถาดำแหน่งเจ้าอาวาสของวัดส่วนมากในชนบทว่างลง ทางคณะสงฆ์ก็ปรึกษาพระภิกษุในวัดกับชาวบ้านคัดเลือกเจ้าอาวาสองค์ใหม่ การทำนาในหลายท้องที่ที่มีการลงแขกช่วยกันไถนา ดำนา เกยข้าว และต่างช่วยกันในการปลูกที่พักอาศัยหลายแห่ง ฯลฯ อาการกิริยาที่ราษฎรในชนบทแสดงออกนั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งประชาธิปไตยปฐมกาลที่ยังมีซากตกค้างอยู่ ถ้าหากผู้ใดถามราษฎรว่าประชาธิปไตยคืออะไร ราษฎรทุกคนก็ยังไม่อาจตอบให้ถูกต้องได้เพราะศัพท์นั้นเป็นคำซึ่งเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในภาษาไทย”^{๕๖} แต่ที่น่าเศร้าก็คือ

คือ ในแวดวงวิชาการบางส่วนในปัจจุบันยังเชื่อว่ากลุ่มสฤงษณ์มีความเข้าใจประชาธิปไตยแบบไทยดีกว่าของกลุ่มปรีดี โดยกล่าวว่า “บรรดาผู้นำก่อน พ.ศ. ๒๕๐๑ ถูกท้าวว่าเน้นแต่ผิวนอกไม่ใช่เนื้อแท้ จึงเป็นวัตถุประสงค์ของจอมพลสฤงษณ์และคณะปฏิวัติที่จะต้องนำเอาเนื้อแท้ของประชาธิปไตยแบบไทยออกมาตีแผ่ให้เห็นเด่นชัด”^{๑๕๒}

จริงอยู่ความคิดของปรีดีแม้จะมีกลิ่นนมกลิ่นเนยอยู่บ้าง ก็คงมิได้ทำให้ระบอบการปกครองแบบเผด็จการฟาสซิสต์ ที่มีจักรวรรดินิยมหนุนหลังของสฤงษณ์กลายเป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ หรือแม้แต่จะเป็นระบบพ่อขุนอุปถัมภ์ขึ้นมาได้ ในกรณีนี้ปรีดีได้ “ขอฝากข้อสังเกตไว้อีกเล็กน้อยว่า ท่านอาจได้ยินวาทะของบางคนว่า ระบบประชาธิปไตยไทยในอนาคตของประเทศไทยนั้น จะต้องเป็นประชาธิปไตยอย่างไทย ๆ วาทะนี้ฟังดูแล้วน่าเลื่อมใสถ้าผู้กล่าวปรารถนาอย่างจริงใจให้ระบบการเมืองของไทยเหมาะสมแก่สภาพท้องถิ่นกาลสมัยของมวลราษฎรไทย แต่ควรพิจารณาว่า คำที่ว่าอย่างไทย ๆ นั้น ขออย่าให้เหมาะสมเพียงแต่เฉพาะคนไทยส่วนน้อยของสังคมเท่านั้น”^{๑๕๓}

ปรีดียังยืนยันว่าคนที่พยายามบิดเบือนอุดมการณ์พื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งเขาเชื่อเช่นเดียวกับสมเด็จพระยาจารย์ฯ และเชื่อพระวงศ์พระองค์หนึ่งว่า

“ตามที่อ้างว่าอุดมการณ์ของสังคมไทยเป็นสังคมเสรีนิยมนั้น ขัดต่อประวัติศาสตร์ของชาติไทย ผมเคยกล่าวไว้ในปาฐกถาต่อนักเรียนอังกฤษ เมื่อ ๒๔ ก.ค. ๒๕๑๖ ว่า พระองค์เจ้าองค์หนึ่งท่านเห็นว่าสังคมนิยมทำได้ในเมืองไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่เคยทำมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งผมเห็นว่าท่านรับสั่งตรงตามที่ปรากฏในกฎหมายสมัยอยุธยา และยิ่งกว่านั้นขัดต่อความจริงที่สมเด็จพระยาจารย์ฯ เมื่อทรงเป็นเสนาบดีมหาดไทย ที่เสด็จ

ไปตรวจราชการภาคอีสาน ทรงพบสภาพความเป็นอยู่ของชนบทแห่งหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงเขียนในรายงานว่าเปรียบเสมือน “โซเซย์ลิสต์” ๕๕๗ สภาพตามธรรมชาติของคนไทยเองโดยขณะนั้น ยังไม่มีทางรถไฟหรือทางถนน รถยนต์หรือทางเครื่องบินไป คนไทยเหล่านั้นจึงมิได้รับอิทธิพลอิทธิสังคมนิยมที่แพร่มาจากต่างดาว” ๕๕๘ และถ้ากล่าวโดยสรุปแล้วเนื้อหาของความคิดใหม่ที่เค้าโครงการฯ ต้องการเสนอออกมาให้เกิดผลในทางปฏิบัติโดยสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสภาพปัญหาของสังคมเกษตรกรรมของสยามในเวลานั้นก็คือ “สหกรณ์สังคมนิยม” ปรีดีมุ่งหวังที่จะให้สหกรณ์เป็นฐานในการกระจายอำนาจการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และการเมืองไปในระดับท้องถิ่นโดยมีรัฐบาลกลางเป็นตัวเอื้อ เขาชี้แจงความคิดนี้ไว้ในเค้าโครงการฯ ว่า

“แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองก็ดี แต่ในประเทศที่กว้างขวางมีพลเมืองกว่า ๑๑ ล้านดังประเทศสยามนี้ การประกอบเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งหมดแล้วการควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปได้ทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องแบ่งการประกอบเศรษฐกิจขึ้นเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ” ๕๕๙ โดย “ราษฎรเขาจัดตั้งและปกครองของเขาเอง” และเขาได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างสหกรณ์ตามแนวคิดของเขากับแบบเดิมซึ่งพัฒนามาเป็นสหกรณ์ทุนนิยม (Capitalist Cooperative) ซึ่งใช้กันมาในปัจจุบันอันเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ชาวนาตกเป็นลูกหนี้ธนาคารทั้งทางตรงทางอ้อมอย่างถอนตัวไม่ขึ้น เขากล่าวว่า “เราก้าวหน้าไปกว่า คุณรู้ว่าครึ่งสมบูรณาญาสิทธิราชย์เขามืออะไรบ้าง เขามีแต่สหกรณ์เครดิตเป็นสำคัญ รวมกันแล้วก็ไปกู้เงินแล้วเอามาใช้หนี้ท้าวนาเป็นลูกหนี้อยู่โดยมากรูปหนึ่ง แต่ของเรามสหกรณ์ทั้งสหกรณ์การผลิต (Production) และทุกรูปเศรษฐกิจ ราษฎรก่อตั้งเองโดยรัฐบาลเข้าไปช่วย คือช่วยนำ เพราะเหตุว่าที่แรกก็ไปสั่งสอนหรือชี้แจงต่อ

ราษฎรเสียก่อน ไม่ใช่ไปอิงคืไปบังคับให้ทำ”^{๑๕๖}

สำหรับทัศนะต่อเครื่องจักรและความเจริญทางอุตสาหกรรม แม้ปรีดีจะตื่นตัวกับระบบการผลิตของเครื่องจักรเช่นเดียวกับคนร่วมสมัยอื่น ๆ หลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมใหม่ ๆ แต่เขาก็กังวลตพื่อที่จะมองการณ์ข้างหน้าถึงผลเสียของเครื่องจักรที่อาจจะมีมาว่า “แต่ให้พึงระวังว่าเครื่องจักรกลย่อมมีคุณอนันต์และโทษมหันต์เหมือนกัน การที่ในต่างประเทศมีคนไม่มีงานทำมากขึ้นทุกวันนี้ ไม่ใช่เพราะเครื่องจักรที่มันแทนแรงงานของคนหรือ เครื่องจักรกลมีมามาก คนไม่มีงานทำย่อมมากขึ้น” และ “ถ้าจำนวนคนไม่มีงานทำมีมากกว่างานที่จะให้ทำแล้ว ค่าจ้างกลดลงเป็นธรรมดาและเป็นกฎแห่งการเศรษฐกิจ ผลร้ายจะตกอยู่ที่ราษฎรและเครื่องจักรกลจะเป็นสิ่งประหัตประหารราษฎร”^{๑๕๗} และสิ่งที่ปรีดีกล่าวอย่างหนักแน่นคือ แก้วโครงการฯ ของเขานี้ทำขึ้นเพื่อรับรองความเป็นมนุษย์ในขั้นปฐมฐาน เขากล่าวว่า “ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ปราศจากการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องจากเหตุเศรษฐกิจ”^{๑๕๘}

ถ้าหากความคิดสหกรณ์สังคมนิยม ได้รับการปรับปรุงใช้เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว หมู่บ้านแต่ละแห่งก็จะสามารถกำหนดชะตากรรมของตนเอง และมีอิสระทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม มากกว่าที่เป็นอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ปรีดีออกจะมองโลกในแง่ดีหรือไม่ก็ฝันเฟื่องเกินไปที่ลืมนึกไปว่า ระบอบสังคมมิได้เสกเป่าขึ้นง่าย ๆ ด้วยการตัดสินใจของรัฐบาล หรือโดยการตราพระราชบัญญัติจากรัฐสภา เช่นกัน ประเทศไม่อาจเป็นสังคมนิยมขึ้นมาได้โดยยัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของรัฐ หรือร่างโครงการอะไรใหญ่โตบนแผ่นกระดาษ กระนั้นเราก็ก็น่าจะมองข้ามความปรารถนาของปรีดีที่จะทำให้ชีวิตประเทศพลิกโฉมไปสู่ระบอบสังคมนิยมที่เหมาะสม โดยวิถีทางที่สันติที่สุดและเสียเลือดเสีย

๑๐๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

เนื้อหาของชนในชาติน้อยที่สุด แต่การได้ปรากฏแล้วว่าภายหลังจากความพยายามของปรีดีต้องล้มเหลว ประชาชาติได้ผ่านความเจ็บปวดความรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่าในการต่อสู้ฟาดฟันกันทางอุดมการณ์และลัทธิการเมือง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างน้อยก็ก่อน ๒๔๗๕ และที่แน่นอนที่สุดก็คือ เวลานั้นยังมีกลุ่มคนหรือพรรคการเมืองจำนวนไม่น้อยที่ยังพิสมัยในระบบสังคมนิยมแม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ แต่นับเป็นชะตากรรมอันเศร้าสลดของสังคมไทยที่โอกาสสำหรับชนในชาติที่มีความคิดแตกต่างกันจะตกลงกันอย่างสันติกำลังจะหมดลงไปทุกที นับตั้งแต่ปรีดีประสบความล้มเหลวในความพยายามที่จะได้มาซึ่งสังคมนิยมโดยผ่านระบอบรัฐสภา แต่ปรีดีก็มีความถ่อมตัวอย่างน่าสรรเสริญที่ยอมรับว่าความล้มเหลวที่ผ่านมามีเกิดจากความพลาดพลั้งของเขาด้วย ซึ่งอันที่จริงแล้วมิได้ฉกรรจ์ถึงขนาดที่เขาวิพากษ์วิจารณ์ตนเองถึงสารภาพอย่างตรงไปตรงมาว่า

“ในปี ค.ศ. ๑๙๒๕ เมื่อเราเริ่มจัดตั้งกลุ่มแกนของพรรคอภีวัฒน์ในปารีส ข้าพเจ้ามีอายุเพียง ๒๕ ปีเท่านั้น หนุ่มมาก หนุ่มที่เดียว ขาดความจัดเจน แม้ว่าข้าพเจ้าได้รับปริญญาแล้วและได้คะแนนสูงสุด แต่ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าทางทฤษฎี ข้าพเจ้าไม่มีความจัดเจน และโดยปราศจากความจัดเจน บางครั้งข้าพเจ้าประยักตทุญ์อย่างนักคำรา ข้าพเจ้าไม่ได้นำเอาความเป็นจริงในประเทศของข้าพเจ้ามาคำนึงด้วย ข้าพเจ้าติดต่อกับประชาชนไม่พอ ความรู้ทั้งหมดของข้าพเจ้าเบนความรูตามหนังสือ ข้าพเจ้าไม่ได้เอาสาระสำคัญของมนุษย์มาคำนึงด้วยให้มากเท่าที่ข้าพเจ้าควรจะมี ในปี ค.ศ. ๑๙๓๒ ข้าพเจ้าอายุ ๓๒ ปี พวกเราได้ทำการอภีวัฒน์ แต่ข้าพเจ้าขาดความจัดเจน และครั้นข้าพเจ้ามีความจัดเจนมากขึ้น ข้าพเจ้าก็ไม่อาจ...”๑๕๘

มีข้อชวนสงสัยว่า หากการสร้างสรรค์ของปรีดีสอดคล้องกับพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทยจริงแล้ว อย่างน้อยในช่วงที่เขาขับบาท

เป็นชนชั้นนำถึงทศวรรษครึ่ง ร่องรอยแห่งการสร้างสรรค์ทางความคิดของเขา น่าจะหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ปรากฏว่าชื่อเสียงบทบาททางการเมืองของเขา กลับไม่เป็นที่กล่าวขวัญมากเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับสฤตซึ่ง “ทั้ง ๆ ที่มีการเปิดเผยเรื่องอื้อฉาวต่าง ๆ ประชาชนจำนวนมากก็ยังคงเชื่อว่า จอมพลสฤต เป็นผู้นำที่ดีกว่าผู้นำอีกหลาย ๆ คน เหตุผลของผู้ที่เชื่อดังนั้นก็เป็นเพราะว่า ถึงแม้จอมพลสฤตจะ กิน ชาคี้อย่างคงรู้งเรื่อง”^{๑๖๐} อย่างไรก็ตาม น่าจะมีการวิเคราะห์ว่า ความสำเร็จของสฤตและความล้มเหลวของปรีดีนั้นมีอะไรอยู่เบื้องหลังหรือไม่

ความจริงแล้วสฤตก็เช่นเดียวกับพิบูลฯ ที่มีความเป็นผู้นำแบบเผด็จการ แต่ไม่มีความคิดทางการเมืองเป็นของตนเอง ไม่รู้เรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ผู้ที่เป็นตัวการสำคัญในการสร้างอุดมการณ์อยู่เบื้องหลังจอมพลเผด็จการทั้งสองคือ หลวงวิจิตรวาทการ เขาสามารถบิขื้อเท็จจริงทางพงศาวดาร ประวัติศาสตร์ แม้แต่เหตุผลทางวัฒนธรรมและศาสนาให้เปลี่ยนไปรับใช้อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเผด็จการ เมื่อเทียบกับปรีดี หลวงวิจิตรเข้าใจจิตวิทยาของคนไทยและเป็นนักปฏิบัติในการควบคุมมหาชนได้เก่งกาจกว่าปรีดีมาก ละครและเพลงปลุกใจต่าง ๆ ของหลวงวิจิตรยังมีอิทธิพลกว้างขวางกว่าพระเจ้าช้างเผือกของปรีดีเสียอีก แม้แต่เพลงชาติที่ร้องกันทุกเช้าเย็นเวลานี้ ก็เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นตามแนวคิดและการบงการของหลวงวิจิตร เขาเกือบประสบความสำเร็จในการยกพิบูลขึ้นเป็น “ท่านผู้นำ” โดยปรับแนวคิดเชื้อชาตินิยมของรัชกาลที่ ๖ ให้เข้ากับลัทธิทหารฟาสซิสต์-นาซีที่กำลังเฟื่องฟู ในช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่หลวงวิจิตรก็พลาดตรงที่สร้าง Personality Cult ของพิบูลฯ ให้เหนือกว่าพระมหากษัตริย์ แม้ในภายหลัง ๒๔๙๐ พิบูลฯ พยายามจะกลับมาอิงสถาบันพระ

๑๐๖ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

มหากษัตริย์มากขึ้น แต่ภูมิหลังของเขาในฐานะชนชั้นนำของผู้ก่อการที่โค่นล้มระบอบกษัตริย์แบบเก่าลง ยังเป็นชนนักที่ทำให้เขาไม่อาจเป็นที่ไว้วางใจของคนในวงได้ ยิ่งพิบูลฯ พยายามจะรื้อฟื้นการตัดสินคดีสวรรคตขึ้นมาใหม่ เขาก็เลยประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับปรีดี หลวงวิจิตรได้แก้ไขจุดพลาดนี้ได้อย่างสมบูรณ์เมื่อเขาเข้ามาเป็นปลัดบัญชาการให้สฤษดิ์ ในยุคสฤษดิ์นี่เองที่พระมหากษัตริย์กลับคืนสู่สถานะเช่นที่เคยเป็นอยู่ก่อนปี ๒๔๗๕ อย่างกลายๆ และด้วยวิธีนี้เองที่สฤษดิ์สามารถตั้งเอาสถาบันพระมหากษัตริย์ลงมาเลือกกลั้วกับการเมืองอย่างเต็มที่ แม้แต่การประหัตประหารทำลายล้างปฏิบัติทางการเมืองก็อ้างว่าทำในนามของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และในความเป็นจริงมาตรา ๑๗ ที่สฤษดิ์ตราขึ้นนั้นทำให้เขามีอำนาจเสมอเจ้าชีวิตองค์หนึ่งเลยทีเดียว นับตั้งแต่ ๒๔๗๕ เป็นต้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์เองไม่เคยรู้สึกว่ามันคงปลอดภัยเท่ากับเมื่ออยู่ภายใต้การพิทักษ์อย่างจงรักภักดีของระบอบสฤษดิ์ แม้ว่าสฤษดิ์จะใช้อำนาจบ้าเถื่อนอย่างไร จะโกงกินบ้านเมืองหรือมีชีวิตส่วนตัวที่เหลวแหลกประการใด สถาบันนั้นก็ไม่เคยลบเลือนบุญคุณและความจงรักภักดีที่สฤษดิ์เคยมีต่อสถาบัน ระบอบสฤษดิ์ได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อเขาให้ความร่วมมืออย่างเอาการเอางานกับมหาสมุทรอเมริกันในการแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในประเทศไทยและในภูมิภาคนี้ ฐานทัพบินอู่ตะเภาและตากลิ้งค์ยังเช่นอย่างเงียบเงียบในสมัยสฤษดิ์ ถนนมิตรภาพและการพัฒนาแบบทุนนิยมอเมริกันก็เข้ามาในยุคนี้เอง จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าในเมื่อสฤษดิ์ทำตนเป็นตัวแทนพิทักษ์ผลประโยชน์อย่างแข็งขันให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ จักรวรรดินิยมอเมริกัน กองทัพ (บก) และระบบทุนนิยมผูกขาดอันครอบคลุมไปถึงผลประโยชน์ของกลุ่มข้าราชการและชนชั้นกลางด้วยแล้ว ทำไมกลุ่มผลประโยชน์

เหล่านี้จะไม่เชิดชูตัวแทนอันดีเลิศของพวกเขา คนชั้นนำในชั้นหลังโดยเฉพาะ
 คนชั้นนำในกองทัพบกแม้จะไม่มี Leadership เท่าสฤงศ์ แต่ก็ปรารถนาที่จะ
 เลียนแบบการใช้อำนาจเด็ดขาดแบบ “ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว”
 ของสฤงศ์ แนวการพัฒนาและการสร้างสรรค์ประเทศทวันนี้ก็ยังย่ำเท้าเจริญ
 รอยตามสมัยสฤงศ์ และกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้แม้มิใช่กลุ่มคนข้างมาก แต่
 ก็เป็นกลุ่มที่ควบคุมกลไกอำนาจและระบบสื่อสารมวลชนของรัฐ พวกเขาย่อม
 สามารถสร้างกระแสค่านิยมและครอบงำมหาชนส่วนหนึ่งได้ไม่ยากนัก แต่ก็มี
 คำถามว่า กรรมกร ชาวลาว คนชั้นล่าง เป็นจำนวนมหาศาลที่ไม่มี
 ปากมีเสียงนั้นพึงพอใจกับระบอบสฤงศ์จริงหรือไม่ ถ้าจริง ขบวนการประ
 ชาชนที่เติบโตอย่างมั่นคงในยุคสฤงศ์และรุ่งเรืองถึงขีดสุดในยุคถนอม-ประภาส
 (ซึ่งสืบทอดอุทิศมาของสฤงศ์) นั้น เกิดจากอะไร เพราะเหตุที่ พ.ค.ท. เอง
 ก็ขาดความชัดเจนและขาดสมรรถนะพอที่จะเป็นผู้นำขบวนการประชาชน หา
 ไม่ในว้นนี้ชะตากรรมทางการเมืองของเราจะไม่แตกต่างจากที่เกิดขึ้นแล้ว ใน
 เวียดนาม กัมพูชา และลาว

เมื่อย้อนกลับมาดูเส้นทางในการเป็นผู้นำทางการเมืองของปรีดี นับว่า
 ต่างจากเส้นทางของผู้นำไทยคนอื่น ๆ ที่เห็นเด่นชัดก็ตรงที่ ปรีดีไม่เคยแสวง
 หาอำนาจทางการเมืองออกไปจากระบบรัฐสภาเลย แม้แต่การที่เขาลดอำนาจ
 พระมหากษัตริย์ลง ก็เป็นไปเพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมในทาง
 การเมืองของประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยมากขึ้น ดังที่มอแรลตั้งข้อสังเกต
 ไว้ไม่ผิดว่า “พอการอภิวัฒน์ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จบลง และความฝัน
 ของท่านที่จะได้ระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญกลายเป็นความจริง ปรีดีก็หา
 ได้ก้าวรุดต่อไปเพื่อเสริมฐานทางการเมืองของตนให้มั่นคงไม่ ตรงข้ามกับการ

๑๐๘ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สถาบันธนาคารไทย

ปฏิบัติแบบลัทธิมาร์กซ์-เลนินอันเป็นที่ยอมรับกัน ท่านไม่ได้สร้างกลไกพรรคการเมืองที่เข้มแข็งและรับการขึ้นนำจากส่วนกลาง”๑๖๑ และแม้แต่ฐานอำนาจในทางรัฐสภาที่ปรีดีมีอยู่ก็มิใช่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของเขา จะเห็นได้ชัดในตอนที่เขาวางแผนโค่นรัฐบาลพิบูลฯ ตามวิถีทางรัฐสภา ในปี ๒๔๘๗ ก็เป็นไปเพื่อเปิดทางให้เสรีไทยปฏิบัติการได้สะดวกขึ้น การที่ปรีดีไม่สร้างฐานอำนาจในกองทัพนั้นมิใช่ว่าเขาไม่มีความสามารถในการจัดตั้ง หรือขาดโอกาสในฐานะที่เป็นพลเรือนก็หาไม่ การที่เขาสามารถจัดตั้งคณะกบฏขึ้นสำเร็จในปี ๒๔๗๕ และจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นในระหว่างสงครามย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงความสามารถในการจัดตั้งองค์กรของเขาได้เป็นอย่างดี และทั้งที่โอกาสที่จะเข้าควบคุมกองทัพนั้นมีอยู่ แต่เขาก็ไม่เคยฉวยโอกาสนั้นเลย ดังที่มอแรลซ์ชี้ไว้ว่า “แม้ภายหลังฝ่ายทหารคู่ปรับภัยของท่านเสียชื่อเสียงเพราะไปสมคบกับญี่ปุ่นในยามสงครามแล้ว ปรีดีก็ยังหาได้สามารถฉวยโอกาสนั้นมาเสริมสร้างอำนาจของฝ่ายพลเรือนไม่ การที่ปรีดีคัดค้านข้อเรียกร้องของอังกฤษและสามารถดึงสหรัฐอเมริกาสนับสนุนการรักษาสถิธิอธิปไตยของประเทศไทยหลังสงครามเป็นชัยชนะครั้งสำคัญของชาติไทย อย่างไรก็ตามน่าประหลาดที่ว่าการจัดตั้งกองทัพไทยเสียใหม่ ซึ่งอังกฤษเรียกร้องต้องการมาตั้งแต่แรกเริ่มนั้น อาจทำให้มีความเป็นไปได้ที่ปรีดีจะพัฒนาสถาบันการเมืองที่เข้มแข็งและพึ่งพาได้ในระยะยาว บัดนี้ท่านไม่มีอันได้โอกาสเช่นนั้นมาอีกแล้ว”๑๖๒

แต่ในความเป็นจริงนั้น ปรีดีไม่เคยเสียตายนี้อีกตั้งแต่วันนั้นเลย รัฐบุรุษอย่างปรีดีย่อมมีสติ และไม่โง่ในอำนาจถึงกับยอมตามข้อเสนอ ๒๑ ข้อของอังกฤษหลังสงครามโลก ซึ่งมีข้อผูกมัดเอกราชอธิปไตยของไทยไว้หลายประการ

และที่สำคัญที่สุดคือ ข้อ ๑๖ ที่บังคับให้ฝ่ายไทยต้องยอมให้พันธมิตรตั้งคณะกรรมการทหารขึ้นคณะหนึ่งเป็นที่ปรึกษา ในการจัดตั้งและฝึกหัดกองทหารไทยทั้งหมด หรืออีกนัยหนึ่งพันธมิตรต้องการเข้ามาจัดการกับระบบกองทัพไทย เพื่อมิให้เป็นปฏิปักษ์ต่อพันธมิตรอีกต่อไปนั่นเอง และถ้าหากผู้นำขบวนการเสรีไทยไม่ใช่คนที่ชื่อ ปรีดี พนมยงค์ แล้ว เขาคงนั้นก็อาจจะฉวยโอกาสครั้งนี้สร้างฐานอำนาจทางการเมืองส่วนตัว โดยไม่สนใจปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติก็ได้ แม้แต่พิบูลฯ ซึ่งเป็นผู้แข่งขันทางการเมืองของปรีดีก็ยังเชื่อในความบริสุทธิ์ใจของเขาคงข้อความในบันทึกกลับของ สแตนตัน เอกอัครราชทูตอเมริกันประจำไทยได้อ้างถึงคำพูดของพิบูลฯไว้ว่า “เขา (พิบูล) กล่าวว่า เขามีความสงสัยเป็นส่วนตัวว่านายปรีดีอาจเข้าไปพัวพันกับกรณีสวรรคตโดยตรงหรือไม่^{๕๕} เหตุผลสองประการ คือ ประการแรก เขา (พิบูล) กล่าวว่าปรีดีเป็นนักการเมืองที่ฉลาดมาก ประการที่สอง เขากล่าวถึงลักษณะของปรีดีว่าเป็นผู้ที่มีใจเมตตา กรุณา พิบูลฯว่า เขาไม่คิดว่าปรีดีจะเป็นตัวการให้ผู้ใดถูกฆาตกรรม อย่างไรก็ตามพิบูลฯตั้งข้อสังเกตว่าเป็นไปได้ที่ปรีดีจะทำการปกปิดหรือทำลายหลักฐานบางอย่าง ทั้งนี้เขา^{๕๖} ใจว่าคงเพื่อปกป้องในหลวงองค์ปัจจุบันของเขา”^{๑๖๓}

แทนที่ปรีดีจะพยายามสร้างระบบพรรคควบคุมกองทัพเพื่อคุมศูนย์กลางอำนาจเด็ดขาด เขากลับพยายามทุกวิถีทางที่จะกระจายอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองลงสู่มวลราษฎรตามเจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ สาระในรัฐธรรมนูญ ๒๔๘๘ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งซึ่งยืนยันเจตนาอันบริสุทธิ์ของเขาในกรณีนี้ได้ดี ปรีดีได้ทำในสิ่งซึ่งยากที่ผู้นำพลเรือนในยุคเดียวกันหรือในสมัย

๑๑๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

หลังจะทำได้ นั่นคือ แม้เขาจะไม่แสวงหาอำนาจ แต่ก็ไม่ยอมให้ตนเองตกเป็นหุ่นเชิดของทหารเหมือนผู้นำพลเรือนอื่น ๆ เขาชาญฉลาดพอที่จะใช้กลไกทางการเมืองระหว่างกองทัพกับกองทัพเรือ ซึ่งในเวลานั้นมีสมรรถนะทางการรบทัดเทียมกัน ด้วยวิธีนี้ปรีดีจึงแสวงหาช่องว่างที่จะดำเนินบทบาททางการเมืองอย่างอิสระตามวิถีทางประชาธิปไตย และได้วางรากฐานกิจการของรัฐเป็นอนุเนกประการอย่างมีความหมายและยังคงอยู่แก่บ้านเมืองอย่างลึกซึ้ง แม้ในช่วงที่มีโอกาสเพียงระยะ ๑๕ ปีก็ตาม แต่หลังจากที่ปรีดีสืบทอดบทบาททางการเมืองในประเทศ เมื่อปี ๒๔๙๐ อำนาจของกองทัพเรือก็ค่อยลง จนกระทั่งหลังจากกบฏแมนฮัตตัน ปี ๒๔๙๔ แล้ว กองทัพเรือไม่สามารถฟื้นฟูบทบาทขึ้นมาอีกเลย นับแต่นั้นการที่ผู้นำพลเรือนจะสามารถคานอำนาจระหว่าง ๒ กองทัพเพื่อดำเนินบทบาททางการเมืองอย่างอิสระเป็นสิ่งที่เป็นไปได้อีกแล้ว โดยเฉพาะในสถานการณ์เมืองไทยยุคปัจจุบันที่กองทัพบกกุ่มอำนาจเด็ดขาด หากพลเรือนคนใดคิดว่าเขาสามารถใกล้เคียงกับกองทัพบกเพื่อสร้างสรรค์สติปัญญาทางการเมืองได้แล้วละก็ ถ้าเขาคู่นั้นไม่เป็นคนไร้เดียงสา ก็ต้องเป็นคนกลิ้งกล่อนเป็นอย่างยิ่ง

แล้วร่องรอยการสร้างสรรค์ของปรีดีตลอดช่วง ๑๕ ปีดังกล่าวหายไปไหนหมดเล่า ตอบได้ว่าสิ่งนี้อยู่ภายใต้มนตรึมสำนักของมวลราษฎรไทยที่รักสันติและความเป็นธรรมโดยทั่วไป หากแต่ถูกมกลาวะทางการเมืองบางอย่างกกดั้นไว้ไม่ให้แสดงออกมา จุดพลาดอย่างฉกรรจ์ของปรีดีอยู่ตรงที่เขาไม่สามารถทำตัวให้เป็นตัวไว้วางใจของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ และในภายหลังที่เขาเริ่มบทบาทการเมืองในระดับภูมิภาค ก็ทำให้ถูกเพ่งเล็งจากมหาประเทศที่ต้องการเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนแถบนี้ ฉะนั้นการที่ปรีดีถูกรุมตืออย่างเป็นระบบ

จากกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้จึงไม่เป็นที่น่าสงสัย แต่ที่น่าแปลกประหลาดก็คือ แม้ในขบวนการฝ่ายซ้ายที่นำโดย พ.ค.ท. เองก็โจมตีปรีดีด้วยน้ำหนักที่รุนแรงไม่แพ้ของฝ่ายขวา ทั้งนี้เพราะปรีดีคัดค้านพรรคที่ดำเนินนโยบายตามกันจีน แต่ท่าทีของ พ.ค.ท. แปรเปลี่ยนไปทันทีหลังจากมรดกกรรมของปรีดีมีการออกแถลงการณ์สตุติรัฐบุรุษอาวุโสอย่างเลิกลอย ซึ่งยังน่าสงสัยอยู่ว่า ท่าทีอันไม่คาดฝันนี้แสดงออกด้วยน้ำใสใจจริง หรือเพื่อแสวงหาแนวร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นลักษณะฉวยโอกาสที่ พ.ค.ท. ซ้ำของอยู่ไม่น้อยในอดีต หากพิจารณาในระดับพื้นผิวแล้วดูเหมือนว่าชื่อ ปรีดี พนมยงค์ ได้กลืนหายไปนานนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยซึ่งทำหน้าที่ของมันได้ดีเท่า ๆ กับนิสัยหลังขลิบของคนไทย แต่ความเข้าใจตามปรากฏการณ์อันผิวเผินนี้ผิดถนัด มรดกกรรมของปรีดีนั่นเองได้เป็นพยานยืนยันความจริงข้อนี้เป็นอย่างดี เรื่องราวของคนหนุ่มได้กลายเป็นเจ้าถ่านไปพร้อมกับชนชั้นของเขา ไม่เคยมีมรดกกรรมของคนไทยคนใดที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงยาวนานเช่นนั้น และเรื่องที่กล่าวขวัญกันนั้นก็มีใช่เพียงการสตุติสรรเสริญเยินยอวีรประวัติของผู้ตายเท่านั้น หากยังได้มีการชุกคึกเอาประวัติศาสตร์การเมืองอันลึกลับดำมืดในรอบครึ่งศตวรรษขึ้นมาชำระสะสางกันใหม่ทั้งวงวิชาการและสื่อมวลชน และสิ่งที่มีความหมายสำคัญยิ่งก็คืองานสร้างสรรค์ทางสติปัญญาในด้านต่าง ๆ ของปรีดี ได้รับการหยิบยกขึ้นมาตีประเด็นใหม่และมีการค้นหาคุณค่าซึ่งจะเป็นทางออกให้กับปัญหาอันยุ่งเหยิงในสังคมปัจจุบัน อันเป็นผลเรื่อรังมาจากการละเลยในอดีตที่มีได้มองอนาคตของบ้านเมืองในระยะไกลกันเลย นี่จะนับว่าเป็นความล้มเหลวของปรีดีหรือเป็นความอัปมงคลของบ้านเมืองกันแน่ที่ตลอดเวลา ๕๐ ปีที่ผ่านมามิได้มีอะไรก้าวไปถึงไหนเลยในทางสติปัญญา

๑๑๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมา ประชาชาติของเราได้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ กันหลายชุด การรัฐประหารและการนองเลือดแต่ละครั้งได้ทำให้ประชาชาติถดถอยลงสู่หุบเหวแห่งหายนะยิ่งขึ้นทุกที นี่เป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่า หากเราต้องการแสวงหาทางออกให้กับบ้านเมืองในยามวิกฤตการณ์นี้ แนวทางที่เสียเลือดเนื้อน้อยที่สุดและอย่างที่เป็นของไทยเราเองมากที่สุด เป็นสิ่งที่ต้องอุตสาหกรรมกันไว้กันอย่างหนัก และในการนี้แม้จะสายเกินไปแล้วก็ตาม การหันกลับมาทบทวนสืบค้นร่องรอยเนรมิตกรรมทางความคิดและสติปัญญาที่รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ได้สร้างสรรค์ค้างเอาไว้ เป็นภารกิจที่ชนรุ่นหลังไม่อาจมองข้ามได้อีกต่อไป หากเราไม่ต้องการอนาคตที่เจ็บปวดและมีทมนึงกว่านี้

เชิงอรรถ

๑. ถ้อยคำในเอกสารหลักฐานซึ่งเซอร์จอฟเฟอรี ธอมป์สัน เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ รายงานต่วนไปถึงกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๔๖ เรื่องเจ้านายชั้นสูงพระองค์หนึ่งของไทยมายุแหยให้อังกฤษเข้าแทรกแซงกิจการภายในประเทศไทยหลังกรณีสวรรคต. ใน คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร. ๘ โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง. สำนักพิมพ์เอกสารสยาม น. ๑๕๑
๒. หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนา ๒๔๗๕ สำเร็จแล้ว คณะราษฎรได้รวบรวมเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงนั้นขึ้น ๒ ชุด ชุดหนึ่งฝากไว้ที่หอสมุดแห่งชาติและอีกชุดหนึ่งอยู่ที่เลขาธิการคณะรัฐมนตรี แต่ต่อมาหลังรัฐประหาร ๒๔๙๐ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจได้เรียกเก็บเอกสารหลักฐานเหล่านั้นจากหอสมุดแห่งชาติ และยังไม่ได้นำส่งคืนตราប់เท่าทุกวันนี้ ยิ่งไปกว่านั้น การบิดเบือนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปรีดี พนมยงค์ได้ดำเนินขึ้นอย่างแนบเนียนทันทีหลังการรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ โดยเสนีย์ ปราโมชผู้เป็นเจ้าของนามปากกา “แมลงหวี่” เขียนบทความโจมตีปรีดีลงใน น.ส.พ. ประชาธิปไตย เรื่อง “เบื้องหลังประวัติศาสตร์” หยอกลงตั้งแต่วันที่ ๒๗ พ.ย. - ๓๑ ธ.ค. ๒๔๙๐
๓. ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ ในการชุมนุมสนทนาที่สามัคคีสมาคมประเทศอังกฤษ เสาร์ที่ ๒๘ ก.ค. ๒๕๑๖
๔. เช่นถ้าหากเราเชื่อข้อมูลที่ว่า ปรีดีก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นเพื่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะเหตุที่เจ็บแค้นเป็นส่วนตัวกับอัครราชทูตสยามที่ปารีส เราก็คงไม่อาจมองปรีดีในฐานะนักอุดมคติ ผู้ทำการเพื่อ

๑๑๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ประเทศชาติได้ หรือในกรณีสวรรคต ร. ๘ หากเราเชื่อข้อมูลของฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กับปรีดี ฐานะของเขาก็ไม่ต่างจากอาชญากร เป็นต้น

๕-๖. ทักษ์ เกลิมเทรียร์น : การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ น. ๒๐๐ และบทนำ น. ๓๔

๗. “นโยบายทั่วไป” ของคณะปฏิวัติ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ กุ ทักษ์ เกลิมเทรียร์น อ้างแล้ว น. ๒๐๗

๘. ทักษ์ เกลิมเทรียร์น อ้างแล้ว น. ๑๐๖

๙. ปริญญาเอกของฝรั่งเศสมี ๒ ประเภท คือ ปริญญาเอกของมหาวิทยาลัย (Docteur de l'Universite') และปริญญาเอกของรัฐ (Docteur de l'Etat)

อย่างหลังนี้เป็นปริญญาเอกของผู้ที่เรียน Licence en Droit ถึงแต่ปีที่ ๑ มาจนถึง Doctorat en Droit ความจริงก่อนหน้าปรีดีนั้นคนไทยคนแรกที่ได้ปริญญาเอกจากฝรั่งเศสคือ พระสารสาสน์ประพันธ์ แต่เป็นปริญญาเอกของมหาวิทยาลัย เพราะท่านผู้นั้นจบเนติบัณฑิต (Barrister-at-Law) จากอังกฤษแล้วมาต่อปริญญาเอกที่ฝรั่งเศส

๑๐. ส. ศิวรักษ์ : พุทธศาสนะเพื่อการสร้างสรรค์สังคมใหม่ น. ๒๐๔ โดยอ้างจาก Pierre Fistie : L'Evolution de Thaïlande Contemporaine Paris 1976 และ Peter T. Bell “Marxist Scholarship in Thailand. The Work of E. Thadens Flord 1932-77”

๑๑. ส. ศิวรักษ์ : ชีวิตของประเทศ ในบทความเรื่องอนาคตของไทย สำนักพิมพ์ลายสือไทย น. ๑๔๒

๑๒. กุ คำอภิปรายของสุภา ศิริมานนท์ ที่สยามสมาคม รวบรวมอยู่ในวิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ บันทึกคนรุ่นใหม่ น. ๑๕๑-๑๕๒ เขา

กล่าวว่า พระมติของสมเด็จพระเจ้าตากมหาราช “เป็นที่รับเชื่อถือกันโดยกว้างขวาง” ในเวลานั้น และดู ส.ศ.ษ. ใน เรื่องสมเด็จพระเจ้าตากมหาราชตามทศนยะ ส. ศิวรักษ์ มุลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๕

๑๓. ปรีดี พนมยงค์ ให้สัมภาษณ์ นัทรทิพย์ นาสฎา เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ (ข้อความจากเทปที่ได้ถอดออกตีพิมพ์)
๑๔. ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ น. ๒๑ สัมภาษณ์โดยนัทรทิพย์ นาสฎา จัดพิมพ์โดยโครงการ ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย พ.ศ. ๒๕๒๕
๑๕. เรื่อง “สกุลพนมยงค์” ของปรีดี พนมยงค์ รวมอยู่ใน พนมยงค์ ประดิษฐ์ธรรม น. ๑-๒๑ จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.พ.พ.) พ.ศ. ๒๕๒๖
๑๖. ข้อสันนิษฐานนี้จะมีน้ำหนักหรือไม่ก็ตาม แต่พฤติกรรมที่ปรากฏชัดก็คือ ปรีดีมีจิตผูกพันกับวัดพนมยงค์อย่างลึกซึ้งมาโดยตลอด แม้ก่อนจะถึงแก่กรรมก็ได้ฝากบอกคนใกล้ชิดให้ช่วยดูแลรักษาวัดนี้ให้ยั่งยืนต่อไป และสำหรับปรีดี เขาถือว่าวัดพนมยงค์เป็นสัญลักษณ์อันดีงามของตระกูลโดยตรง ดังที่เขามีหนังสือถึงท่านอธิการเอื้อ สุนทรโก เจ้าอาวาสวัด เพื่อแสดงความกตัญญูในการที่ท่านได้รักษาวัดเล็กๆ นี้อย่างดี “โอกาสนี้ผมขอแนะนำการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่เป็นอธิบิที่สงฆ์แห่งวัดพนมยงค์ ได้บำเพ็ญอันเป็นผลให้วัดนี้มีความเจริญตงมั่นเป็นหลักชัยของอุบาสกอุบาสิการวมทั้งผู้ที่สืบสายของสกุลพนมยงค์ทุกคนด้วย” (หนังสือฉบับวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓ จากปรีดี พนมยงค์ ถึง ท่านอธิการ เอื้อ สุนทรโก)

๑๑๖ ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

๑๗. คนใกล้ชิดปรีดีเล่าให้ฟังว่า เมื่อปรีดีอยู่บ้านนายที่อำเภอท่าเรือ จ. อยุธยา สมัยเด็ก ๆ นั้น กล้วยเพื่อนบ้านตัวหนึ่งตกหล่นตาย เพื่อนบ้านคนนั้น ได้แบ่งเนื้อกล้วยตัวนั้นให้ยายของปรีดีเพื่อประกอบอาหาร แต่ปรีดี ปฏิเสธไม่ยอมกินเนื้อกล้วยตัวนั้น เพราะได้เห็นอาการทรมานตายของ กล้วยก่อนตาย และตั้งแต่นั้นมาปรีดีไม่ยอมกินเนื้อสัตว์ใหญ่ เช่น วัว กล้วย อีกเลย

๑๘-๑๙. ปรีดี พนมยงค์ : บัณฑิตภาควิชาเรื่อง พุทธศาสนาในต่างประเทศ แสดงที่พุทธธรรมสมาคม เนื่องในวันมาฆบูชา วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๗ โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย ๒๔๗๗

๒๐. คำตัดสินใหม่ กรณีสวรรคต ร. ๙ โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๒ สำนักพิมพ์เอกสารสยาม น. ๑๖๒

๒๑. ศรีนยา บำรุงพงศ์ : ชีวิตประวัติทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ น. ๓ แปลเรียบเรียงจาก Pridi Banomyong A Political Biography โดย David Morell และ Richard Donor พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานครบรอบ ๑๐๐ วันของการอสัญกรรมของท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ มธ. ๒๑-๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๖

๒๒. คำปรารภของ นายปรีดี พนมยงค์ ใน ความเป็นอนิจจังของสังคม จากอนุสรณ์นายปาล พนมยงค์ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ น. ๑๕๓-๑๕๔ และประกอบ "ว่าด้วยศาสนาพระศรีอารีย (พระศรีอริยเมตไตรย)" ใน ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม ๒ น. ๔๔-๕๐ กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๒๐

๒๓. ปรีดี พนมยงค์ : ความเป็นอนิจจังของสังคม อังแล้ว น. ๑๕๕-๑๕๖

๒๔. เขียนเมื่อ ๑๖ พ.ย. ๒๕๐๐ อายุได้ ๕๗ ปี

๒๕. ในทางจริยธรรม หมายถึงการประยุกต์เอาตัวสัจธรรมและกฎธรรมชาติ มาใช้กับมนุษย์และสังคม

๒๖-๒๗. พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) : พุทธธรรม ในหนังสือชุด
วรรณไวทยากร โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดพิมพ์
พ.ศ. ๒๕๑๔ น. ๒๓-๒๕

๒๘. ปรีติก็เป็นเช่นเดียวกับชาววัดรุ่นเดียวกับเขาทั่วไป ที่ได้รับคุณค่าทาง
ศาสนาและจริยธรรมกระทั่งอุทิศมาจกชาตก เขาให้ความสำคัญกับสิ่ง
ที่คนรุ่นใหม่เห็นว่าพื้นสมัยไปแล้วว่า “ถ้าหากคนในรุ่นนี้จะคัดค้าน
พระอรรถกถาจารย์ โดยถือเอาเปลือกนอกที่ท่านอุปมาไว้เป็นทำนอง
ชาตกมาเป็นหลักเพื่อปฏิเสธสาระที่เป็นแก่นในของท่านแล้ว ข้าพเจ้าก็
เห็นว่าไม่เป็นธรรมต่อพระอรรถกถาจารย์ เพราะเราจะต้องระลึกว่าภาวะ
ของสัปบุรุษในสมัยหลายศตวรรษก่อนโน้น เหมาะสมที่จะได้รับฟังคำ
อธิบายในรูปแบบของชาตก เราไม่จำเป็นต้องถูดอยหลังให้ไปไกล คือ
เอาเพียงรุ่นข้าพเจ้าเมื่อยังเด็ก ๆ หรือเมื่อมีอายุมากแล้ว ก็เห็นว่าชาว
ชนบทส่วนมากที่ยังชอบฟังชาตกก็ยังมีอยู่อีก แต่พระธรรมก็ถูกท่านสรุป
แก่นธรรมไว้โดยย่อทุกครั้งอันเป็นที่น่าจับใจ ในพุทธศาสนายังมีชาตก
อีกมากมาย ซึ่งยังไม่มีท่านผู้ใดคัดค้านว่าไม่ใช่ช่ออกจากโอษฐ์ของพระ
พุทธเจ้า” (จากอนุสรณ์ปาล พนมยงค์ อ้างแล้ว น. ๑๕๔-๑๕๕)

๒๙. ตามความเห็นของปรีติ แบ่งผู้มีสมบัติในสังคมไทยได้ ๓ อันดับคือ
อันดับ ๑ ได้แก่ “เศรษฐี” คือคนมั่งมีที่ดินและสมบัติมากในสังคม
อันดับ ๒ ได้แก่ “กฤหบดี” คือผู้ครองเรือน ซึ่งมีที่ดินและสมบัติ
ขนาดกลาง

๓๑๘ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

อันดับ ๓ ได้แก่ “กระฎุมพี” คือพ่อค้าเมล็ดพืชในชนบทและให้
ชาวนากู้เงินเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งถือเป็นวาระที่เกือบจะตกเป็นชนชั้นต่ำ

๓๐. ปรีดี จำแนกฐานะของบิดาอยู่ในสังกัดชนชั้นนี้

๓๑. นิตรทิพย์ นาถสุภา : เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว

๓๒. ศรีนยา บำรุงพงศ์ เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๓

ในประเด็นนี้ ดำรง ไกร่กรวณ นักศึกษาปริญญาโทรัฐศาสตร์ ธรรม
ศาสตร์ มีความเห็นแย้งกับมอร์เรลและดอนเนอร์ว่า “ในความเป็น
จริง ปรีดี ตอนเป็นเด็กหาได้ใกล้ชิดกับคุณพ่อไม่ เนื่องจากคุณพ่อมี
ภรรยาน้อย ไม่ค่อยได้มาสนใจชีวิตของลูก ๆ” และ “ในการฉีกวัคชีน
แต่ละครั้ง แต่ละเข็ม นายเสียงเรียกค่าตอบแทนเป็นเงิน ๑ ชั่ง (๘๐
บาท)....การจะเอาคุณงามความดีของปรีดีไปใส่ให้กับคุณพ่อ ก็คงจะ
เป็นเรื่องที่ไม่เกิดประโยชน์สักเท่าใด เพราะเป็นคนละคนที่ต่างความ
คิดกัน”

ไม่ทราบว่าเป็นใคร ดำรง ไกร่กรวณ เอาข้อมูลนี้มาจากไหน ถึงแม้จะเป็นความ
จริงที่ว่าบิดาของปรีดีมีภรรยาน้อยคนหนึ่งชื่อ นางป๋วย แต่ปรีดีก็ยังมี
ความใกล้ชิดสนิทสนมกับบิดามากรวมทั้งฝ่ายแม่เลี้ยงด้วย แต่เข้าใจ
ว่าพี่น้องคนอื่น ๆ ของปรีดีข้างฝ่ายภรรยาหลวงคงตั้งข้อรังเกียจข้างฝ่าย
ภรรยาน้อยของบิดาอยู่มากทีเดียว ส่วนที่ว่า นายเสียงเรียกเก็บค่าฉีก
วัคชีนนี้นักไม่จริงแต่อย่างใด เพราะนางน้อม ตามสกุล ลูก
ภรรยาน้อยของนายเสียงคนหนึ่งยืนยันว่า นายเสียงทำแบบอาสาสมัคร
หาได้ทำเป็นอาชีพไม่

๓๓. นิตรทิพย์ นาถสุภา เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๑๕-๑๖

๓๔. พนมยงค์ประดิษฐ์ธรรม อ้างแล้ว น. ๑๐-๑๑

๓๕-๓๖. นักรทพิพย์ นาดสุภา อ้างแล้ว น. ๔๐ และ น. ๓๕

๓๗. ปรีติจบชั้นมัธยม เมื่ออายุ ๑๕ ปีเศษ จะเข้าเรียนต่อชั้นอุดมศึกษาไม่ได้จึงต้องรอรเวลาอีก ๒ ปี ในระหว่างนั้นเองเขาตัดสินใจลงมือทำนางน้อม ตามสกุล นื่องต่างมารดาที่เคยคลุกคลีกับปรีติที่นาในวัยเด็ก ได้พาผู้เขียนไปดูนาที่ปรีติเคยทำ และบอกว่า “นาที่นี้แหละที่ทำให้ปรีติคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง”

๓๘-๓๙. นักรทพิพย์ นาดสุภา อ้างแล้ว น. ๓๒ และ น. ๓๗

๔๐. “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ในปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย น. ๑๗๓-๑๗๔ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และโครงการปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

๔๑. “คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๕ พ.ศ. ๒๔๖๓” ในประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์ น. ๖๒๙-๖๓๔ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๖

๔๒. นักรทพิพย์ นาดสุภา อ้างแล้ว น. ๕๑

๔๓. “สุนทรพจน์ของปรีดี พนมยงค์ แสดงในสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๙” ในชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ น. ๙๕ โครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

๔๔. “พิธีขอพระราชทานอภัยโทษของคณะราษฎร เมื่อเดือนธันวาคม ๒๔๗๕” ใน พระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๙ หน้า ๓๑๐๘ ๑๑ ธ.ค. ๒๔๗๕ อ้างจากหนังสืออนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. อู๋ นิตยสุทธิ น. ๑๕ พ.ศ. ๒๕๑๗ เมื่อ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ทำพิธีขอพระราชทานมาเป็นกรภายในครั้งหนึ่งแล้ว ครั้น ๗ ธ.ค. ๒๔๗๕ ได้ทำเปิดเผยอีกครั้งหนึ่ง

๑๒๐ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

๔๕. บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์ น. ๔๒ จัดพิมพ์โดย ปราโมทย์ พึ่งสุนทร ๒๕๑๖
๔๖. ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ : แนวศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๗๗) สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ ๒๕๒๐ น. ๑๒๓ โดยอ้างอิงจาก เบื้องแรกประชาธิปไตย (สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์ ๒๕๑๖) น. ๗-๘
๔๗. ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ สหภาพสิทธิเสรีภาพ พิมพ์ใน อนุสรณ์ นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร พุทธศักราช ๒๕๒๕ น. ๑๑๗-๑๒๔ ปฏิเสธเรื่องที่ "นายสนธิ เทชนันท์" กล่าวหาว่าปรีดีรู้พระราชประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ
๔๘. ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๑๒๗-๑๒๘
๔๙. ปรีดี พนมยงค์ บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร อ้างแล้ว น. ๔๐-๔๒
๕๐. Note on Mr. Baxter's Audience with H.M. the King of Siam (March 3, 1934) ภาคผนวก ข. ใน การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองฯ ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ น. ๓๐๕
๕๑. บันทึกฉบับที่เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ จัดไว้เมื่อ ๓๐ มิ.ย. ๒๔๗๕ ใน อนุสรณ์ ปราโมทย์ พึ่งสุนทร อ้างแล้ว น. ๑๒๒-๑๒๔
๕๒. ประยูร ภมรมนตรี : ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า กรุงเทพฯ บรรณกิจ ๒๕๑๘. น. ๑๐๒-๑๐๓
๕๓. บันทึกพระยาทรงสุรเดช น. ๒๔-๒๕ นรนิติ เศรษฐบุตร์และชาญวิทย์ เกษตรศิริ รวบรวม สมาคมรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์

๕๔. Summary of Letter and note from the King of Siam to Mr. James Baxter date 4th August 1933 ภาคผนวก ข. ใน การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ๗ ของ ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์
๕๕. พระราชบันทึกเรื่อง Democracy in Siam ภาคผนวก ง. ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ เล่มเดียวกัน
๕๖. พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ น. ๖๑ พิมพ์ที่ ร.พ. ส่วนท้องถิ่น กรมมหาดไทย พระนคร พ.ย. ๒๕๐๓
๕๗. ชัยอนันต์ สมุทรวาณิช เรียบเรียง เทียนวรรณและก.ศ.ร. กุหลาบ สำนักพิมพ์ธรรมา ๒๕๒๒
๕๘. แกมสุข นุ่มนนท์ : กบฏร.ศ. ๑๓๐ น. ๑๓๓-๑๓๕ สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์ ๒๕๒๒
๕๙. เมื่อสมัยเรียนอยู่ชั้นมัธยมต้น ปฏิบัติอ่านหนังสือของเทียนวรรณและของก.ศ.ร. กุหลาบ ทั้งได้มีโอกาสพบปะกับนักประชาธิปไตยรุ่นอาวุโสทั้ง ๒ ท่านด้วย
๖๐. แกมสุข นุ่มนนท์ อ้างแล้ว น. ๑๓๖-๑๓๗
๖๑. แกมสุข นุ่มนนท์ เล่มเดียวกัน
๖๒. แกมสุข นุ่มนนท์ เล่มเดียวกัน น. ๑๕๐
๖๓. Problem of Siam ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานพระยาภักดีฉานไมตรี ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๖๙ ภาคผนวก ก. ใน การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ๗ ของ ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ อ้างแล้ว น. ๒๑๐
๖๔. Kenneth Perry London : Siam in Transition p. 19 อ้างถึงทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการที่ต่อสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการปกครองข้อหนึ่งว่า เมื่อ

๑๒๒ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

สมัย ร. ๖ นั้น ใน ๑๒ กระทรวง มีขุนนางสามัญชนเป็นเสนาบดีอยู่ถึง ๘ กระทรวง แต่พอถึง ร. ๗ ได้มีการรวมอำนาจเสนาบดีมาอยู่ในมือเจ้านายมากขึ้น จนเหลือขุนนางอยู่ในตำแหน่งนี้เพียง ๔ คนเท่านั้น การเคลื่อนย้ายอำนาจอย่างไม่เป็นธรรมดังกล่าวทำให้สามัญชนโดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการเกิดความไม่พอใจอย่างกว้างขวาง ในการที่ตัวแทนชนชั้นของตนได้ที่นั่งในระดับบริหารน้อยลง

๖๕-๖๖ พระราชบัณฑิตกเรื่อง Democracy in Siam อ้างแล้ว

๖๗. พระราชบัณฑิตกเรื่อง Problem of Siam อ้างแล้ว

๖๘. พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ อ้างแล้ว

๖๙. ๖. พระราชบัณฑิตกของรัชกาลที่ ๗ ซึ่งพระยาราชวังสันส่งถึงรัฐบาล ๒๖ ก.ย. ๒๔๗๗ ใน พระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร สุพจน์ ตำนตระกูล สำนักพิมพ์จิรวรรณสรณ์ ๒๕๒๖ น. ๓๔๔

๗๐. นิตยศัพท์ นาดสุภา เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๔

๗๑,๗๒,๗๓. ปรีดี พนมยงค์ : ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน อ้างแล้ว น. ๑๗๒, น. ๑๗๕

๗๔. “จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยสันติวิธีหรือไม่” รวมอยู่ใน ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว น. ๔๐๗-๔๐๘

๗๕. ส. ศิวรักษ์ : “บทเรียนจากจารึกรามคำแหง” รวมอยู่ใน ไม่ช้าก็ใกล้ ชัง สำนักพิมพ์เกล็ดไทย ๒๕๒๗ น. ๒๓-๒๔

๗๖. ปรีดี พนมยงค์ : ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน อ้างแล้ว น. ๑๘๙-๑๙๑

๗๗. ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว น. ๔๐๘-๔๐๙

๗๘. หนังสือ อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ ร.ท. อุด นิตยสุทธิ์ อ้างแล้ว น. ๑๕
๗๙. London : Siam in transition อ้างแล้ว น. ๑๒-๑๓
๘๐. บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย อ้างแล้ว น. ๒ และ ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า ประยูร ภมรมนตรี น. ๑๐๔
๘๑. “จึงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของชัยชนะ ๑๔ ตุลาคม” รวมอยู่ในปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว น. ๔๒๒-๔๒๓
- ๘๒-๘๓ “Summary of Letter and note from the King of Siam to Mr. James Baxter dated 4th August 1933” อ้างแล้ว
๘๔. “รายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๖” อยู่ในปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว น. ๒๖๑
๘๕. นักรัทธิพิสัย นาดสุภา เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๕๒
๘๖. ปรีดี พนมยงค์ : “คำนำ” ในประวัติศาสตร์สมัยการปฏิวัติฝรั่งเศส และสมัยนโปเลียน โบนาปาร์ต โดยพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา พระนคร : โรงพิมพ์เจตนานผล ๒๔๗๗
๘๗. “พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช ๒๔๗๖ ประชาธิปก พร.” อยู่ในรัฐธรรมนูญ : ไพโรจน์ ชัยนาม โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๙ น. ๒๕๔
๘๘. “พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ประชาธิปก พร.” : รัฐธรรมนูญ : ไพโรจน์ ชัยนาม อ้างแล้ว น. ๒๔๙

๑๒๔ ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

๘๙. “เค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ หมวด ๒” ใน ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อังแล้ว น. ๒๕๓

๙๐. ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ อังแล้ว กล่าววาระกาลที่ ๗ มิได้เขียน พระบรมราชวินิจฉัยขึ้น แต่คงทรงเห็นชอบด้วย

๙๑. “พระบรมราชวินิจฉัย” ใน ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อังแล้ว น. ๒๕๓

๙๒. พระราชบัญญัติของรัชกาลที่ ๗ ซึ่งพระยาราชวังสันส่งให้รัฐบาล ๒๐ ก.ย. ๒๔๗๗ : พระปกเกล้ากับคณะราษฎร อังแล้ว น. ๓๔๕-๓๔๖

๙๓. “Summary of Letter and note from the King of Siam to Mr. James Baxter” อังแล้ว

๙๔. ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์ เล่มเดียวกัน อังแล้ว น. ๑๗๐-๑๗๑

๙๕. บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย อังแล้ว น. ๔๕

๙๖. แกมสุข นุ่มนนท์ : เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง บริษัทสำนักพิมพ์ ดวงกมล จำกัด ๒๕๒๑ น. ๔๔

๙๗. คำรับสั่งของม.ล. อภัยศรามา เรื่องการถวายความปลอดภัยแด่สมเด็จพระศรีเสาวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชชิ่ง ๓๐ ต.ค. ๒๕๑๗ และ ป่วย อิงภากรณ์ : พระบรมวงศานุวงศ์และขบวนการเสรีไทย หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. อดุ อังแล้ว น. ๔๔-๔๘

๙๘. ส. ศิวรักษ์ : สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตามทัศนะส. ศิวรักษ์ อังแล้ว น. ๑๑๘

๙๙. ส. ศิวรักษ์ : เรื่องของนายปรีดี พนมยงค์ตามที่คณะส. ศิวรักษ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง จัดพิมพ์ ๒๕๒๖ น. ๑๐๘-๑๐๙
๑๐๐. ไพโรจน์ ชัยนาม : รัฐธรรมนูญ ๒๕๑๙ อ่างแล้ว
๑๐๑. นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนสัน ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน
๑๐๒. ร่างรัฐธรรมนูญฉบับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ (ฉบับนายสตีเวนสัน) : ภาคผนวก จ. ใน การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ม.ล. วลัยวิภา จรูญโรจน์ อ่างแล้ว น. ๒๘๙-๒๙๖
๑๐๓. ส. ศิวรักษ์ : ไม่ซิงกัดไม้ซุง อ่างแล้ว น. ๒๕
๑๐๔. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ : พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๔ น. ๑๘๘
๑๐๕. ส. ศิวรักษ์ : บทความเรื่อง “อภินิพัตกับรัชกาลที่ ๔” ในคั่นห้องสองเจ้า สำนักพิมพ์ลายสือไทย ๒๕๒๕ น. ๑๖-๓๒
๑๐๖. ส. ศิวรักษ์ : คั่นห้องสองเจ้า อ่างแล้ว น. ๒๔ คำพูดของ H.G. Quaritch Wales : Siamese state ceremony p. 213
๑๐๗. จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ : วิภวการณ์สยาม ร.ศ. ๑๑๒ การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ๒๕๒๓ น. ๑๖๓-๑๖๔
๑๐๘. ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ่างแล้ว น. ๕๐-๕๑
๑๐๙. ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ โครงการ ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย จัดพิมพ์ ๒๕๒๕ น. ๑๓๕
๑๑๐. พระประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy ใน ชุมมนุมนิพนธ์

๑๒๖. ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

ของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๗ น. ๔๔

๑๑๑. ชีวิตประวัติด้อยของนายปรีดี พนมยงค์ อ้างแล้ว น. ๑๒๐-๑๓๔

๑๑๒. ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิตอันผันผวนและเวลาที่ยสับสนที่ข้าพเจ้าลี้ภัยในเมืองจีน สำนักพิมพ์เทียนวรรณ พ.ศ. ๒๕๒๕ น. ๔๕

๑๑๓-๑๑๔. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันพุธ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ เอกสารประวัติศาสตร์ คำให้การต่อศาลอาชญากรรมสงครามของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาและนายทวี บุญยเกตุฯ สำนักพิมพ์จิรวรรณสุรินทร์ ๒๕๒๖ น. ๔๘, ๕๑

๑๑๕. บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๔ เล่มเดียวกัน อ้างแล้ว น. ๗๐

๑๑๖. นายปรีดี พนมยงค์ เล่าเรื่อง “ขบวนการเสรีไทย” สำนักพิมพ์จิรวรรณสุรินทร์ ๒๕๒๖ น. ๖๔

๑๑๗. แกมสุข นุ่มนนท์ : เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ อ้างแล้ว น. ๑๑-๑๒

๑๑๘. เนตร เขมะโยธิน : งานใต้ดินของพันเอกโยธี

๑๑๙-๑๒๐. บันทึกเอกสารประวัติศาสตร์ ฉบับ ๓ เรื่องพระราชอาณาจักรสยามในสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวบรวมโดยสถาบันรวบรวมเอกสารประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๒ โรงพิมพ์ พ. พิทยาการ ๒๕๒๒ น. ๕, น. ๘ และ น. ๑๐

๑๒๑. ไสว สุทธิพิทักษ์ : ดร. ปรีดี พนมยงค์ กำขวัญในวันครบ ๑๐๐ ปี ของกระทรวงการคลัง ๑๔ เมษายน ๒๕๑๘

๑๒๒. ไสว สหวิพิทักษ์ : อ้างแล้ว น. ๗๙๘-๘๐๗

๑๒๓-๑๒๔. ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย : อ้างแล้ว น. ๘๓-๘๖

๑๒๕. ศรีนยา บำรุงพงศ์ : อ้างแล้ว

๑๒๖. หลังรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๐ เกิดความแตกแยกในหมู่ทหาร โดยเฉพาะกลุ่มเนตร เขมะโยธิน คิดทำรัฐประหารซ้อนแต่ถูกกวาดล้างเสียก่อน มนัส จารุกา คนหนึ่งในกลุ่มเนตรได้ลี้ภัยหนีไปหาปรีดีที่ประเทศจีน (สมัยเจียงไคเช็ค) ขอให้ปรีดีเป็นหัวหน้าในการทำการยึดอำนาจ โดยจะมีกองกำลังทหารเรือและกองทัพบกบางส่วนหนุน ปรีดีค่อนข้างตัดสินใจรับเป็นหัวหน้าและเป็นผู้บัญชาการการยึดอำนาจในครั้งนั้นจนประสบความสำเร็จ เพราะมีการทรยศหักหลังกัน โดยผู้บัญชาการทหารเรือยอมวางอาวุธต่อพิบูลฯ

๑๒๗. บทความเรื่อง “คำเตือนสติผู้รักชาติ ให้สำนึกถึงการมีสถานะสงครามโดยไม่ประกาศสงครามระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม” และเรื่อง “สงครามประสาท (War of Nerves) กับสงครามโดยตัวแทน (War by Proxy) และยุคปรมาณู (นิวเคลียร์)” ซึ่งรวบรวมอยู่ใน ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว

๑๒๘. ตู พระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน อ้างแล้ว

๑๒๙. เบน แอนเดอร์สัน : การศึกษาว่าด้วยรัฐไทย สถาบันไทยคดีศึกษา : ปาจารย์สาร ปีที่ ๙ ฉบับ ๔ เมษายน ๒๕๒๕

๑๓๐. พระยาสุริยานุวัตร : ทรัพย์สินศาสตร์ พิมพ์ครั้งแรก ๒๔๕๔ ครั้งที่ ๓ ๒๕๑๘ โรงพิมพ์พิมพ์เนต น. ๗๑-๗๒

๑๓๑, ๑๓๒, ๑๓๓. แกมสุข นุ่มนนท์ : กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ อ้างแล้ว น. ๑๔๔-

๑๒๘. ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างพรรคสติปัญญาอย่างไทย

๑๓๔. เรื่อง "อุทธรกรรม" แปลจากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ รวมอยู่ใน
ชุมนุมนิพนธ์ ของพระบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อ้าง
แล้ว น. ๓๔๕-๓๕๙

๑๓๕. ประกาศเรื่องความอรรถกัศนิกเรื่อง ฉบับที่ ๒ วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๗๕
ปีที่ ๘ ในรัชกาลที่ ๗ : ไสว สุทธิพิทักษ์ อ้างแล้ว น. ๖๒-๖๕

๑๓๖. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม พ.ศ. ๒๔๗๔ คาร์ล ซี.
ชิมเมอร์แมน แปลเรียบเรียงโดยนายชิม วีระไวทยะ มูลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๒

๑๓๗, ๑๓๘, ๑๓๙. คาร์ล ซี. ชิมเมอร์แมน อ้างแล้ว น. ๑๘, น. ๘๖, น. ๑๐๘
๑๔๐-๑๔๑. แก์โครงการเศรษฐกิจ : ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย หมวด
ที่ ๙ น. ๒๑๘, น. ๒๖๖

๑๔๒. เดือน บุญนาค : ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส น. ๓๗๘

๑๔๓. ปรีดี พนมยงค์ : ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน อ้างแล้ว น.
๑๖๖-๑๖๗

๑๔๔. เดือน บุญนาค : ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส อ้างแล้ว

๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๗. แก์โครงการเศรษฐกิจ : ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย
น. ๒๗๐ และ น. ๒๖๑

๑๔๘. ชัยอนันต์ สมุทรวานิช : ความคิดอิสระ ๒๕๑๗ น. ๒๔๒-๒๔๓

๑๔๙. คำสัมภาษณ์ เอเชียวีก ๒๘ ต.ค. ๒๕๒๓ ใน มรดกปรีดี พนมยงค์
สุพจน์ ตำนตระกูล รวบรวม พ.ศ. ๒๕๒๖ น. ๑๓๗

๑๕๐. อนุสรณ์पाल พนมยงค์ อ้างแล้ว น. ๑๘๓-๑๘๔

๑๕๑. ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อ้างแล้ว น. ๓๖๔

๑๕๒. ทักษ์ เณลิมเทรียรณ อังแล้ว น. ๒๐๗-๒๐๘

๑๕๓. ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อังแล้ว น. ๗๕-๗๖

๑๕๔. สารันจากท่านปรีดีฯ ถึง ฯพณฯ สัญญา พิมพ์ที่ประจักษ์การพิมพ์
๒๕๑๖ น. ๑๙

๑๕๕. แก์โครงการเศรษฐกิจ : ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย อังแล้ว
น. ๒๑๖

๑๕๖. นักรทพิพย์ นาสสุภา อังแล้ว น. ๖๖

๑๕๗-๑๕๘. แก์โครงการเศรษฐกิจ : ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย น.
๑๘๗, น. ๑๘๙ และ น. ๒๑๓

๑๕๙. มรดกปรีดี พนมยงค์ อังแล้ว น. ๑๓๘-๑๓๙

๑๖๐. ทักษ์ เณลิมเทรียรณ อังแล้ว น. ๔๔๕

๑๖๑-๑๖๒. ศรีนยา บำรุงพงศ์ อังแล้ว น. ๓๖, น.

๑๖๓. ส. ศิวรักษ์ : เรื่อง นายปรีดี พนมยงค์ตามทัศนะ ส. ศิวรักษ์ อัง
แล้ว น. ๒๑

ภาคผนวก
ชวนอ่านหนังสือ สนพ. อักษรสาส์น

บทเรียนจาก “ทรราชสันแผ่นดิน”

มีหนังสือออกเล่มหนึ่งที่น่าจะพูดถึงคือ ทรราชสันแผ่นดิน

หนังสือเล่มนี้บันทึกรายละเอียดและข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับฟิลิปปินส์ เรียบเรียงโดยคุณธานินทร์ งามวิทย์พงศ์ ได้อ่านแล้วชวนเสียวไส้ถึงประเทศๆ หนึ่งที่มีสภาพใกล้เคียงกัน

ฟิลิปปินส์ก่อนเกิดการปฏิวัติ ประชาชนลุกโค่นล้มอำนาจมาร์กอสนั้นมีสภาพเป็นดังนี้

ระบบการเมืองในฟิลิปปินส์มีแต่กลุ่มชนชั้นนำของตระกูลไม่กี่ตระกูลที่มีโอกาสผลักดันขึ้นมามีอำนาจ แม้ในยุคสมัยหนึ่งจะมีการแข่งขันกันในการเลือกตั้งและระบบรัฐสภา หากประชาชนก็ได้มีส่วนร่วมอย่างใดไม่

สหรัฐมีอิทธิพลอยู่เหนือฟิลิปปินส์จนเกินไป ข้าประธานาธิบดีมาร์กอสเองก็ทำตัวไม่ต่างไปจากนายหน้าหอของรัฐบาลอเมริกา ทั้งที่เขาเคยกล่าวว่า “ประเทศของข้าพเจ้านั้น บอกรับเป็นสมาชิกระบบเสรีนิยม ซึ่งธุรกิจของอเมริกันดำเนินได้รุ่งเรืองที่สุด”

และไม่เพียงแต่คำพูดของมาร์กอสเท่านั้น เหล่าบรรดาขุนนางนักวิชาการ

ทั้งหลายต่างก็เชื่อถือสนับสนุนในคำพูดข้อนี้ของประธานาธิบดีที่หลงหลอกตัวเองว่าประเทศของตนเป็นประชาธิปไตยเสรี

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ฟิลิปปินส์ถูกรอบบាំងทั้งในด้านการเมือง และการเศรษฐกิจโดยสถาบันทางการเงินระดับโลกทั้ง ๒ แห่ง ที่อเมริกามีอิทธิพลอยู่โดยตรง

นั่นคือ ธนาคารโลก กับองค์การที่เรียกว่า กองทุนการเงินระหว่างประเทศ บรรดาในโลกที่ ๓ ฟิลิปปินส์คือลูกหนี้รายใหญ่ของสถาบันทั้งสอง คือ ร้อยละ ๑๐ ของหนี้สินต่างประเทศทั้งหมดของฟิลิปปินส์ เป็นของธนาคารโลก ในขณะที่ ไอ. เอ็ม. เอฟ หรือกองทุนการเงินฯ นั้น ฟิลิปปินส์ได้สร้างหนี้ติดอยู่ในอันดับหนึ่ง

กล่าวกันว่าสถาบันทั้งสองนี้ได้มีส่วนเป็นอย่างมากในการเสริมสร้างระบบมาร์กอสอันแข็งขันและมีส่วนลากพาฟิลิปปินส์เข้าสู่ระบบเผด็จการ

“ฟิลิปปินส์ได้ถูกเลือกให้เป็นหนูตะเภาของธนาคารโลกในการทดลองสูตรการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ภายใต้อำนาจการตัดสินใจทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จจากเบื้องบน” หนังสือเล่มนี้กล่าว

และว่าที่สำคัญคือมาร์กอสได้หลงเชื่อธนาคารโลกกับเหล่าบรรดาขุนนาง นักวิชาการภายในฟิลิปปินส์เอง ในการเดินหน้าพัฒนาประเทศที่เรียกว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก

การพัฒนาดังกล่าวนี้ ผู้นำทางการเมืองของฟิลิปปินส์และพวกนักวิชาการหัวตะวันตกต่างเชื่อว่าจะเป็นการพัฒนาตลาดอันคับแคบจากภายในประเทศให้ไปสู่ตลาดโลกเสรีอันมั่งคั่งโดยไม่มีขอบเขตจำกัด

สิ่งเฝ้าฝันของฟิลิปปินส์คือความสำเร็จของเกาหลีใต้ สิงคโปร์ และไต้หวัน

แผนพัฒนาตั้งว่าทำให้มาร้องกับพรรคพวกเกิดแรงเพื่อตามมาก็คือ การ
วางแผนพัฒนาชนบท ประกาศยุทธศาสตร์ต่อสู้กับความยากจนให้แก่ชาวนา
ในชนบททั่วไป

ผลก็คือชาวนาเป็นหนี้สินและล้มละลาย และกว่าจะได้รู้ว่าแผนพัฒนา
ผิดพลาด ฟิลิปปินส์ก็มาอยู่บนปากเหวเสียแล้ว...

เขียนไปเขียนมาก็คล้ายกับประเทศหนึ่งอย่างว่าแหละครับ!

มาศก สอนควันบัน

อักษรสาส์น สำนักพิมพ์น้องใหม่ ไม่มุ่งธุรกิจแต่มุ่งผลิตสาส์นสร้างสรรค์สู่บรรณโลก

ก่อนหน้าอสังกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เพียงปีเดียว อาจารย์ สุภา ศิริมานนท์ สาธุศิษย์ก้นกุฎีของท่าน ก็ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกปัญญาชน นักวิชาการจำนวนหนึ่ง ก่อตั้งโครงการปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทยขึ้นเพื่อเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ โดยไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรมากไปกว่าการให้ผู้คนร่วมสมัยและคนไทยรุ่นหลังได้รู้จักชีวิต ผลงาน และแนวคิดของบุคคล ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นตัวตั้งตัวตีในการนำระบอบประชาธิปไตยมาสู่สังคมไทย และเป็นหัวหน้าขบวนการกอบกู้บ้านนี้เมืองนี้ให้รอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ในครั้งมหาสงคราม

แต่แล้วคนที่ศรีอยุธยา ผู้ที่กระทรวงศึกษาธิการ ควรนำเอาเรื่องราวของเขาบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนเฉกเช่นเดียวกับประวัติวีรชนทั้งหลาย กลับถูกฝ่ายบ้านเมืองเอาไปหมายหัวว่าเป็น “บุรุษต้องห้าม”

อย่างไรก็ตาม โครงการดังกล่าว มิได้ต้องการเสกสรรปั้นแต่งให้ ปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมาเป็นเทวรูป แต่ต้องการแสดงสถานะทางประวัติศาสตร์ทั้งใน

แง่ชีวประวัติและแนวคิดของคนๆนี้ ตามความเป็นจริง ครั้นมีการก่อตั้งมูลนิธิและสถาบันปริติ พนมยงค์ ขึ้น โครงการปริติฯ จึงสลายตัวไปและต่อมาได้ก่อรูปเป็น สำนักพิมพ์อักษรสาส์น ทำหน้าที่ผลิตหนังสือ ซึ่งดำเนินตามรอยเจตนารมณ์ของผู้เป็นเจ้าของประกาศคณะราษฎรฉบับที่ ๑ และสรุปกลเลื่อง อันได้แก่ แนวทางสังคมนิยมประชาธิปไตย สันติภาพ ตลอดจนเรื่องที่ว่าด้วยการแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ทางสังคม

หนังสือเล่มแรกของสำนักพิมพ์นี้คือ *ปรีดีนิวส์ สัจจะคืนเมือง* ซึ่งถือปฐมฤกษ์ออกในวันเสรีไทย ๑๖ สิงหาคม ๒๕๒๙ หนังสือเล่มนี้ได้ประมวลข่าวเหตุการณ์ งานอิฐฐาตรัฐบุรุษอาวุโส เมื่อศกที่แล้วไว้อย่างครบถ้วนที่สุด เล่มถัดมาคือ *ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย* ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ ส. ศิวรักษ์ บรรจงลอกคราบความคิดประชาธิปไตยของไทยจากแง่มุมของวิชาการ โดยพยายามแสดงความคลี่คลายขยายตัวของความคิดที่ส่งเสริมและที่เป็นขากหนามต่อประชาธิปไตย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ จนรัชกาลปัจจุบัน

นัยว่างานชิ้นนี้เขาสนใจอุทิศเป็นราชพลี เนื่องในโอกาสที่จะมีงานรัชสมโภชปีนี้ ส่วนเล่มล่าสุดซึ่งออกส่งท้ายปีสันติภาพสากลคือ *พระราชสันผ่นดิน : พลังการต่อสู้ของดอกไม้และลูกประคำ* เป็นเรื่องราวการปฏิวัติสันติวิธีอันยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในโลกการเมืองปัจจุบัน ทั้งยังเปิดข้อมูลใหม่เกี่ยวกับการโค่นระบอบมาร์กอส ซึ่งยังไม่เป็นที่เผยแพร่ในบ้านเราเท่าใดนัก

จุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ก็คือ ต้องการเสนอกรณีตัวอย่างของพลังสันติวิธีของประชาชนซึ่งสามารถยุติความขัดแย้งทางการเมืองอย่างได้ผล และเชื่อว่าตัวอย่างดังกล่าวน่าจะเป็นบทเรียนที่ดีสำหรับสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะสังคม

ที่ยังมีศรัทธาทางศาสนาเป็นรากฐานอยู่ ดังเช่นสังคมไทยของเรา

หนังสือทั้ง ๓ เล่ม ที่จาระไนมานี้ยังหาซื้ออ่านได้ตามแผง และเล่มต่อไป
ซึ่งจะออกวางปลายเดือนมีนาคมนี้ คือเรื่องว่าด้วย แนวคิดสหกรณ์สังคมนิยม
ของปรีดี พนมยงค์ ของ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

สำนักพิมพ์อักษรสาส์น มีอัตราการผลิตหนังสือได้ปีละ ๖ เล่ม แต่ยังมี
อุปสรรคทั้งในเรื่องทุนรอน และการสรรหาต้นฉบับให้ได้ตามสเป็คที่วางเอา
ไว้ สำนักพิมพ์ตระหนักดีว่าการผลิตหนังสือมีคุณภาพให้น่าอ่านและติดตลาด
ด้วยนั้น ไม่ใช่เรื่องปอกกล้วยเข้าปาก แต่เราก็พยายามจะทำเช่นนั้น

เพื่อจะได้มีทุนหมุนเวียน กลับมาผลิตเนรมิตกรรมทางสติปัญญาใหม่ๆ
สู่บรรณพิภพอย่างสม่ำเสมอ

ทราซันแผ่นดิน

....ประเทศชาติของฉัน

บ้านเกิดเมืองนอนของฉัน

ในดวงใจของเธอ ประดับด้วยทองคำและดอกไม้

ความรักได้ประทานพรสวรรค์แต่ชะตากรรมของเธอ

มีทั้งสง่าอึ้งงดงามอ่อนหวาน

และความรุ่งโรจน์อันโอฬาร

เส้นใต้ของเธอช่างเปี่ยมด้วยการอุทิศและความนุ่มนวล

ไสหัวออกไป เจ้าคนแปลกหน้า

ผู้หมายจะครอบครองเธอ....

แผ่นดินของฉัน! พันธนาการอยู่ในโซ่ตรวน

เธอย่อมเจ็บปวดในยามที่เราโหยไห้

(จากบทเพลงชื่อ “บายันโก” (ประเทศชาติของฉัน) ของชาวฟิลิปปินส์
ตำนานแปลของธานินทร์ งามวิทยาพงศ์)

แม้การเคลื่อนไหว ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ของนักศึกษาประชาชนไทย

กับการเคลื่อนไหวปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ของประชาชนฟิลิปปินส์ จะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันในด้านที่ว่า

การเคลื่อนไหวเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ของไทยมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) เป็นแกนนำในการต่อสู้

ขณะที่การเคลื่อนไหวปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ของประชาชนฟิลิปปินส์นั้น มีศาสนจักรโดยสภาสังฆนายกคาทอลิกเป็นแกนนำในการต่อสู้

แต่ความเหมือนกันเป็นอย่างมากแห่งเป้าหมายและเนื้อหาของการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนไทยและประชาชนฟิลิปปินส์คือ การขับไล่และโค่นล้มตัวแทนแห่งระบอบเผด็จการเพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตยเข้ามาแทนที่

พระราชสันผ่นดิน : พลังการต่อสู้ของดอกไม้และลูกประจำ (สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, หน้า ๒๐๗ หน้า, มีภาพประกอบ, กระจาขปรีฟ ราคา ๔๘ บาท, กระจาขปอนต์ราคา ๖๕ บาท) เป็นผลงานการเรียบเรียงเรื่องราวการต่อสู้ ณ ฟิลิปปินส์ตลอดเดือนกุมภาพันธ์ของปี ๒๕๒๙ อย่างมีชีวิตชีวา ยิ่งของ ธาณินทร์ งามวิทยาพงศ์

ความมีชีวิตชีวาของหนังสือเล่มนี้มีได้อยู่ที่เหตุการณ์อันน่าระทึกใจนับแต่สภาสังฆนายกคาทอลิก โดยการนำของไฮเม่ คาร์ดินัล ซิน สัมราชแห่งมะนิลา ได้ออกคำแถลงประณามการเลือกตั้งสกปรกเมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ เป็นต้นมาเพียงประการเดียว หากที่สำคัญยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการเรียงร้อยเหตุการณ์ได้อย่างกระชับและอย่างไ้บรรยายกาศด้วย

หนังสือ “พระราชสันผ่นดิน” มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ส่วนด้วยกัน กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นการให้มิหลังของฟิลิปปินส์ในระบบมาร์กอส

ส่วนที่สอง เป็นการกล่าวถึงสถานการณ์ทั่วไปก่อนการปฏิบัติ ซึ่งทั้งสองส่วนนี้เป็นารเรียบเรียงขึ้นอย่างสันกะทัดรัดแต่ก็ชัดเจนแจ่มแจ้ง

ส่วนที่สาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นพลังดอกไม้และลูกประคำ ถือได้ว่าเป็นความสำคัญและยาวที่สุดของหนังสือเล่มนี้ โดยประมวลเหตุการณ์นับแต่นายเอนริเล่กับนายพลรามอสได้ร่วมมือกันแข็งข้อต่อระบอบมาร์กอส และทางศาสนจักรได้เรียกร้องผ่านสถานีวิทยูเวริตาส อันเป็นกระบอกเสียงของตน ให้ประชาชนออกจากบ้านไปชุมนุมกัน ณ ถนนเอ็ดซาเพื่อคุ้มครองทหารให้รอดพ้นจากการบดขยี้ของฝ่ายมาร์กอส

ความพิเศษของ “ทราซสันแผ่นดิน” อยู่ภายใน ๑๓ บทนี้เอง และจากสถานการณ์ดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงพลังแห่งดอกไม้ (คือสตรี) และลูกประคำ (คือศาสนจักร) อย่างเด่นชัดยิ่งและพลังเหล่านี้ล้วนมีดวงใจดวงเดียวกัน

คือเคียดแค้นชิงชังระบอบมาร์กอสอย่างเข้ากระดูกดำและต้องการประชาธิปไตยอย่างสุดจิตสุดใจ

และส่วนสุดท้ายของหนังสือคือบทสรุปถึงปัจจัย และพลังที่ขาดช่วยชนะแห่งการปฏิวัติครั้งนี้ ซึ่งธานินทร์ งามวิทย์พงศ์ให้ความสำคัญตามลำดับดังนี้

๑. ศาสนจักร ซึ่งรวมศูนย์เอาพลังของศาสนิกแห่งศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกถึงร้อยละ ๘๕ ของประชาชนฟิลิปปินส์ให้ปรากฏออกมา ๓ ด้าน คือ สภาสังฆนายกคาทอลิก สถานีวิทยูเวริตาสและแม่ชี บาทหลวงและนักศึกษารธรรม

“เราสรุปได้ว่า นักบวชคาทอลิกโดยเฉพาะแม่ชีเป็นผู้นำการชูธงกบฏอย่างสันติในทุกที่ และประสานพลังดอกไม้ (สตรี) เข้ากับพลังลูกประคำ (ศาสนา) ได้อย่างน่ามหัศจรรย์ จนการปฏิวัติจบลง โดยปราศจากการนองเลือดในทุกแห่งที่พวกเขาส่งกายอยู่” ธานินทร์ งามวิทย์พงศ์สรุป

๒. ประชาชน ประชาชนที่ร่วมสำแดงพลังขับไล่มาร์กอส ส่วนใหญ่คือชนชั้นกลางที่เคยเห็นดีเห็นงามกับการประกาศกฎอัยการศึกของมาร์กอสในวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๑๕ ทางเลือกใหม่ของประชาชนเหล่านี้จึงไม่ใช่ทั้งระบอบมาร์กอสและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ หากแต่เป็นประชาธิปไตยของชนชั้นกลางเป็นสำคัญ

๓. ทหารปฏิรูป อยู่ในฐานะเป็นผู้จุดชนวนการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ขึ้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง แต่ก็มีใช้พลังชัฏของการปฏิวัติ

๔. ทำเนียบขาว ทำเนียบขาวมีส่วนในการคลี่คลายสถานการณ์ในภายหลัง โดยที่ระยะแรกทีเดียว ทำเนียบขาวยืนยันในหลักการ การประนีประนอมประโยชน์โดยคงอำนาจของมาร์กอสเอาไว้ แต่เมื่อไม่สามารถต้านพลังของประชาชน ทำเนียบขาวจึงเปิดโอกาสให้มาร์กอสได้ลี้ภัยไปอยู่เกาะซาวาย อันเป็นการช่วยเหลือสมุนของตนอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

สำหรับบทบาทของฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้น จะประเมินได้จากความเห็นของนายวินเซนเต เท พาเทอร์โน ประธานนัมเฟรล (ขบวนการประชาชนเพื่อการเลือกตั้งอิสระแห่งชาติ) ที่ว่า

“แรงแดงของพวกซ้ายไม่ได้อยู่ที่ค่ายคราเม่ การคว่ำบาตรการเลือกตั้งทำให้พวกเขาแปลกแยกจากประชาชน พวกเขาพยายามแสดงตัว พวกเขาไม่มีตัวตนอยู่ที่ถนนเอ็ดซา แต่กลับไปแสดงธาตุแท้ที่มัลากันญัง ขณะที่จุดยืนของประชาชนแห่งถนนเอ็ดซา โทรทัศน์ช่อง ๔ และวิทยุเวริตาสคือการต่อสู้อย่างสันติ แต่ที่มัลากันญังพวกเขากลับใช้วิธีการรุนแรงและก้าวร้าว นี่คือธาตุแท้ของกลุ่มมายันและแนวร่วมประชาธิปไตยแห่งชาติ”

บรรณาธิการสำนักพิมพ์ อักษรสาส์น เปรียบเทียบเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม

๒๕๑๖ กับการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๕ ไว้ในคำนำสำนักพิมพ์อย่างน่าสนใจยิ่งว่า

“เคยมีผู้เปรียบเปรยการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ของฟิลิปปินส์ว่าละม้ายกับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ ของบ้านเรา แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ดีแล้วก็จะเห็นรายละเอียดที่ต่างกัน ซึ่งควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง กล่าวคือ

ขบวนการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์มีศาสนจักรเป็นตัวยุโรงอย่างแข็งขัน ดังจะเห็นภาพแม่ชี บาทหลวง รูปพระแม่มาเรีย ดอกไม้และลูกประคำ ปรากฏอยู่ในแนวต้านทานรถถังทุกแห่งในขณะที่ยขบวนการ ๑๔ ตุลาว มีนิตินักศึกษาเป็นแกนนำ ซึ่งแม้จะเป็นการต่อสู้ด้วยสองมือเปล่า แต่ก็มิได้มีลักษณะเป็นขบวนการสันติวิธีอย่างชัดเจน

และอีกประการหนึ่ง แม้หลังการขับไล่ทราชออกไปแล้ว จะมีพลเรือนขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐบาลเหมือนกันก็ตาม แต่ในกรณีของฟิลิปปินส์ผู้นำรัฐบาลของเขาเป็นคนที่ประชาชนทั้งประเทศเลือกตั้งขึ้นมา....”

พระราชสันแผ่นดิน : พลังการต่อสู้ของดอกไม้และลูกประคำ เป็นหนังสือที่ต้องอ่าน ไม่เพียงแต่เพื่อเรียนรู้และเข้าใจต่อความเป็นจริงทางการเมืองของฟิลิปปินส์เท่านั้น หากแต่เพื่อจะได้ประจักษ์ถึงสัจจะที่ว่า เมื่อมีการกดขี่และความไม่เป็นธรรม ณ ที่ใด ก็ย่อมจะมีการต่อสู้เกิดขึ้น ณ ที่นั้น

ดวงตา วรรณศิลป์

พระราชสันแผ่นดิน

ในวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์นี้ก็เป็นวันครบปีการปฏิวัติประชาชนในฟิลิปปินส์ ซึ่งเข้าใจว่ายังไม่ล่วงกาลเกินไป ที่จะนำกลับมาเป็นกรณีศึกษาสำหรับสังคมไทย ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์ทางการเมืองในฟิลิปปินส์หลังการปฏิวัติตลอดปีที่ผ่านมาจนต้นศักราชใหม่ ยังเป็นข่าวครึกโครมในหน้าหนังสือพิมพ์ทั่วโลก ดังนั้นการย้อนกลับไปทบทวนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ คงจะช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในฟิลิปปินส์ปัจจุบันได้แจ่มชัดขึ้น

ประจวบเหมาะกับทางสำนักพิมพ์อักษรสาส์นของสถาบันปริทัศน์ พนมยงค์ ได้จัดพิมพ์พระราชสันแผ่นดิน ซึ่งแม้จะมีเนื้อหากล่าวถึงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในฟิลิปปินส์ที่ผ่านมาแล้ว ๑ ปีเต็ม แต่ก็ให้ข้อมูลใหม่ ๆ เกี่ยวกับการปฏิวัติครั้งนั้น ชนิดที่ไม่ปรากฏเผยแพร่ในวงการสื่อมวลชนของบ้านเราเท่าใดนัก

จุดมุ่งหมายของผู้เรียบเรียง ปรากฏชัดในคำนำสำนักพิมพ์ ของสถาบันปริทัศน์ พนมยงค์ ที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงพลังเยียบ ซึ่งก่อตัวขึ้นมาเป็นพลังชุกชุมในการปฏิวัติ และที่น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือ ปรากฏการณ์ที่ศาสนจักรเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้เป็นไปโดย

มรรคสันติวิธี นับเป็นการเสนอมุมมองอีกด้านหนึ่งซึ่งต่างไปจากสายตาของ สื่อมวลชนในบ้านเรา ที่ให้ความสำคัญกับการยึดอำนาจการปกครองด้วยกำลังทหารและอาวุธ หรือไม่ก็วิเคราะห์ว่าเป็นการแทรกแซงจากมหาอำนาจโดยประเมินบทบาทของประชาชนว่าเป็นเพียงพลังที่ถูกปลุกกระตือรือร้นมาเป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยไม่มีเจตจำนงในการแสวงหาทางเลือกของตนเองอย่างแจ่มชัด

หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอภาพอีกด้านหนึ่งให้เห็นว่า บางครั้งประชาชนอิสระเหล่านั้นได้กลายเป็นพลังเงาอันทรงอำนาจ สามารถพลิกแผ่นดินได้ราวพลิกฝ่ามือ ทั้งที่ตามปกติแล้วผู้คนเหล่านั้นไม่แสดงพฤติกรรมทางการเมืองออกมาอย่างหวือหวาเหมือนกับพลังจิตตังของทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ดังเช่นก่อนหน้าการลงมติรับรองรัฐธรรมนูญฟิลิปปินส์ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ที่ผ่านมา กลุ่มพลังฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายได้รณรงค์คัดค้านจนปรากฏเป็นข่าวครึกโครม พลอยทำให้ผู้ที่อ่านข่าวเข้าใจว่า ผู้นำหญิงคนใหม่คงต้องถึงอับปางในคราวนี้ แต่แล้วพอถึงวันลงประชามติ คอรั อาคีโนก็ได้รับการสนับสนุนจากพลังเงาทั้งกล่าวอย่างท่วมท้นและใสสะอาด พลังเหล่านั้นเองเป็นพลังเดียวกับที่เคยโค่นล้มมาร์คอส และหนุนรัฐบาลใหม่ที่ชอบธรรมขึ้นมาเมื่อคราวปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์

นับเป็นความชาญฉลาดของผู้เรียบเรียง ทรราชสันแผ่นดิน ที่ไม่เสนอเนื้อหาออกมาในลักษณะข้อสรุปหรือการโฆษณาชวนเชื่อ หากเสนอในเชิงข่าวสารคดี เป็นคำบอกเล่าของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในเหตุการณ์ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับผู้นำไปจนถึงระดับคนเดินถนนทั่วไป ทั้งฝ่ายปฏิวัติและฝ่ายมาร์คอส ดังคำบอกเล่าของประชาชนที่อยู่ในเหตุการณ์คนหนึ่ง “มีคนจำนวนมากกำลังสวดลูกประคำ บ้างเป็นกลุ่ม บ้างตามลำพัง เมื่อเราเดินดูรอบ ๆ สิ่งที่น่าสนใจคือประชาชน ซึ่งมาจากทุกสาขาอาชีพทั้งวัยรุ่นในกางเกงยีนส์และเสื้อยืด แม่

บ้านชนชั้นกลางและสามัญ คนหาเช้ากินค่ำ รวมทั้งพวกหาบเร่ มีบางคนพากันมาทางครอบครัว

ฝูงชนที่เอ็ดซา (Edsa) เป็นตัวแทนของประชาชนจากระดับชั้นต่าง ๆ คนรวยและคนจน คนเคร่งศาสนาและคนเสรีพล คนเดินดินและนักบริหารชั้นสูง ทุกคนมาอยู่ที่นี้อาจจะกลัวอยู่บ้าง แต่ก็สวดอธิษฐานอย่างสงบ และกิตอยู่แต่ว่าจะช่วยให้การปฏิวัติสำเร็จตามอรรถภาพของตน” (น. ๔๗)

ทั้งนี้และทั้งนั้นผู้เรียบเรียงคงประสงค์ให้อ่านได้ใช้วิจารณ์จากคำบอกเล่าเหล่านั้นเอาเอง ซึ่งก็พอมองเห็นได้ชัดว่า ประชาชนฟิลิปปินส์ไม่เพียงแต่ต้องการขับไล่จอมเผด็จการ ผู้ก่อกรรมทำชั่วให้แก่บ้านเมืองมาตลอด ๒๐ ปีเท่านั้น หากไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาซึ่งระบอบประชาชนอีกด้วย ประชาชนส่วนข้างมากรู้ตัวว่า ถ้าปล่อยให้ฝ่ายขวาอย่าง ฮวน ปองเซ เอนริเล่ อดีต ร.ม.ต. กลาโหมขึ้นมาเป็นผู้นำ ระบอบมาร์คอสก็จะฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีก หรือถ้าให้ฝ่ายซ้ายคอมมิวนิสต์ขึ้นมา ประชาชาติก็จะมีประชาธิปไตย และเห็นสิ่งอื่นใดประชาชนรู้ตัวว่า ไม่ว่าฝ่ายขวาหรือฝ่ายซ้ายขึ้น ก็ต้องเกิดการนองเลือดกันมากกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ครั้งหนึ่งประชาชนเคยสนับสนุน เอนริเล่กับกลุ่มทหารปฏิรูปจำนวนหยิบมือของเขาจนได้รับชัยชนะเหนือกำลังกองทัพอันใหญ่โตของมาร์คอส แต่เมื่อเอนริเล่ประกาศเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลที่ประชาชนเลือกขึ้นมา และคิดจะเอานโยบายปราบคอมมิวนิสต์ด้วยกำลังอาวุธกลับมาใช้เหมือนสมัยมาร์คอส ไปปรากฏว่ากลุ่มประชาชนฝ่ายขวากลับจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่เห็นดีเห็นงามกับเขา ส่วนเสียงเจียบข้างมากไม่เห็นด้วย เจตนารมณ์อันแน่นอนของประชาชนในการหนุนช่วยเอนริเล่ เมื่อคราวปฏิวัตินั้นแสดงออกอย่างชัดเจนจากคำพูดของน้องชายเบนนิโญ อาคินี ที่ว่า “เราทำเช่นนั้นเพราะเอนริเล่และรามอสต้องการทำตามเจตนารมณ์ของประชาชน เขาได้ประกาศว่า

รัฐบาล^๕ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอีกต่อไป แต่ก็ยังตั้งต้นจะอยู่ในอำนาจ ใครก็ตามที่เคารพเจตนารมณ์ของประชาชนสมควรได้รับความช่วยเหลือจากเรา ขณะ^๕นี้เรากำลังประชุมกันอยู่ ผมขอร้องเรียนต่อเพื่อนร่วมชาติทั้งหมดให้ร่วมกับเราและระดมกำลังกันมากขึ้นจนสามารถป้องกันการต่อสู้ที่นองเลือดได้” (น. ๓๕) สำหรับฝ่ายซ้ายก็เช่นกัน พยายามที่จะนำประชาชนคว่ำบาตรการเลือกตั้งในวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ไปแล้ว แต่ไม่สำเร็จเพราะประชาชนอิสระกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นเสียงเงียบ ได้ตั้งขบวนการประชาชนเพื่อการเลือกตั้งอิสระแห่งชาติ (หรือ นัมเฟรล) ขึ้นเพื่อป้องกันมิให้มาร์คอสโกงการเลือกตั้ง ขณะเดียวกันก็ไม่คล้อยตามความประสงค์ของฝ่ายซ้ายที่ต้องการล้มการเลือกตั้งครั้งนี้

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า พลังเงียบในฟิลิปปินส์ เป็นพลังที่ตื่นตัวทางการเมือง และต้องการแสวงหาทางเลือกของตนเองตามวิถีทางประชาธิปไตยและสันติวิธี ท่ามกลางความรุนแรงและกลุ่มเผด็จการทั้งซ้ายและขวา ที่พยายามหาทางเข้ามายึดอำนาจรัฐด้วยกลไกต่าง ๆ เช่นกันเสียงเงียบเหล่านี้ จะสนับสนุนผู้นำหญิงคนใหม่ต่อไป ตราบใดที่เธอยังเป็นตัวแทนเจตจำนงทางการเมือง และเป็นสัญลักษณ์ทางมโนธรรมของพวกเขาอยู่

จากเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ พอจะทำให้กล่าวได้อย่างไม่ผิดว่า การปฏิบัติเดือนกุมภาพันธ์ของฟิลิปปินส์เป็นการปฏิวัติสันติวิธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลกการเมืองยุคปัจจุบัน สิ่งที่น่าสังเกตและน่าประทับใจคือ กลุ่มคนผู้มีบทบาทที่สุดในการนำฝูงชนร้อยพ่อพันแม่ ให้เผชิญหน้ากับรถถัง บินกลของทหารมาร์คอสด้วยความสงบ ก็คือกลุ่มแม่ชีซึ่งเป็นเพศที่อ่อนแอ แต่มีความเข้มแข็งทางมโนธรรมสูงส่ง ดังปากคำของประชาชนคนหนึ่งในเหตุการณ์ว่า “วีรชนที่แท้จริงคือพวกแม่ชี พวกเธอเป็นแนวหน้า เมื่อรถถังเริ่มเคลื่อนที่ พวกแม่ชีไม่ยอมถอย

พวกอื่น ๆ เริ่มถอยหนี แต่พวกแม่ชีกำลังประคองไว้และไม่เคลื่อนไหว พวกแม่ชีมียุทธวิธีที่ดีมาก พวกเธอล้วนเยือกเย็น พวกเธอสั่งเราให้อยู่ข้างหลัง ขณะที่พวกเธอพบกับทหาร พวกแม่ชีบอกว่าการโต้เถียงแก้ปัญหอะไรไม่ได้ 'ขอให้พวกเราพบกับเขาดี ๆ ให้น้ำหรือบุหรืแก่พวกเขา' พวกแม่ชีทำให้พวกเราที่อารมณ์ร้อนสงบใจได้ แม่ชีเป็นผู้นำของพวกเรา" (น. ๖๖)

ทรรราชสันต์แผ่นดิน ได้เสนอกรณีตัวอย่างสด ๆ ร้อน ๆ จากเพื่อนบ้านในภูมิภาคเดียวกันกับเรา เมื่อคุณหนึ่งถูกละเมิดแล้วย้อนตัว จึงอดไม่ได้ที่จะเหลียวกลับมามองสังคมบ้านเรา ซึ่งได้รับการปลูกฝังในเรื่องอิทธิธรรมตามคำสอนของพุทธศาสนาช้านานแล้ว ก็ได้แต่หวังว่าการปลูกฝังปฐาณธรรมข้อนี้ให้กลับมามีชีวิตชีวาในท่ามกลางความขัดแย้งรุนแรงของสังคมไทยยุคใหม่ แม้เกือบจะเป็นไปไม่ได้แล้ว แต่ก็ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เหลือเชื่อ หากเรายังเรียกสังคมไทยว่าเป็นสังคมชาวพุทธอยู่ อย่างน้อยเพื่อนชาวคริสต์ของเราในฟิลิปปินส์ ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า ความหวังดังกล่าวยังไม่เป็นหมันไปเสียเลยทีเดียว

ขวัญเมือง

หนังสือเล่มของสำนักพิมพ์อักษรสาส์น

ที่วางตลาดแล้ว

๑. ปรีติวงศ์ สัจจะคนเมือง ๑๕ บาท
ประมวลข่าวและนันทนาการเนื่องในงานอิฐธาตุ
รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ๓-๑๑ พ.ค. ๒๕๒๕
๒. ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย ๓๐ บาท
ส. ศิวรักษ์
๓. ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย
ฉบับรวมเล่มสมบูรณ์ ปกแข็ง ปอนด์ ๘๐ บาท
ส. ศิวรักษ์ ปกอ่อน ปอนด์ ๖๐ บาท
ปกอ่อน ปรูฟ ๔๕ บาท
๔. ทรรษสันแผ่นดิน : พลังการต่อสู้ของดอกไม้และลูกประคำ
ชานันทร งามวิทย์ทางศาตร์ เรียบเรียง ปอนด์ ๖๕ บาท
ปรูฟ ๔๘ บาท
๕. ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
และปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย
สันติสุข โสภณศิริ ปรูฟ ๓๐ บาท

หนังสือเล่มของกองทุนสุภา ศิริमानนท์

ที่วางตลาดแล้ว

๑. อักษรสาส์น ๒๕ บาท
ธรรมกถาของพุทธศาสนิกชนและพระประชา ปสนนธมโม
๒. วรรณสาส์นสำนึก (เล่ม ๑-๒) ปอนด์เล่มละ ๘๕ บาท
สุภา ศิริमानนท์
๓. เทียบยุโรป ปอนด์ ๘๘ บาท
สุภา ศิริमानนท์

พิมพ์ที่ รุ่งแสงการพิมพ์

๑๒๓๐/๗๐-๗๑ หน้าวัดสุทธาราม ถ. เจริญนคร กรุงเทพฯ ฯ

นายกิตติ สิทธิจินดาโชค ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๓๐

โทร. ๔๓๗-๒๙๔๗



ในเวลาปัจจุบันที่เราปัญาเขนกำลังแสวงหาการ
สร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน
เพื่อเป็นอีกน้ำในการพัฒนา เราสามารถจะ ได้นหาทาง
ที่เชื่อมโยงจากความคิดของท่านอาจารย์ปรีดี ท่านเริ่มคิด
เรื่องนี้อย่างลึกซึ้งมาหลายแรมมาแล้ว ขณะที่เรากำลังค้นหา
ส่วนดีดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทย เราสมควรจะปรับประ-
สานส่วนที่ก้าวหน้าของวัฒนธรรมตะวันตก ให้เข้าเป็น
ส่วนเป็นเนื้อเดียวกันกับวัฒนธรรมไทยด้วย และกระจัด
วัฒนธรรมนี้ในจิตใจของคนไทยทั่วประเทศ

ฉาอคณา
จักรทิพย์ นาถสุภา



ISBN 174-7228-24-6